

T.C
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**RADİKAL DEMOKRASİ PARÇALI TOPLUMLARDA
UYGULANABİLİR BİR SİYASAL MODEL TEKLİFİ Mİ**

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
İbrahim Eren ÖZSOMUNCU

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

İSTANBUL- 2019

TEZ TANITIM FORMU

YAZAR ADI SOYADI : İbrahim Eren ÖZSOMUNCU

TEZİN DİLİ : Türkçe

TEZİN ADI : Radikal Demokrasi Parçalı Toplumlarda Uygulanabilir Bir
Siyasal Model Teklifi Mi?

ENSTİTÜ : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ANA BİLİM DALI : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans

TEZİN TARİHİ : 05/07/2019

SAYFA SAYISI : 156

TEZ DANIŞMANI: : Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

DİZİN TERİMLERİ : Radikal Demokrasi, Siyasal Model ,Toplumsal Farklılıklar,
Siyasal Çatışma

TÜRKÇE ÖZET: Demokrasi kavramının çok geniş ve çok yönlü bir kavram olduğuna hiç şüphe yoktur. Çünkü demokrasi şimdiye kadar genellikle bir uygarlığın, daha doğrusu batı uygarlığının meydana getirdiği siyasal bir yapının adıdır. Demokrasilerde, bir bakıma, hedef toplumlardır ancak öncüsü yoktur; hedefler demokratik usuller içinde, demokratik süreçlerle belirlenir ve demokratik yollardan ilerlerler. Onun için demokrasi olgu-değer gerilimine pek elverişli ve buna dayanan bir rejimdir. Öyleyse varlığını ideallere borçlu olan tek rejim demokrasi denebilir. İşte demokrasi adı da bize bunun için gereklidir. Demokrasi tanımı gereği var olan ve normatifliği bakımında da, tamamlanmamış yani olması gerekene içkindir. Gelişmeyi ve dönüşmeyi talep eden konumdadır. Tanımdaki eksiliğe karşın, bu ad, ‘Demokrasi nasıl olmalıdır?’ idealinin sürekli önümüzde durmasına yardım eder. Demek ki demokrasi teriminin, yalnızca tanımlayıcı veya gösterici değil, bir de normatif ve inandırıcı işlevi bulunmaktadır. Tanım ile norm arasında kesin bir ayırım yapmak güç

Olmakla birlikte, bu, ayrımın çözümlemedeki önemini azaltmaz. Demokrasi için hem olanı hem de olması gerekeni içeren bir tanıma ihtiyaç vardır. Biri olamadan öbürü de olamayacağı gibi Birinin yerine öbürünü de koymak olası değildir. Öyleyse şunu unutmamalıyız; demokrasi ideali, demokrasi gerçeğini, olgusunu tanımlamaz. Bu bağlamda toplumsal gelişime paralel olarak demokrasi kavram olarak ve uygulama içeriği olarak sürekli değişim halinde olacaktır. Bu çalışmada demokrasinin siyasal sistemlerin gelişimine ve değişimine koşut olarak olgusal değişimler felsefi ve kavramsal olarak incelenmiştir.

DAĞITIM LİSTESİ: 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
2. YÖK Ulusal Tez Merkezi

İbrahim Eren ÖZSOMUNCU

T.C
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**RADİKAL DEMOKRASİ PARÇALI TOPLUMLARDA
UYGULANABİLİR BİR SİYASAL MODEL TEKLİFİ Mİ**

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
İbrahim Eren ÖZSOMUNCU**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU**

İSTANBUL- 2019

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının ederlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

İbrahim Eren ÖZSOMUNCU

.../.../2019

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İbrahim Eren ÖZSOMUNCU 'nun "Radikal Demokrasi Parçalı Topumlarda Uygulanabilir Bir Siyasal Model Teklifi Mi" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

_____
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU
(Danışman)

Üye

_____
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER

Üye

_____
Dr. Öğr. Üyesi İskender GÜMÜŞ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2019

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Demokrasi kavramının çok geniş ve çok yönlü bir kavram olduğuna hiç şüphe yoktur. Çünkü demokrasi şimdiye kadar genellikle bir uygarlığın, daha doğrusu batı uygarlığının meydana getirdiği siyasal bir yapının adıdır. Demokrasilerde, bir bakıma, hedef toplumlardır ancak öncüsü yoktur; hedefler demokratik usuller içinde, demokratik süreçlerle belirlenir ve demokratik yollardan ilerlerler. Onun için demokrasi olgu-değer gerilimine pek elverişli ve buna dayanan bir rejimdir. Öyleyse varlığını ideallere borçlu olan tek rejim demokrasi denebilir. İşte demokrasi adı da bize bunun için gereklidir. Demokrasi tanımı gereği var olan ve normatifliği bakımında da tamamlanmamış yani olması gerekene içkindir. Gelişmeyi ve dönüşmeyi talep eden konumdadır. Tanımdaki eksiliğe karşın, bu ad, "Demokrasi nasıl olmalıdır?" idealinin sürekli önümüzde durmasına yardım eder. Demek ki demokrasi teriminin, yalnızca tanımlayıcı veya gösterici değil, bir de normatif ve inandırıcı işlevi bulunmaktadır. Tanım ile norm arasında kesin bir ayırım yapmak güç olmakla birlikte, bu ayırımın çözümlenmedeki önemini azaltmaz. Demokrasi için hem olanı hem de olması gerekeni içeren bir tanıma ihtiyaç vardır. Biri olamadan öbürü de olamayacağı gibi Birinin yerine öbürünü de koymak olası değildir. Öyleyse şunu unutmamalıyız; demokrasi ideali, demokrasi gerçeğini, olgusunu tanımlamaz. Bu bağlamda toplumsal gelişime paralel olarak demokrasi kavramı olarak ve uygulama içeriği olarak sürekli değişim halinde olacaktır. Bu çalışmada demokrasinin siyasal sistemlerin gelişimine ve değişimine koşut olarak olgusal değişimler felsefi ve kavramsal olarak incelenmiştir.

Söz konusu çalışmada Demokrasinin tarihsel gelişimi anlatılarak toplumsal taleplerin, siyasal sisteme yansıtılması konusunda oluşturulması gereken kurumların henüz istenilen düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmayla birlikte demokrasi kavramına katkı yapmak hedeflenmiştir. Oluşturulmaya çalışılan radikal demokrasi tanımının toplumsal ve siyasal karşılığının ne kadar gerçekçi olabileceği noktasında görüşlere ve bilim insanlarının analiz ve değerlendirmelerine yer verilerek konunun zenginliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda toplumsal ve bireysel gelişmeye en uygun siyasal sistemin demokrasi olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Antagonizma, Agonizma, Radikal Demokrasi, Postmodern, Müzakereci Demokrasi, Siyasal Katılım.

SUMMARY

It is certain that democracy concept is sophisticated and very broad. Because until now democracy is name of political artwork generally come from a civilization rather western civilization. In democracies, in a way goals are societies but there is not precursor; goals are determined with democratic method, democratic process and improves from democratic ways.

That's why democracy is a government which is suitable for case-value tension and government which based on this. If so democracy is a government which is the only regime that owes its existence to ideals. The name democracy is also necessary for this. Democracy two side first one is democracy which we live now second one is normative one(our expectation democracy). Democracy is now in a location which requests to improve and transform. In spite of the lack of definition, this name helps to keep the ideal of " how should democracy be? ". The term democracy, therefore, has not only a descriptive or demonstrative character but also a normative and convincing function.

While it is difficult to make a clear distinction between definition and norm, this does not diminish the importance of distinction in the analysis. There is a need for recognition for both democracy and what it should be. It is not possible to replace the one with the other as it can not be the other. So we must not forget; the ideal of democracy, the fact of democracy, does not define the phenomenon.

In this context, in parallel with social development, democracy will be in continuous change as a concept and as application content. In this study, phenomenological changes are examined philosophically and conceptually in parallel with the development and change of political systems of democracy.

Key Words: Democracy, Antagonism, Radical Democracy, Post Modernism, goliator Democracy, Political Participation.

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR LİSTESİ	V
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1
METODOLOJİ VE TEORİ	7
BİRİNCİ BÖLÜM	15
DEMOKRASİ KAVRAMININ TARİHSEL TEMELLERİ VE FARKLILIKLARI	15
1.1. DEMOKRASİ GERÇEKTEN HALKIN KENDİNİ YÖNETMESİ Mİ?	15
1.1.1. Antik Yunan Demokrasisi	17
1.1.2. Orta çağ Dönemi ve Feodal Düzen	21
1.1.3. Feodalitenin Siyasi Yapısının İşleyişi	23
1.1.4. Orta Çağ Toplumsal Yapısındaki Değişimler ve Ticaretin Gelişmesi	26
1.2. BURJUVA EKONOMİSİ VE SİYASAL KURUMLARININ OLUŞUMU.....	29
1.2.1. Burjuva Demokrasisinin Kurumsal Süreci ve Toplumsal Alt Yapısının Oluşumu	31
1.2.2. Değişen Toplumsal Düzen ve Feodal Yapının Sonu	32
İKİNCİ BÖLÜM	38
DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ VE YENİ SİYASAL KAVRAMLARIN TARTIŞILMASI	38
2.1. MODERN DEMOKRASİ VE LİBERALİZMİN ŞEKİLLENMESİ	38
2.1.1. Liberal Devlet ve Birey Anlayışı.....	39
2.1.2. Liberal Siyasetin Gelişim Sürecinde Bireyin Doğal Hakları	40
2.1.3. Demokrasi Ekseninde Genel Özgürlükler.....	43
2.2. LİBERAL DEMOKRASİ SÜRECİ VE TOPLUMSAL ÖZGÜRLÜKLERE YANSIMALARI	45
2.2.1. Siyasal Liberalizm ve Kurumsal Demokrasideki Gelişmeler	45
2.2.2. Siyasal Bir Kavram Olarak Demokratik Hukuk Devleti.....	57
2.2.3. Liberal Devletin Siyasal İşleyişi ve Sınırları	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	76
LİBERAL DEMOKRASİNİN TOPLUMSAL TALEPLERE GÖRE YENİ BİR AŞAMASI OLARAK RADİKAL DEMOKRASİ PROJESİ	76

3.1. LİBERAL DEMOKRASİNİN YETERSİZLİĞİNDEN RADİKAL DEMOKRASİ PROJESİNE.....	76
3.1.1. Toplumsal Farklılıkların Bir Sonucu Olarak Agonistik Siyaset ve Kimlik Üzerine	80
3.1.2. İktidar ve Toplumsalın İnşasındaki Kurucu Güç Olarak Hegemonya	95
3.1.3. Hegemonyayı Sarsan Farka Dayalı Kimlik ve Öznellik	106
3.1.4. Toplumsal Farklılıkların Siyasallaşması ve Radikal Demokrasi Projesi	119
3.2. AGONİSTİK SİYASET BAKIMINDAN AYDINLANMA FELSEFESİ VE EVRENSEL AKLIN ELEŞTİRİSİ.....	123
3.3. LİBERAL DEMOKRASİNİN DEMOKRATİKLEŞMESİ VE RADİKAL DEMOKRASİYE AÇILAN YOL	125
3.3.1. Sorgulayıcı Demokrasi Olarak Radikal Demokrasi	128
3.3.2. Agonistik Demokrasi Olarak Radikal Demokrasi	130
SONUÇ	136
KAYNAKÇA.....	140

KISALTMALAR LİSTESİ

A.G.E.	:	Adı geçen eser
A.G.M.	:	Adı geçen Makale
S.	:	Sayfa
ÇEV.	:	Çeviren
(ED.)	:	Editör

ÖNSÖZ

21.Yüz yıldaki toplumsal gelişmeler, özellikle de küreselleşme ile ulus-devletlerin egemenlikleri konusundaki tartışmaları çoğaltmıştır. Bu bağlamda tartışılması akla bile gelmeyeceği düşünülen evrensel değerler ve aydınlanmacı felsefe mercek altına alınmıştır. Özellikle ulus-devletlerin uygulamalarına, bütüncül bir merkez oluşturarak, egemenliklerini bireyler, etnik farklılıklar ve toplumda sayısal olarak çok varlık gösteremeyen azınlıklar üzerinde, yoğunlaşan otoriter nitelikte bir baskı oluşturdukları düşüncesiyle karşı çıkmaktadır. Hegemonik olarak dünyayı saran, ekonomi-politik değişim, Fordist seri üretimden, küresel düzeyde bireyin farklılıklarına ve bireysel tercihlerine göre üretimlerini şekillendirmeleri, üretim ilişkilerini önceden oluşturulan talebe göre yapmaları, dünya siyasetini de farklı bir odak noktasında şekillendirmiştir. Ulus-devletlerin egemenlik alanlarının ülke sınırlarının içinde olması, sınır ve alan dışı gelişen üretim biçimi, demokrasinin tanımını da içeriğini de değiştirme sürecine sokmuştur. Demokrasi, sınırlarla belirlenen bir toplumu (ulusa) amaçlayan, devlet egemenliği gözetiminde ve denetiminde, bütüncül bir çoğunluğa yönelik ilerken, farklılıklara dayalı olarak tanımlanan radikal demokrasi ise farklı-özne, etnik farklılıklar, yaşam tarzı farklılıkları üzerinden siyaset oluşturma ve hegemonyanın dışında oluşan ancak aynı zamanda içine yönelik olarak da gelişmeyi amaçlamaktadır. Yapılan bu çalışmada Demokrasinin Tarihsel ve toplumsal değişimlere bağlı olarak aldığı derinlik ve etki düzeyi ortaya konulurken Küreselleşmeye bağlı olarak da dünya ölçeğinde ve bireyin zihinsel değişimi ve yaşama bakışındaki farklılaşmaya paralel olarak, siyasetin ve siyaset yapma biçiminin de hangi yöne doğru değişim gösterdiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın gerçekleştirilmesi sürecinde akademik olarak yaptığı değerlendirmeleriyle çalışmanın niteliğine verdiği katkılarından dolayı, Dr.Öğr.Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

İbrahim Eren ÖZSOMUNCU

GİRİŞ

Demokrasi düşüncesi M.Ö beşinci yüzyılda ilk kez antik Yunan'da ortaya çıkmış olmasına karşın iyi bir yönetim biçimi olarak evrensel düzeyde kabul görmesi yirminci yüzyılın ilk çeyreğine rastlar. Bu nedendir ki farklı rejimler kendi yönetimlerinin demokratik olduğunu ileri sürerler. Siyasal ve sosyolojik nitelikleri çok farklı yönetimlerin gerek kendi kamuoylarında gerekse uluslararası kamuoyunda meşruluklarını artırmak ve uyguladıkları rejimin temel amacını ortaya koymak için hedeflerinin demokrasi olduğunu iddia ederler. Bu da demokrasinin ne olduğu konusunda bakış açısı ve uygulama farklılıklarına yol açmıştır.

Demokrasi bin yılları aşan gelişim sürecinde birçok toplumsal ve tarihi kaynaktan beslenmiş, uygulanan coğrafi farklılıklar bile nitelik ve içeriğinde farklı bakış açıları oluşturmuştur. Demokrasi gerek günlük pratik uygulamalar gerekse felsefi dil bakımından ve gerekse de tamamlanmamış bir ideal olarak, birçok eksiği olan siyasal yönetimleri anlatması ve yönetenlerin sık sık başvurdukları meşrulaştırma aracı olarak gerçek demokrasinin tanımına uzaklığı bakımından zihin karışıklığına yol açması da normal görülmektedir. Hiç şüphe yoktur ki demokrasi hem uygulama olarak hem de kavramlaştırılmış normatif bir tanımlama olarak tarihsel süreç içinde yeni eklemelere açık, tamamlanmamış siyasal bir yönetimdir.

Demokrasi nitelik olarak hem bireye hem topluma ve kurumsal nitelik olarak da devlete ve onun hukukuna dayanan ve sosyolojik gelişim ve değişimlerle eklemlenen devam eden toplumsal kapsayan yönetimdir. Bu nedenlerle devletler demokratik gelişimleri ve talepleri tarihin akışı içinde tehdit olarak görüp, zaman zaman beka sorunu, muhtemel tehdit ve güvenlik sorunu olarak da değerlendirmişlerdir. Devlet yönetimlerinin farklı hassasiyetleri ve değerlendirmeleri, demokratik değişimler ve gelişimler karşısında başvurdukları güvenlik önlemleri ve kamu hukuku uygulamaları bireysel hak ve özgürlüklerle karşı karşıya gelmiş, elde edilen demokratik kazanımların törpülenmesine ve hak kayıplarına neden olmuştur.

Bir devletin demokratik yönetim olduğunu iddia edebilmesi için evrensel düzeyde kabul görmüş birtakım ölçüleri dikkate almış olması gerekmektedir. Böylelikle sorun demokrasi sözcüğünün genel ve istenildiği gibi kullanımından ziyade o ülkenin hangi siyasal ve hukuki demokratik ölçütlere sahip olduğuyla ilgili olacaktır.

Kapitalizmin tarihsel süreci içinde değerlendirildiğinde burjuva kesiminin ekonomik gelişimine paralel olarak ticaretin serbestleşmesi, bireysel özgürlük taleplerinin artması ve çeşitlenmesi sonucunda toplumsal mücadelenin krala ve kiliseye karşı büyüdüğü görülmektedir. Özellikle 19.yüzyılda Avrupa'nın siyasal yaşamında görülen ve yaygınlaşan liberal demokrasinin kökenleri son üç yüz yılda ortaya konulan fikir ve teorilere dayanmaktadır. Liberal fikirler, Avrupa'da feodalizmin çöküşü ve onun yerine gelişen piyasa toplumunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Orta sınıfın ve burjuvazinin yaygınlaşması ve sanayi devrimiyle birlikte ulus-devletlerin tarih sahnesindeki yerini alması da liberal demokrasinin gelişiminde sınırları belirlenmiş, teritoryal mekân oluşturmuştur. İlerleyen tarihsel süreçlerde Liberal Demokrasinin siyasal kurumlarının toplumun taleplerine cevap vermesi nitelik ve nicelik olarak çoğulcu bir yapıyı geliştirdiği gibi derinliğini de önemli ölçüde artırmıştır. Liberal demokrasinin teorik ve pratik anlamda temelini ve içeriğini sağlayan liberal uygulamalar, insanı merkezine alır.

Rasyonel bir birey olarak özgürlüklere sahip olan özne haline getirir. Siyasal Liberalizm tarihsel süreç içinde insanı önce devletin yurttaşı sonrasında ise toplumun bireyi ve öznesi noktasına taşımıştır. Liberalizmin iktisadi sistem olmasının yanında siyasal bir teori ve toplum düzeni olmasının öne çıktığı bu yönü ile bireyin hak ve özgürlükleri, sorumlulukları ve özne-toplum-devlet ilişkilerinin sürecini de belirlemiştir. Liberalizmin siyasal uygulamaları ışığı altında insanın varoluşu, özgürce siyasal ve toplumsal amaçlara yönelmesi temel ilkedir. Teorik anlamda ve bir ön kabul olarak dahi çeşitli süreçler içinde Liberalizm her şeyden önce siyasal alanda, ekonomide, dini ve kültürel yaşamda etnik-kimlik farklılığının yanında yer alarak katılımcı ve çoğulcu toplumun oluşumudur. Aynı zamanda gelişip sürdürülmesini de amaç edinmiştir.1950'lili yıllardan sonra Batı toplumlarında, Amerika hegemonyasının dünya ölçeğindeki siyasal ve ekonomik kurumsal örgütlenmesi ve Avrupa toplumlarının kendi iç dinamikleri liberal demokratik hukuk kurallarını geliştirip yaygınlaştırmıştır.

Liberal demokrasinin en iyi siyasal sistem olduğunu savunanlar ile liberalizmin gerçekte burjuva sistemi olduğunu ve sömürüyü kurumsallaştırıp yaygınlaştırarak onu maskeleyip, gizlediğini ileri süren siyasal anlayışın toplum kesimleri karşı karşıya gelmiştir. Gerek liberalizmin içinden gerekse dışından liberalizmin siyasal yönünü yani demokratik uygulamalarını eleştirenler iki noktanın üzerinde dururlar. İlk olarak, faydanın maksimize edilmesi diğeri ise, güçlerin maksimize edilmesidir. Bireylerin tüketici yönünün maksimize edilmesinden çok onun toplumsal, siyasal ilişkilerinin ve

toplumun özgürlüklerinin ve sonuçta da demokratik yapının ilerletilip etkinleştirilmesi yönünde bir sürdürülebilirliğin sağlanması önem kazanmalıdır. Bu nitelikte yapılan eleştiriler liberal demokratik sistem içinde değerlendirilip hukuksal ve siyasal yapıya yansıtılması, toplumsal çatışmaları kabul edilebilir makul düzeyde tutup toplumsal barışı da sağlayacaktır. Demokrasi tarihsel gelişim süreci içinde değerlendirildiğinde, temelde düşünce özgürlüğü ile bu düşünce doğrultusunda örgütlenme özgürlüğünü de içerir. Nihai olarak toplumu ilgilendiren konularda atanmışların söz söyleme hakkına sahip olmaları, çoğulcu bir yapı içinde kararlara katılmaları demokrasinin bilinen toplumsal gelişimi ve toplumsal barışı en iyi inşa eden yönetim şekli olma özelliğini taşıdığı söylenebilir. Siyasi katılım, demokratik toplumlarda çeşitli düzeylerde görülebilir, fakat bu farklılıklar başka diğer sonuçları da doğuracaktır. Demokratik bir siyaset sistemi bir kere kurulunca ağırlık kazanmaya başlar, toplum içinde ki ilişkileri ve olguları kendi doğrultusunda biçimlendirir. Kurumlarını oluşturarak tarihsel süreç içinde ki yerini alır. Böylelikle olgunlaşmamış yaşayan bir demokrasi kendini yeniden üretecek kurumsal yapılarını ve birey tipini de kültürünün de koşullarını oluşturur.

Demokrasi için yüksek bir katılım düzeyinin oluşması gerektiğine inananlar, demokratik bir devletin gelenekçi otoriter yapısının aksine, vatandaşlarının genel rızasına dayanan bireysel özgürlükleri geliştiren, anayasal hukuk devletini yücelten bir yapıda olmasını isterler. Modern devletin demokratik hukuki değerleri liberal hukuk devletinin refah devleti karşısında kendine has tarafı devlete yüklediği edimler değildir. Onun sınırlarını belirlemesidir. Demokratik hukuk devleti ilkesi, devletin egemenlik gücüne dayanarak toplumu ve bireyi ahlaki ve genel diğer kaygılar doğrultusunda sınırsız ve keyfi otorite geliştirmesini ve uygulamasını öngörmez. Liberal demokrasinin amacı devleti ve egemenlik uygulaması olan, nereye kadar uzandığı bilinemez otoritesinin sınırlarını belirlemektir. Bunu yaparken de tarihin akışının içerisinde, insanın devletle olan ilişkisini, devletin nesnesiyken devletin ve tarihin öznesi noktasına taşınmasıdır.

Aydınlanma çağı ile birlikte aklın ön plana geçtiği, hurafelerden ve boş inanç sistemlerinden vazgeçilerek toplumla ilgili olan bütün ilişkilere ve yasalara aklın egemen olmasını vazedan Aydınlanmanın evrenselcilik anlayışı bireyi temel almıştır. Bireyin ve aklın ön plana geçmesi toplumsal olarak da işleyişin dünyevileşmesini ve yasalarında pozitif hukuk kuralları şeklinde nitelik kazanması sonucu doğurmuştur. Sanayi devriminden itibaren orta sınıfların yükselmesi, üretim biçimlerinin içerik ve yoğunluklarının değişip gelişmesi, Fordist üretim tarzının oluşturduğu seri üretim

biçiminden talebe ve bireysel tüketicinin tercihlerine göre şekillenen esnek üretim tarzına geçilmesini öngören küreselleşme, sosyolojik olarak toplumsal yapıyı değiştirmekle birlikte siyasetin ontolojisini de yeniden biçimlendirmiştir.

Bu noktaya kadar Liberalizmin, ekonomi yönünden ayrılan diğer ayağı olan Liberal Demokrasinin uygulamalarından söz edilmesinden anlaşılacağı üzere, 20.yüzyıl süresince siyasal ve hukuksal olarak bireysel hak ve özgürlükler geliştirilip güvence altına alınmıştır. Devlet egemenliği, bireyin siyasal ve hukuku karşısında olabildiğince sınırlanmıştır. Ancak mevcut kazanılmış hakların kullanılması sırasında dillendirilecek siyasal söylemler ve örgütlenmeler toplumsal yapının içinde farklı gelişecek siyasal girişimler güvenlik ve huzuru sağlama düşüncesiyle devlet egemenliği tarafından sınırlandırılabilmiştir. Yani toplumsal, siyasal alanın belli bölümü belirli bir süre için hukuk dâhilinde güvensizleştirilmiş ve müdahale edilmiştir. Merkezi siyasetin çevresinde odaklanmış toplum kesimleri de devlet ve hükümetin bu güvenlik müdahalelerini onaylayıp meşrulaştırmıştır. Liberal Demokrasi kölelik bağlarını ortadan kaldırmış, cinsiyet eşitliğini sağlamış mutlak krallıkları, demokratik cumhuriyetlere dönüştürmüştür olsa da öngördüğü özgürlükleri geliştirip ileriye taşıyamamıştır. Batı'da gözlemlenen gelişmeler farklı bir siyasal yapıyı amaçlayan sosyalizmle kapitalizmin çatışmasından değil, kapitalizmin demokrasi ile olan çatışmasından doğmuştur. Hatta sosyalizm liberalizmle iş birliği yaparak sosyal demokrasi anlayışını geliştirerek merkeze yaklaşırken, demokrasi kapitalist sisteme yaptığı taleplerini sayı ve içerik olarak artırmıştır. Merkezden uzaklaşıp toplumsal kesimlere yaklaşıp siyasal hakları ve demokrasiyi ilerleterek bir anlamda marjinalleşerek, sürdürülebilir olmuştur.

Tamda bu nokta da gerek bireysel anlamda gerekse kimlik-etnik-tikel farklılıkları mevcut siyasete eklemeye konusunda liberal demokrasinin yetersiz kalması, buna karşılık devlet egemenliğinin genişleme eğilimi göstererek, kazanımlarını durağanlaştırması 21.yüzyıla girerken temsilde ve çoğulcu demokrasinin işleyişinde sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

Liberal Demokrasinin yaşadığı krizin temelde liberalizmin ontolojisinden kaynaklandığıdır. Demokrasinin çoğunluğun çıkarı ve siyasete katılım ve çoğulculuk, diğer tarafta liberalizm bireysel farklılıklar ve haklar, özel mülkiyet, nitelik farklılıklarının toplumsal alanda ki karşılaşmalarda gerginlikler yarattığı ve taleplerin siyasetin inşasına ve mekân farklılıklarına liberalizmin gerekli cevabı verememesi şeklinde değerlendirilmiştir.

Modern, Post Modern bakış açısı farkıyla ele alındığında ise modern liberalizmin teorisinde olması gereken siyasi alanının, çoğulcu, çok kültürlü, katılımcı anlayışıyla demokratik siyasi alanı inşa etmesi gerekirken post modern toplumun taleplerine dönük kabuller merkezin dışında bırakarak, bu Tekil-Etnik grupların farklılıklarını ötekileştirip cevap verememiş olduğu şeklindedir.

Liberal Demokrasinin demokratikleşmesi olarak da anılan yeni dönem demokrasi tanımı ve anlayışı siyasalın, bireylerin ve farklı grupların sonu gelmez taleplerinin çatışma ve mücadelelerine sahne olması ihtimalini taşımaktadır. Liberal demokrasinin daha da çoğulcu ve katılımcı bir içerik ve nitelik kazanmasını öngören yeni demokrasi anlayışı 'Radikal Demokrasi' olarak adlandırılmıştır. Demokrasinin daha çoğulcu ve katılımcı hale getirilmesi ve değişmez sınıf bilincinin yerine değişken, talep eden bireyin getirilmesi siyasetin öznesinin ve inşasının değişimini tanımlamaktadır. Modern liberal demokrasinin, bireyin taleplerini yeteri kadar karşılayamadığını ve özgürlükleri maksimize etmede yetersiz kaldığını ileri sürerek, bireyin ve grupların taleplerini ve çatışmacı bir yöntemle ortaya koyan Radikal Demokrasi'nin, toplumu parçalayarak özgürlükleri çoğaltacağını düşünürken, toplumsal barışı riske atarak, ortak değerleri azaltıp ortak hissedikleri değiştirebileceği riskini göz ardı edilebilecektir. Dolayısıyla bu çalışmada, Radikal Demokrasi'nin Epistemolojisinden kaynaklanan bazı eksik kurguların ortaya konması ve gerçek özgürlüklerin iyi inşa edilmiş bir toplumsal yapıda demokratik uygulamalara katkı sağlamış olunacaktır. Radikal Demokraside toplumsal özneler zorunlu olarak sınıf özneleri olarak görülmez. Sınıfsal çatışmanın öznelerine indirgenemez. Kişinin özelliği sadece üretim ilişkilerinin konumu esas alınarak inşa edilemez.

Her bir toplumsal konum her bir özne konumunun kendisi çoğul, çok katlı olası inşaların yeridir. Böylelikle radikal demokrasi teorisinde özne özcü merkezi bir evrenselcilikten kurtarılarak özgür ve farklılıklara dayanarak ve bir eklemlenme dışı tutularak öngörülmüştür. Bu kapsamda ilk adım olarak demokrasinin gelişim süreci kısaca tarihsel süreci içinde incelenmiştir, demokrasinin farklı uygulamaları ve içerikleri demokrasi teorisi literatür araştırmasına dayanılarak ikincil kaynaklarla anlatılmıştır. Radikal demokrasinin Temel teorisi olan bireyin tartışılmaz özgürlükçü konumunu, Liberal demokrasiden farklılaşmasının ontolojik ve epistemolojik temelleri olarak gören kaynaklara dayanarak ortaya konulacaktır.

Birinci bölümde İlk çağ demokrasisine kısaca giriş yapılmış, demokrasinin antik çağ toplumunda ve kent devletinde ne anlama geldiği kaynaklardan ortaya konmuştur. İkinci bölümde, demokrasi kavramının farklılaşması ve Liberal demokrasiye dönüşmesi ve uygulamada karşılaştığı krizler incelenmiştir.

Son bölümde de küreselleşmenin etkisiyle post modern anlayışına dayanan toplum yapısında Liberal demokrasinin, bireysel hak ve özgürlüklerin gelişmesine çoğulcu ve katılımcı işleyişinde görülen yoğunlaşmalara ve ortaya konulmuştur. Gelişen modern ve post modern siyaset anlayışı karşısında demokrasinin mevcut kurumsal yapısının yetersizlikleri ortaya konulurken bu bağlamda da Radikal Demokrasi projesinin içeriği ve kavramsal temelleri anlatılmıştır.

Bireysel hakların ve özgürlüklerin gelişmesi demokrasi kurumlarının talepleri karşılayabilme etkinliği ve bu gelişmeleri kapsayacak siyasal pratiklerin ise tarihin akışı içinde insan eylemi ve emeği ile oluşmuş devamlılığı şeklinde olmalıdır. Akademik soyutlukta ve söylem olarak farklılıklara dayanan demokrasi teorileri, demokrasinin gelişim serüvenini farklı mecralara sevk ederek tarihsel sürekliliğini kesintiye uğratacaktır.

İnceleme ve literatür taramaları sonucunda demokratik kurumların özellikle de liberal demokrasinin, bireyin ve toplumun taleplerini dikkate alıp herkese özgürlük ve eşitlik ilkelerinde temellenmiş kurucu değerlerde değil; bu değerlerin işleyişini farklı biçimde yeniden yorumlayıp sınırlayan, güçlünün tercihlerini dikkate alan değişimlere yöneldiğidir. Liberal demokrasiyi tekrar bireysel taleplere cevap verir hale getirerek ve toplumsal yapıda demokrasinin işleyişini bireyi tartışmaz konuma taşıyıp toplumsal parçalamadan demokrasinin uygulama alanı olan siyasal ve onun mekanizması olan siyasetin özgürlükleri çoğaltılıp, genişletilmelidir.

Liberal demokrasi 21.yüzyıl koşullarına ve onun birey tipine ve toplumsal yapısına göre oluşturulmalıdır. Aksi halde akademik kaygılarla soyut kurgulamalarla tarihsel sürekliliği göz ardı eden günümüz tüketici tanımına göre oluşturulan, bireyin sonsuz ve hızlı taleplerini temel alan Radikal Demokrasinin uygulama alanı, etnik ve tikel farklılıkların siyasalın düzenleme alanının dışına taşarak, siyasal mekânın dışında oluşturulacaktır. Siyaset yapma biçimi, devletin egemenlik yetkisiyle ile sık sık karşı karşıya gelecektir. Bu sürecin de en önemli sonuçlarından biri toplumsal barışa yapabileceği olumsuz ve onarılması güç etkilerdir.

METODOLOJİ VE TEORİ

Demokrasi, yüzyıllardır kimi zaman çeşitli yönetim şekillerinin kendilerini övmek için kullandığı bir kavram kimi zaman da üzerinden meşruiyet sağlamaya çalışılan bir kavram olarak kullanılagelmıştır. Antik Yunan'dan günümüze kadar oldukça dönüşüm geçiren demokrasi, siyasi bir proje olarak kabul edildiği takdirde; tarihsel süreç içerisinde yaşanan dönüşümler demokratikleşme sürecinin birer yapı taşı olarak görülebilir. Liberalizmin biçimlendirdiği modern demokrasiler günümüzde temsil sistemiyle birlikte görülmektedir. Temsili demokrasi, halkın temsilciler vasıtasıyla dolaylı bir şekilde yönetime katıldığı sistemleri ifade eder. Temsilcilerin halkın iradesini ne şekilde yansıttığı tartışılan konuların başında gelir. Temsil krizi liberal demokrasinin yaşadığı iddia edilen krizlerden biri olup katılım, kimlik/fark siyaseti ve meşruiyet krizlerinin de sebebi olarak gösterilmektedir.

Demokrasi kavramı üstüne inşa edilen her söylem, günümüzde bu kavramı kullananları yanlış anlaşılmaya mahkûm eden bir belirsizlikten ötürü yanlış anlamaları da beraberinde getirir. Demokrasi dendiğinde neden söz edilmektedir? Bu kavram tam olarak hangi rasyonaliteden kaynaklanmaktadır? Bugün demokrasi üstüne tartışılanların bu terimle bazen "siyasal aygıtın kuruluş biçimlerinden" birini bazen de belirli bir "yönetim tekniğini" kastettiğini göstermektedir. Öyleyse kelime hem kamu hukukunun hem de yönetim pratiğinin kavramsallığına gönderme yapmaktadır: Hem iktidarın meşrulaştırma biçimini hem de iktidarın işleyiş biçimlerini adlandırıyor. Günümüzün siyasal söyleminde bu terimin genelde bir yönetim tekniğiyle ilişkili olduğu ağırlıklı olarak ifade edilmektedir. Bu kavramsallığın- bir yanda hukuksal-siyasal, öte yanda ekonomik-yönetimsel- iç içe geçtiği derinlere kök salmış olduğu ve düğümün çözülmesinin kolay olmadığı görülür.

Demokrasinin gelişim aşamalarına bakıldığında, toprağa dayalı feodal düzen anlayışında burjuva devrimine dayalı kapitalizme doğru ilerlendikçe serbest piyasa düzeninin oluşmasını görürüz. Demokrasinin gelişmesine piyasanın katkıları ise;

- İktidar ilişkilerinin yerine paranın konulması ile sözleşme alanınının yaratılması
Halkın rekabete girdiği düzenin teşvik edilmesi,
- İşçi sınıfı ve burjuvazi çatışması dışında demokratikleşme yanlısı ve aracı nitelikte başka güçlerinde ortaya çıkması ve toplumda çatışma yerine barışçı ve uzlaşmacı bir ortamın oluşması,

En önemlisi de serbest piyasada olduğu gibi rekabet halinde ve barışçıl çatışmalara açık bir yönetici sınıfın oluşmasıdır. Bu doğrultuda tarihsel olarak günümüz

demokrasinin oluşmasında en önemli evrelerden birinin insanların eşitliği ve özgürlüğü inancının olduğu görülmektedir. Böylece bir yandan eski Yunan'daki sınırsız yönetim anlayışının değişmesi mümkün olurken diğer yandan, köle ve kadınlar dışındaki sınırlı sayıda polis yurttaşına verilen seçme ve seçilme hakkı da artık herkese verilmektedir.

Demokrasi esas olarak kişilerin kendi hayatına yön vermesine yani özgür olmasına dayanırken diğer yandan siyasi alan otorite ve güç kullanılmasını içermektedir. Bu nedenle de demokraside de iktidarın sınırlanması gerekmektedir. Bu demokrasi açısından devlet alanını küçültülmesi ve sivil özgürlük alanlarının genişlemesi özgürlüklerin güvencesi açısından önemlidir. Yani günümüz modern devlet anlayışı bakımından Anayasal yönetimi işaret etmek gerekir. Yani Montesquieu'dan itibaren antik dönemin egemen meclisinin yerini artık siyasi kurumlar almakta, iktidar görev dağılımıyla bireyin özgürlüklerinin daha iyi korunması sağlanmaktadır. Bourdieu' nun deyimıyla de kişiselleşmiş iktidar anlayışından kurumsallaşmış sınırlı iktidar anlayışına geçilmiştir. Bu noktada egemenlikle ilgili temel iki siyasi anlayış belirlemektedir. Biri devletin üstünlüğünü yani sınırsız otoriteyi savunurken diğeri bireyin ve hukukun üstünlüğünü savunmaktadır. Demokrasinin teorik kavramsallaşmasından uygulamadaki biçimlenmesini anlatırsak, demokrasi hangi toplumsal yapılarda işlerlik kazanarak sürdürülebilir? Sorusuyla karşılaşırız. Gelişmiş demokrasilerin ortak özelliği ve varlık koşulları,

- Toplumsal örgütlenmenin en iyi biçimi olan güçlü ve merkezi bir siyasi birlik etrafında var olmalıdır. Devlette bu siyasi birliğin politik bir ifadesidir.
- Demokratik yönetim yönetilenlerin genel rızasına dayanmalıdır.
- Demokrasinin uygulandığı toplumlarda, halk esas olarak ulus olarak tanımlanır. Ulus benzerliklere dayanan, türdeş bir toplumsal biçimlenme olarak kavranmalıdır.
- Demokrasinin uygulandığı üst siyasi bir birlik olarak devlet vardır ve olmalıdır. Modern devlet demokratik bir yönetim için bilinçli bir kurgudur.
- Ulus devletler esas olarak egemenlikle tanımlanır. Demokrasi de devlet egemenliğine karşı sınırlayıcı hukukla gerçeklik bulur ve güçlenir.

Tarihsel olarak Modern devletin ve modern demokrasilerin Batı Avrupa'daki kimi örneklerinin –başta İngiltere olmak üzere- önemli ölçüde bazı liberal ilke ve kurumların başında “rıza” ve “sözleşme” fikirleriyle temsili yönetim anlayışı ve uygulaması gelmektedir. Yine demokrasinin gelişim süreci bakımından önemli bir nokta, 17. Yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da siyasi iktidara katılma arayışı içindeki

burjuvazi sınıflarının kimi liberal düşünce ve idealleri kendilerine bayrak yapmış olmalarıdır. Bu nedenle liberalizm burjuvazinin ideolojisi olarak bilinir. Ne var ki, toplumsal dünyaya ilişkin olarak herhangi bir zorunluluk ilişkisinin kanıtı olamaz. Çünkü tarihin kendisinde hiçbir zorunluluk yoktur; tarih duruma bağlıdır. Dolayısıyla, bir şeyin tarihte öyle olmuş olması, onun öyle olmasını zorunlu kılmaz. Böyle bakıldığında, liberalizmle modern devlet ve demokrasiler arasındaki ilişkinin zorunlu bir ilişki olmayıp, dönemin şartlarına bağlı olarak, toplumun o zaman dilimindeki gelişmişlik düzeyi ve farklılıklarına liberalizmin ne kadar cevap verip vermediği ve siyaset üretip üretmediği etkili olur. Bunu söylemek, liberal kurumlar ve ilkelerle aydınlanma ve modernlik arasında hiçbir ilişkinin olmadığını söylemek anlamına gelmez. Nitekim yukarda modern siyasi paradigmanın özellikleri olarak sayılanların bir kısmının aynı zamanda liberal siyasi düşüncenin gerekleriyle önemli ölçüde uyduğu bir gerçektir. Ancak iki noktayı ifade etmeliyiz. Birincisi siyasi modernliğin sayılan özelliklerinin tamamını liberalizmin onayladığı doğru değildir. İkinci olarak ilk bakışta liberal ilkeler olarak görünen kimi modernlik unsurları Liberal düşünceyle gerçekte uyuyor değildir. Terimlerde ve kurumsal gereklerde benzerlikler vardır, ama bunların açıklamaları için aynı şey söylenemez.

Egemen devlet insan haklarını tanır ama bunu hükmetme yetkisiyle bağdaşan bir çerçeve içinde yapmaya çalışır. Oysa modern liberal demokratik düşünce açısından insan hakları devletten ve devlet olmanın icaplarından önce gelen “doğal haklar” niteliğindedirler. Keza aydınlanmacı modernliğin “düzenleme tutkusu” liberalizmin otoriteye karşı tutumuyla ve insan ilişkilerinde “cebir” unsurunu mümkün olduğunca en aza indirme amacıyla belirgin bir çelişki içindedir. Bunun gibi modernliğin “birlik” (hem sosyal hem siyasal anlamıyla), egemenlik, merkezileştirme ve standartlaştırma gibi duyarlılıklar etrafında şekillenen toplumsal örgütlenme düşüncesi liberalizmin temel ilkelerine uygun düşmez¹.

Aydınlanmanın liberalizmle ilişkisi konusunda devam edersek, “özerlik” konusu iki kavram için önemli olmakla beraber, liberalizm özerkliğin gereklerini özgür bir toplum hedefiyle bağdaşır bir şekilde yorumlar. Oysa aydınlanmanın özerklik vurgusunun mantiki sonucu totaliter bir toplumsal formasyonu onaylamaya kadar gidebilir. Diğer bir örnek olarak, din karşıtlığıyla sonuçlanabilen Aydınlanmacı bir “akıl kutsaması”, liberalizmin vicdan ve din özgürlüğünü temel bir insan hakkı olarak gören bir perspektifiyle bağdaşmaz. Daha da önemlisi liberal düşünce, aydınlanmanın pek

---

¹ Mustafa Erdoğan, *Aydınlanma Modernlik Ve Liberalizm*, Orion Yayınevi, Ankara 2006, s. 32-38.

beğenmediği örgütlü dini de özgürlük ilkesinin kapsamı içinde görür. Hakların toplumdaki önce var olduğu şeklinde ki özgürlük anlayışı en iyi ifadesini J.S. Mill 'de bulmuştur. Mill, kişinin özgürlüğünün başkasına zarar vermedikçe mutlak olduğunu, diğerlerine zarar verme dışında hiçbir grup, toplum veya devletin bireyin davranışına müdahale edemeyeceğini belirtmiştir. Yukarıda belirtilen aydınlanma felsefesi ve modernlikle ilgili örneklerimizin bizi ulaştırdığı temel nokta demokrasinin tanımında ki farklılıklar ve tarihsel süreç içerisinde toplumsal değişim ve dönüşümlere paralel olarak demokrasinin içeriğinin ve tanımına eklenen farklılıkların olmasıdır. Demokrasi temel olarak belli kabullerin ve standartların belirlendiği, merkezileşmiş kurumsal toplumlarda gelişir. Yani siyasi birliğin en üst noktası olan devlet kurumunun çatısı altında hegemonik bir yapıda işlerlik kazanır. Bu nedenle demokrasilerin farklı türlerinin ortaya çıkması ve hegemonik yapıya karşı ileri sürülmesi; liberal demokrasinin bu taleplere yanıt verememesi siyasal da bu farklılıklar karşısında konumlandırılmaması demokrasilerde temsil krizlerini gündeme getirmiştir.

Temsili demokrasiler, hem eylemliliği kısıtladığı ölçüde apolitik ve hatta antipolitik bir düzeni oluşturabilmektedir. Gücü oluşturan eylem ortak olmaktan çıkıp hiyerarşik olarak düzenlendiğinde bir baskı ve tahakküm ortamını doğurmaktadır. Hardt ve Negri 'ye göre temsili demokrasi krizinin temeli, çokluğu hem yönetime bağlayıp hem de yönetimden ayıran çelişkili iki işlevi olmasından kaynaklanır². Demokrasinin gelişiminin ilk süreçlerine bakıldığında ulus devletlerin de oluşmasıyla birlikte temsil fikrinin gelişmesi en önemli noktalardan biri olmuştur. Böylece demokrasiler gelişim aşamaları bakımından doğrudan ve dolaylı demokrasiler olarak sınıflandırılmıştır. Robert A. Dahl demokrasilerde üç büyük dönüşüm olduğunu belirtmektedir. İlk dönem eski Yunan demokrasisidir ve demokrasiyle yönetilmeyen şehir devletlerinin demokrasiye dönüşünü ifade eder. Burada tüm vatandaşlar şehir meclisine katılım hakkına sahiptir. İkinci dönem geniş ulus devletlerinin ve şehir devletlerinin modasının geçişine karşılık gelmektedir. Burada bazı şehir devletleri kısmen var olmakla birlikte demokrasi ulus devletle yeniden biçimlenmiştir. Bu yeni bir demokrasinin temel unsuru temsil olarak ortaya çıkmıştır. Böylece demokrasi sadece şehir meclisi değil ulus devletteki genel ve temsili ulus meclisini de içermektedir. Bu anlamda yeni demokratik yapı yeni sosyal ihtiyaçlarla eski geleneklerin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Bugün ise önceki dönüşüme benzer yeni bir dönüşüm yaşanmaktadır. Nasıl eski şehir devletleri siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel otonomilerinin çoğunu kaybederek geniş ulus devlet içinde yer almışsa

---

² Rabia Beyza Candan, *Demokrasi Yolunda Bir adım Olarak Radikal Demokrasi Kuramları*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 31-32.

günümüzde de ulus ötesi (transnational) gelişmeler demokratik sistem üzerinde ulus devletin siyasi, ekonomik sosyal yönden aşınmasına benzer etki yapmaktadır. Dış eylemler ve ulus ötesi gelişmeler de artık hükümetleri ve kararlarını etkileyecektir. Demokrasiyle ilgili beklentilerden biri demokrasinin değişim ve istikrar sağlayıcı fonksiyonudur. Demokrasilerde iktidar değişken olup halkın tercihleriyle belirlendiğinden iktidarın toplumsal taleplere duyarlı olması ve değişmesi söz konusudur. Bu da devlet ve toplumun değişimlere uyarlanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla demokrasi değişimi içeren bir yönetim tarzıdır. Diğer taraftan demokrasinin istikrar sağlayıcı fonksiyonu da vardır. Yönetimin halkın rızasına göre belirlenmesi ve toplumun istek ve taleplerine duyarlı olması nedeniyle yönetimin kırılma olmadan değişmesi, istikrarı sağlar. Demokrasinin istikrarı için de bazı temel prensiplerde uzlaşma da sağlanmalıdır. Bunlardan bazıları; diğer insanların siyasi haklarına yaygın destek olması, kişilerin kendileri desteklemeseler bile farklı fikirlerin serbestçe ifadesinin kabulü, azınlığın çoğunluğun kararlarını eleştirmede özgür olması, azınlık fikirlerinin çoğunluk olma imkânına sahip olması ile yöneticilerin çoğunluk oyuyla seçilmesi ve her vatandaşın yönetici seçme ve etkilemede eşit haklara sahip olması noktalarıdır³.

Liberal demokrasilerin özellikle soğuk savaş sonrası oluşan siyasi beklentilere ve çağın ruhuna tam anlamıyla cevap veremediği için bir krize düştüğü tezinden yola çıkan Müzakereci demokrasi ve Çekişmecî (agonistik) demokrasi kuramcıları liberal demokrasiye alternatif modeller geliştirme çabası içinde olmuşlardır. Bu çaba liberal demokrasiyi tümünden reddetmek yerine onu kurumları ve içeriği açısından eleştirerek dönüşüme uğratmayı hedefler. Buna uygun olarak Chantal Mouffe, Ernesto Laclau ile demokrasiyi geniş bir toplumsal ilişkiler ağına yaymaya yönelik yeni bir sosyalist projeden bahseder.

Laclau ve Mauffe ekonominin demokratikleşmesi süreci olarak da ifade edilebilecek sosyalizmin, radikal ve çoğulcu demokrasi projesinin ayrılmaz, zorunlu bir bileşeni olduğunu söyler. Bu proje sosyalist hedeflerin radikal ve çoğulcu bir demokrasi penceresinden yeniden okunarak siyasi liberalizmin kurumlarıyla eklemlenmesini içerir. Laclau ve Mauffe 'de siyasi bir ilişkinin fiilen kurulduğu alanı tanımlayan hegemonya olgusuna Marksist kuram içinde esas önemli ve şiddetli vurguyu yapan Antonio Gramsci'nin hegemonyanın Leninist kavrayışına dair getirdiği eleştirilerle kısmen karşı çıkmıştır. Laclau ve Mauffe'nin Hegemonya çözümlemesi,

---

³ Aytekin Yılmaz, *Modern Demokrasi Gelişimi ve sorunları*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s. 291-297.

Gramsci'de yine de var olduğunu düşündükleri sınıf özcülüğüne karşı çıkılarak bir adım öteye götürülmüşlerdir. Onlarda hegemonya kavramı, altyapı-üstyapı ilişkisi, ekonominin belirleyiciliği ve hegemonik gücün mutlaka proletarya veya burjuvazi gibi bir temel sınıf olacağı yönündeki Marksist öncüllerden sıyrılarak ekonomik düzeyden uzaklaşmaktadır.

Laclau ve Mauffe, sınıf kimliğinin ayrıcalıklı konumunun bir kenara bırakılarak toplumsal kimlikler arasında "eşdeğerlik zincirinin" kurulmasıyla çoğulculuk temelli bir siyaset oluşturulacağını, böylelikle solun reddedici bir tutum geliştirdiği liberal demokrasinin, güçlü yönlerinin de keşfedileceğini söylerler. Laclau ve Mauffe hegemonik ilişkiyi, fark mantığı ile eşdeğerlik mantığı olarak adlandırdıkları şeyler arasındaki özgül diyalektikten kaynaklanan, kendine özgü bir evrensellekle açıklar. Buna göre her toplumsal aktör toplumsal yapı içinde her biri birer tikellik olarak ifade edilebilecek farklılık konumları işgal eder. Yine toplum içinde toplumsal antagonizmalardan oluşan sınırlar vardır. Antagonizma ve dışlama tüm kimlikler için kurucudur. Eğer bahsedilen o sınır olmazsa sadece sınırsız bir biçimde dağılmış farklılıklar vardır. Temelde Radikal demokrasi modeli, toplumsal antagonizmaların varlığının ve olumlanmasının bir projesidir. Hegemonik ilişki belli bir tikelliğin bir evrenselleğin temsilini üstüne aldığı ilişkidir⁴.

Bu çalışmada öncelikli olarak Demokrasinin toplumsal olay ve olgulara bağlı olarak tanımında ve uygulamalarında görülen farklılıkların ortaya konulması hedeflenmiştir. Demokrasilerin gelişim sürecinde, bütüncül olarak toplumların(halkın) demokrasiyle yönetilmesinden, bireysel anlamda demokrasilerin daha atomize olması temel hak ve özgürlüklerin gündeme gelmesi noktasına gelinmiştir. Halkın demokratik yönetimine karşı, sivil demokrasi teorisi içinde sivil toplumun yeniden uyanışı kapsamında bireyin ve güçsüz etnik ve farklı kimliklere sahip azınlık topluluklarına demokrasinin daha geniş alanını açmaya başlamıştır. Bu bakış açısıyla sivil haklar ve özgürlükler, yurttaş katılımı, gönüllü birliklerin güçlendirilmesine çalışılmış, demokrasinin daha katılımcı modellerinin aranması yönündeki çabaları artırmıştır. Bu bağlamda demokrasinin küresel anlamda yaşadığı sorunların farklılıklarımızla birlikte yaşayabilmenin toplumsal ve siyasi çözümlerini demokratik hukuk çerçevesinde temel işleyiş haline getirebiliyor olmamızdır. Üretilen yeni katılımcı demokrasi projelerinin ortak paydasını birlik ve çeşitliliğin bir arada yaşatılması, demokratik inisiyatifi oluşturacak, toplumsal enerjiyi demokrasi yönünde harekete geçirecek, devlet

---

⁴ Candan, **a.g.e.** , s. 88-89.

üzerinde demokratik denetim mekanizmaları işletecek demokratik yönetim anlayışı yönündeki tartışma ve arayışlar yönünde olmaktadır.

Demokrasi teorisinde, toplumsal ve tarihsel gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan değişimleri inceleyen bu çalışmada öncelik, teorik çerçevenin çizilmesi gereği olmuştur. Ayrıca konunun gereği gibi incelenmesi için literatür taraması elverişli bir araç niteliği taşımaktadır. Çalışmada alan araştırması yöntemi yerine, tarihsel süreç içinde ortaya çıkan olguların ele alınarak yorumlanması ve analiz edilmesi yöntemi benimsenmiştir. Tarihsel süreç içinde ortaya çıkan olgular ve kurumlar bağlamında demokrasinin değişimi hegemonik bütüncül bir yapıdan farklılaşarak gelişmiştir. Günümüz modern toplumlarda ve siyasal yapılarında ise, birey hak ve özgürlükleriyle ve kimlik/fark anlayışıyla, toplumda sayıları az olan ve kararlara yeterince etki edemeyen gruplara yönelik olarak aktif katılım modellerini oluşturmayı esas alan bir anlayışla, demokrasi tanımının içeriği ve uygulamalarının genişletilmesi amaçlanmaktadır. Bireylerin ve her türden toplum kesimlerinin taleplerine ve farklılara cevap verebilmesi demokrasi teorisinin, siyasal mekânın oluşturulmasında normatiflik özelliği gereği tanım değişikliklerin ve uygulama mekanizmalarının var olması bakımından gereken analizlerin yapılmasına önem verilmiş ve bu tür analizler için teorik çerçevenin belirlenmesine bu çalışmada dikkat edilmiştir.

Çalışmaya başlarken demokrasi kavramının günümüze dek geçirdiği tarihsel ve düşünsel evrim ve içerikler bağlamında yapısal dönüşüm ele alınmıştır. Günümüzde küreselleşmenin üretim yapısında, ulus devlet işleyişinde meydana getirdiği temel değişimlerin, demokrasi teorisine yansımaları bu çalışmanın çerçevesinin dışında tutulmuştur.

Çeşitliliği artan toplum kesimlerinin taleplerinin demokrasinin içerik ve uygulamalarına yansımaları ve demokrasinin bu farklılıklara katılım modeli geliştirme kabiliyetinin olup olmadığı çalışmanın yönteminden çok teorik içeriğinde konu edilmiştir. Bu çerçevede demokrasi kuramlarında yer alan demokratikleşme sorunu incelenmekte, demokrasi algısının biçimsellikten toplumsallığa doğru genişleyen alanı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın geniş bir bölümünde modern toplumların ihraç ettiği hegemonik model olan liberal demokrasi kuramında demokrasinin biçimsel içeriği daraltılmış, talepleri karşılamayan işleyişine yönelik eleştiriler ve alternatif demokrasi projelerinin uygulanabilirliği konu edilmiştir. Toplumun en küçük ve dar kesimlerinin taleplerine demokratik yöntemlerle karşılık verilmesi ve kararlara etki etmesi toplumun parçalanması riskini oluşturur mu? Ve toplum barışını tehlikeye

sokar mı? Gibi bazı konuların, demokrasinin uygulama modelleri göz önünde bulundurularak analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu bakış açısının doğal bir sonucu olarak Tek demokrasi anlayışından tarihsel süreçler bakımından demokrasinin farklı yöntemlerle uygulanmasıyla parlamenter demokrasi, müzakereci demokrasi, Agonistik demokrasi gibi farklı içeriklerle tanımlanmıştır. Demokrasi teorisindeki farklılaşmalar ortaya konulurken toplumsal arka plana dikkat çekilmiştir. Demokrasi yönetsel düzeyde ele alınmış, çalışmanın teorik çerçevesi, demokrasinin teorik içeriğinin gelişim aşamaları ve birbiri ardına takip eden dönem ve anlayışlar incelenirken eklettik yöntemle birlikte karşılaştırma yöntemi de kullanılmıştır.

Demokrasi, siyasi birliğini sağlamış toplumların siyasal ilişkileri ve kurumları var oldukça demokrasi de doğası gereği var olacak, tanımı ve uygulamaları da genişleyip, değişecektir. Demokrasinin, tarihsel akış içinde hiçbir zaman tamamlanmayıp normatif bir yapıda olduğundan dolayı, eksik kalıp varlığını ve gelişimini daima sürdüreceğinin çözüm ve analizi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ KAVRAMININ TARİHSEL TEMELLERİ VE FARKLILIKLARI

1.1. DEMOKRASİ GERÇEKTEN HALKIN KENDİNİ YÖNETMESİ Mİ?

Demokrasi kavramı olarak ifade edildiğinde hep zihinlerde olumlu bir izlenim bırakır. Sanki dünyanın her tarafında aynı nitelikleri aynı süreçleri anlatır. Hem teorik olarak hem de uygulama bakımından üzerinde uzlaşmış, tartışmasız tamamlanmış bir kavrammış gibi davranılır. Sanırsınız ki aynı nitelikte aynı siyasi ve toplumsal gerçeklikle oluşturulmuş nesnel toplumları ve aynı devletlerin tek tip demokrasiden bahsediliyor. Demokrasinin taraflarından biri olan zor kullanma meşruiyetini ve egemenlik gücünü elinde bulunduran devlet, diğer tarafta devletin egemenliğini sınırlandırdığı ölçüde özgürleşecek çoğulcu ve katılımcı olacak bir siyasi yapıya ihtiyacı olan ve onu kurmaya çalışan vatandaş/birey bulunmaktadır. Demokrasinin az geliştiği ülkelerin otoriter siyasi yapılarına halkın çoğunluğu da eklemeliğinde bireysel özgürlükler toplumsal baskının egemen olduğu çoğunlukçu uygulamalara dönüşmektedir. Biçimsel olarak göstermelik demokrasi uygulamaları, söylem olarak, gerçek dışı propaganda çalışmalarıyla yüksek standartlı demokrasi uygulamalarına eşit nitelikteymiş gibi gösterilmeye çalışılmaktadır.

Demokrasi en yalın şekliyle 'halk yönetimi' olarak tanımlansa da yöneten ve yönetilenlerin kim olduğu ve yönetimin içeriğinin ne olduğu, kavramsal ve kuramsal düzeyde ciddi sorunlar olarak karşımızda durmaktadır. Demokrasinin esasen iktidarın nasıl oluşturulacağı sorunsalına, yani seçimlere, ilişkin prosedürle ilgili bir işlem olduğu genel kabul görmüşse de iktidarın nasıl ve hangi kurumlarla kullanılacağı veya yönetimlerin hangi norm ve kuramlar çerçevesinde hareket etmeleri gerektiği, demokrasiyle ilgili en tartışmalı konuları oluşturur⁵.

Demokrasi tarihi köken itibarıyla "Demos"(halka) dayalı bir yönetimi ifade ettiği için hoş karşılanmayan bir yönetim biçimi de olmuştur. Aristo, Platon vb. düşünürler sıradan insanlara dayalı bu tür yönetimi olumlu karşılamamışlardır. Atina şehir devletinde seçkinler yerine herkesin yönetime katılmasının kargaşa yaratacağından korkulmuştur. Bu eğilim liberalizmin doğuşu aşamasında da sürmüştür, halkın katılımının olumsuz sonuçlar doğurabileceği düşünülmüştür. Bu olumsuz bakışa rağmen demokratik gelişme de devam etmiş tarihsel süreç içindeki sosyal, siyasi ve

---

⁵ Yılmaz Bingöl, (ed.), *Yirmi Birinci Yüzyılda Demokrasi Tartışmaları*, Umut tepe Yayınları, Kocaeli,2011, s. 7

fikri gelişmelerle bugünkü demokrasi uygulaması ortaya çıkmıştır. Esas itibariyle de demokrasi sanayileşen ve ticarileşen batı ülkelerinin ürünü olmuştur⁶. Batı demokrasilerinin şekillenmesinde ve toplumsal taleplerle farklılıklar kazanmasında çıkarların farklılaşması ve kültür ve grup çeşitliliklerinin çatışmasının özgürlüklere ve siyasal yapıya yansımaları önemli olmuştur. Demokrasi geliştikçe kurumsal yapısı da gelişip farklılaşmış, tarihin akışına göre siyasal talepler siyasal alan içinde karşılanarak demokrasi farklılıkları bünyesinde özgürlüklere dönüştürebilmiştir. Batıda demokrasinin gelişim süreci hep çift yönlü olmuş, Demokrasi kurumlaşmış ve gelişirken de farklı toplum kesimleri ve temelde de birey demokrasiyi içselleştirmiş ve insani değer olarak kendisi de gelişmiştir.

Batı demokrasisi; tarihi, ekonomik, sosyal ve siyasal dengelerin üzerine kurulmuştur. Toplumsal dengeler üzerine kurulan bu yapı toplumun kültürüyle birlikte şekillenmiştir. Farklı demokratik oluşumlar da toplumda uzlaşılan bu temel ve kural ve kurumları yansıtmaktadır. Bu kural ve kurumlar o toplumun uzlaşma belgeleri olarak oluşmuş ve meşruluk kazanmıştır⁷. Avrupa 'demokrasinin gelişim süreci bakımından tekçi veya cumhuriyetçi yönetimler farklı düzeylerde ve içerikte uygulamalar yapmışlardır.

MÖ 300 ile 19. Yüzyıl arasında birtakım Avrupa rejimleri Yunan modelinin değişik biçimlerini kabul etmişlerdir: Görece eşit yurttaşların imtiyazlı azınlıkları, dışlanmış çoğunluklar pahasına kendi devletleri üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır⁸. Demokrasinin ilk tohumlarının yeşerdiği Antik Yunan'da yurttaş, siyasetin kendisi için doğal bir eylem olduğunu, yaşamın diğer alanlarından kesin bir biçimde ayrılmadığını yönetim ve devletin veya daha doğrusu polisin kendisinden uzak ve yabancı varlıklar olmadığı bir bütünlüklü kişi demektir. Daha doğrusu siyasal yaşam, kişinin kendi varlığının sadece bir uzantısıdır ve bununla uyum içindedir. Değerler parçalanmış değil, bütünlüklüdür: Mutluluk erdemle, erdem adaletle ve adalette mutlulukla birleşmiştir.

---

⁶ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 16.

⁷ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 18.

⁸ Charles Tilly, **Demokrasi**, Çev. , Ebru Arıcan, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2014, s. 55.

1.1.1. Antik Yunan Demokrasisi

Dahl, demokrasinin Antik Yunan demokrasisi hakkında değerlendirme yaparken demokratik düzenin en az altı önemli koşulunun yerine getirilmesini zorunlu kılar.

1. Yurttaşlar istemleri bakımından, kendi kişisel amaçları veya çıkarları ile belirli bir çatışma içinde olmayan güçlü bir genel iyilik duygusunu paylaşma konusunda uyum içindedirler.
2. Bu ilk koşuldan çıkan ikinci koşul: Yurttaşlar, kamusal iyiliğin nitelikleri ile ilgili olarak büyük ölçüde türdeş olmalıdırlar, aksi halde kamusal iyilik hakkında siyasal çatışma ve anlaşmazlık çıkma ihtimali olacaktır. Bu açıdan yurttaşlarının ekonomik kaynaklar ve sahip oldukları boş zaman bakımından büyük çapta eşitsiz olmaları veya farklı dinlere bağlı olmaları yahut farklı dilleri konuşmaları ya da eğitim bakımından farklılıklar göstermeleri, farklı ırklara kültürlere, etnik gruplara ait olmaları halinde iyi bir polis olmayı bekleyemez.
3. Yurttaşlar bütünü ideal anlamda küçük olmalıdır. Demos'un küçük ölçekli olması sınırları genişletmenin ve böylece, farklı dil, din, tarih ve etnik kimlik sahibi olup da ortak hemen hiçbir şeyleri olmayan insanları kapsamaktan doğacak heterojen yapısı ve bundan kaynaklanacak olan uyumsuzluğu önlemeye yardımcı olacaktır. Bu ayrıca yurttaşların kendi kentlerinin bilgisini edinmelerini böylece de ortak iyiliği anlamalarını da mümkün kılacaktır.
4. Yurttaşlar toplanabilmeli ve izlenecek siyasetle ilgili olarak doğrudan kural koyup karar alabilmelidir. Bu görüş o denli derinlere kök salmıştır ki, Eski Yunanlılar için, temsili yönetimi kavramak ve hele bunu doğrudan demokrasiye meşru bir alternatif olarak kabul etmek güç bir şeydir. Elbette zaman zaman kent-devletlerinden oluşan birlikler ve konfederasyonlar kurulmuştur. Temsili yönetimlere sahip, federal sistemler, kısmen temsil fikri, doğrudan yönetimin meşruluğu kent-devletlerinin yurttaşları tarafından çok derinden benimsendiği için gelişme gösterememiştir.
5. Yurttaş katılımı, Meclis toplantılarıyla sınırlandırılmış değildir. Kent yönetimine aktif bir şekilde katılmayı da içeriyordu. Atina'da bir ikisi seçimle olmakla birlikte çoğunluğu kura ile doldurulması gereken, genellikle bir yıllık süreleri olan, sadece bir kez gelinebilen binden fazla makamın bulunduğu bilinmektedir. Böylelikle oldukça büyük bir yurttaş kitlesi de meclisin gündemini belirleyen Beş yüzler Konseyinin üyesi oluyordu.

Kent-devleti, en azından ideal olarak, bütünüyle özerk olmalıdır. Birlikler, konfederasyonlar ve ittifaklar, savunma ve savaş için bazen gerekli olabiliyordu ama bunların kent-devletinin nihai özerkliği ve o devlet içinde ki meclisin egemenliğinin yerine geçmesine izin verilmiyordu. Dolayısıyla ilke olarak her kent sadece siyasal olarak değil ekonomik ve askeri bakımdan da kendi kendine yeterli olmak zorundaydı. Aslında kent devletinin iyi bir yaşam için gereken tüm koşullara sahip olması gerekiyordu. Fakat dış ticarete aşırı bağımlılığı önlemek için bu iyi yaşam zorunlu olarak, bir kıtlık yaşamı olmaktadır. Bu nedenle demokrasi bolluğun değil, kıtlığın erdemlerine bağlıydı⁹.

Günümüz demokrasisinin köklerini oluşturan Antik Yunan demokrasisi mevcut meclislerde kent-devlet yönetimine doğrudan katılarak, yurttaşı günlük siyasetin içinde tutmuştur. Temsili demokrasiyi kent-devlet yönetiminde benimsemeyen Antik Yunan demokrasisi, yurttaş sayısını da yurttaşlarının homojen kalmasına özellikle dikkat ederek farklılıkları engelleyerek sitenin kamusal iyiliği bakış açısını da sürdürmeye çalışmıştır. Günümüz demokrasilerinin benimsediği yurttaşın uyumu değil bireyin farklılığı ve çatışmacı siyaset biçimidir. Bu bakımdan Antik Yunan demokrasi anlayışının tarihsel süreç içinde çeşitli düzeylerde ki demokrasi tanımlarından biri olan radikal demokrasiye dönüşmesi post-modern dönemin tanımlarından biridir.

Atina'da siyaset, diğer kentlerde olduğu gibi, sorunların çoğu kez kişisel ihtiraslara bağımlı kılındığı, acımasız zor bir oyundu. Her ne kadar modern anlamda siyasi partiler bulunmuyorduysa da aile bağlarına ve arkadaşlığa dayanan hiziplerin güçlü bir rol oynadıkları biliniyordu. Ortak iyilik düşüncesinin üstünlüğü, uygulamada ailelerin ve arkadaşların daha güçlü iddialarına teslim edilmiştir. Hiziplerin önderleri, muhaliflerini on yıl süreyle uzaklaştırmak amacıyla oy yoluyla sürgüne gönderme hükümlerini mecliste uygulamaktan kaçınmadıkları görülmüştür. Atina'da kamu yönetiminde yurttaş katılımı hangi ölçü esas alınırsa alınsın, yüksek olsa da yurttaşlar arasında siyasal ilgi ve merakın genel düzeyini veya farklı kesimler arasında katılımın nasıl değişkenlik gösterdiğini belirlemek olanaksız görülmektedir¹⁰.

⁹ Robert A. Dahl, *Demokrasi Ve Eleştirileri*, Çev. Levent Köker, Türk Siyasi İlimler Derneği ile Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 22-23.

¹⁰ A. Dalh, *a.g.e.* , s. 25.

Yunanlıların uyguladığı biçimiyle, gerçek doğrudan demokrasi vatandaşların tümüyle kendilerini kamu hizmetine vermelerini gerektirmekteydi. Kendini yönetmek demek, yaşamını yönetim faaliyetine vakfetmek demektir. Yani vatandaş kendini bütünüyle devlete verirdi; savaşta kanını, barışta da zamanını vermekteydi. Kendine bakabilmek için kamu işlerini savsaklayamazdı. Bunun tersine kentin iyiliği için şahsi işlerini bir kenara bırakmak zorundaydı. Bu anlayışın gerektirdiği siyasete katılımın derecesi o denli yüksekti ki, toplumsal yaşamın işlevleri arasında çok büyük bir dengesizlik yaratıldı. Siyasal şişkinlik de ekonomik zayıflığı getirdi: Demokrasiler daha mükemmel olduklarında, vatandaşlar da daha yoksullaştılar.

Ekonomik gereksinimlere siyasal çözüm bulmak gibi kısır bir döngüye girilmiş oldu: Ekonomik varlığın yeteri kadar çoğaltılamaması karşısında, varlığın kamulaştırılması gereği ortaya çıktı. Bu durumda antik çağın demokrasinin, varlıklı ve yoksul arasındaki sınıf mücadelesi içinde yok olması kaçınılmazdı; çünkü bu demokrasi “homo economicus” un aleyhine siyasal bir hayvan çıkarmıştır. Eski Yunan’ın demokrasi deneyimi kendini aşan “topyekûn bir vatandaş” tipi yaratmıştır¹¹. Antik Yunanda toplumun bütün kesimleriyle farklı düzeylerde aşırı politize olmaları toplumu tek faaliyet alanı olarak oluşturmuş, üretimin ve bölüşümün işlevlerinin, toplum tarafından yerine getirilememesi, çalışmanın ve üretmenin yurttaşlık hakkına sahip olmayan kölelerin üzerine bırakılması ve çalışmanın ayıp kabul edilmesi, tüketimi de kamusallaştırmış, sonunda da demokrasinin yozlaşmasına neden olmuştur. Aristotle, yaşamak için çalışmak zorunda olan bir kişinin vatandaş olmayacağını söylemiştir. Atina demokrasisinin doğrudan ve özgün bir demokrasi olduğunu tanımlamadan önce temel bir gerçek üzerinde iyice düşünmemiz gerekir. Atina nüfusunun neredeyse yarısını köleler oluşturuyordu. Kölelerin hiçbir yurttaşlık hakkı yoktu; yurttaşlar köleleri kişisel bir eşya gibi sahiplenir ve kölelerin Atina Devletiyle olan ilişkilerine aracılık ederlerdi. Ne Atina’da ikamet eden yabancılara ne de yurttaşların eşlerine ve çocuklarına yurttaşlık hakkı tanınırdı. Sadece özgür yetişkin erkekler yurttaşlığa kabul edilirdi. Ne var ki köleler Atina’nın siyasi rejiminde kritik rol oynuyorlardı; Kölelerin emeği, köle sahibi yurttaşları kamu politikalarına katılmaları için özgürleştiriyordu¹². Atinalı bir yurttaş Yunan Demokrasisini anlatıyor; ancak başkalarıyla birlikte olmamız halinde tam anlamıyla insan oluruz veya insanlar olarak yetkinlik niteliklerimizi gerçekleştirebiliriz. Her birimizin içinde yaşadığı, büyüdüğü ve olgunlaştığı en önemli örgütlenme, doğal olarak, kentimizdir (polis).

¹¹ Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Mehmet Turan, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 344-345.

¹² Tilly, *a.g.e.* , s. 53.

Ayrıca bu herkes için böyledir, çünkü toplumsal bir varlık olmak bizim doğamızda vardır. Polis dışında var olmayı, hiçbir yurttaş düşünemez. İyi bir insanın polis dışında var olduğunu duyduysa da hiçbir insan polis yaşamını paylaşmaksızın, insanları hayvanlardan ayıran erdemleri ve nitelikleri geliştiremeyeceği veya uygulayamayacağı kendiliğinden açıktır. Bununla birlikte iyi bir insan sadece polise değil iyi bir polise ihtiyaç duyar¹³. Bir Atinalının anlatımıyla söylenenler tam anlamıyla sadece yurttaşların değil Atina'da yaşayan beş yüz bin kişinin ki- bunların yarısının köle olduğu tahmin ediliyor-tamamının statülerine göre siteyle bütünleştiğini gösteriyor. Atina'da yaşayan insanlar adalet için, mutluluk için, erdem için, ortak iyiyi arayan insanları yetiştirmek için iyi bir polisin olması gerektiğini savunmuşlardır.

Yunan türü doğrudan demokrasinin bütün çıkarımlarını belirleyebilmek için tanımı yapılmalıdır: Yunan Demokrasi'si kararların kolektif olarak alındığı bir hükümet (kent) sistemiydi. Bu demokrasinin klasik formülünde topluluk, bütünüyle kendi içinde yok ettiği kişiye ne bir korunma alanı ne bir bağımsızlık payı bırakmaktaydı. Polis onu oluşturan bireylerin tümüyle ona bağımlı olması anlamında egemendi. Kentin özgür olması vatandaşlarının özgür olduğu anlamına gelmiyordu. Kısacası; eski çağın siyasal, hukuksal, kişisel ya da başka türlü özgürlük anlayışları günümüz anlayışına uymuyordu. Başka türlüde olması da mümkün görünmüyordu. Çünkü onların farkında bile olmadıkları değerleri günümüz toplumu zaman içinde kazanarak antik çağdan ayrılmış olduk¹⁴. Atina Demokrasisinde birçok önemli karar kur'a ve rotasyon sistemiyle belirlenen yöneticiler ve kurumlar tarafından alındığına göre Atina Demokrasisiyle bugünkü demokrasi arasında ki ayrımı doğrudan demokrasi ve karşısında yer alan modern temsili demokrasi olarak yapmak yetersiz bir değerlendirme olur. Yurttaşlar topluluğunun doğrudan kendi kendini yönetmediği Atina sisteminin modern temsili hükümet sistemleriyle asıl farkı yöneticilerinin seçilme yöntemleri (seçimler ve atama yerine Kur'a ve rotasyon gibi) ve sürekli bir değiştirilme halindeki yöneticilerin (modern anlamda bürokrat ve politikacılar) yönetilenlere karşı otonomiye sahip olmaması. Bir başka ifadeyle asıl sırayla yönetme ve yönetilme modeliyle (Atina demokrasisi), temsilcilerin ve bürokratların ortaklaşa yönettiği (modern demokrasi) sistem arasındadır.

---

¹³ A. Dahl, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁴ Sartori, **a.g.e.**, s. 350.

Klasik ve modern demokrasi arasında ki fark birinin doğrudan diğ erinin temsili olması değil, birinin yurttaşların sırayla, diğ erindeyse siyasal elitin yönetmesidir. Bu farklılık Kur'a sisteminin demokrasi, seçimlerin de oligarşinin yönetici seçme yöntemi olduğunu ileri süren yazarlar vardır. Seçimler tekrar seçilmeyi mümkün kıldığı için yönetici bir sınıf oluşturmayı mümkün kılar. Kur'a her isteyen yurttaşa eşit yönetici olma imkânı sunar¹⁵.

Antik Yunan'ın özgürlük anlayışı, siyasal iktidarın doğrudan doğruya ve kolektif olarak kullanılması anlamını taşıyordu, yani özgürlük siyasal hayata katılma hakkıydı. Yurttaş sayılan kişilerin bir alanda toplanarak yasaları oylamaları, barış ve savaşa karar vermeleri, yabancı devletlerle yapılan anlaşmaları onaylamaları, kişileri yargılayarak karar vermeleri, devlet hesaplarını, yöneticilerin işlem ve eylemelerini denetlemeleri ve yöneticileri gerektiğinde suçlayarak halk mahkemeleri önüne çıkarmaları, mahkûm etmeleri özgürlük sayılıyordu. Ama buna karşılık kişinin kendine özel bir davranış, inanç ve düşünce alanı yoktu, olamazdı. Kişinin tüm düşünce, vicdan ve inanç alanı, ekonomik faaliyeti, dini inancı devletin otoritesi ve çok sıkı denetimi altındaydı¹⁶.

Günümüz demokrasi tanımına göre doğrudan demokrasinin erdemlerinden çokça söz edildiği bilinmektedir. Atina Demokrasisi sınırlı yurttaş faaliyetlerine dayansa da yurttaşlar için tek ve öncelikli siyasal eylem olarak kamusal faaliyetler kapsamında yurttaşın özgürlüğünün, kölelerin emeğiyle üretilmesi bakımından siyasal toplumun ontolojik paradoksu olarak gerçekleşmiştir. Sonuç olarak da yurttaş dayanıyor görünmesine rağmen bir başka kesime, kölelere dayanıyor olması sürdürülebilirliğini engellemiş ve yozlaşp yıkımına neden olmuştur.

1.1.2. Orta çağ Dönemi ve Feodal Düzen

Orta çağın sosyal, ekonomik, siyasal ve hukuki ilişkilerini belirleyen ve sürdüren sistem feodal sistemdir. Feodal sistem, tarihin akışı bakımından demokrasinin gelişim süreci olarak bir sonra ki düzeye ulaşması ve çeşitlenmesinde önemli bir dönemdir. Demokrasinin gelişimi, feodal düzene karşı özgürlük mücadeleleri ve kazanımları şeklinde olmuştur. Roma imparatorluğunun son dönemlerinde köleliğin gerilemeye başlamasının ardından özgür köylülerin toprağa

---

¹⁵ Sabri Sayarı ve Hasret Dikici Bilgin, *Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular Ve Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 57-58.

¹⁶ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler Ve Yönetimler*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 267

bağımlı olarak çalışmaya zorlanmalarına yönelik eğilimin feodalizmin iktisadi temelini oluşturduğu söylenebilir¹⁷.

Feodal dönem, Avrupa'nın karanlık çağ olarak adlandırdığı dönemdir. Roma imparatorluğunun çöküşü ile medeniyetin zayıflaması ve hükümet mekanizmasının ortadan kalkmasını ifade etmektedir. Bu dönemde Batı Avrupa, feodal sistemi yaşıyordu. Siyasi anlamda feodalizm aşırı yerel bir yönetim sergiliyordu. Avrupa binlerce küçük prensliklere bölünmüştü ve bunların pek çoğu modern standartlarda büyük bir çiftlik bile sayılmazlardı. Feodal lord, hem prensliğin hem toprağın sahibiydi ve toprak üzerinde çalışan serfin veya kiracının yöneticiydi. Feodal dönemde krallık yönetiminde bazı siyasal katılma öğeleri vardı ama bunlar gerçekte bireysel ve eşitliğe dayalı değil monarşi ve aristokratik temelliydiler¹⁸.

Feodal toplum düzeninde üreticiler, üretim yaptıkları toprağa bağlı ve çalıştıkları toprağa sahip olmayan ve serf olarak adlandırılan köylülerdi. Üretim süreci, serflerden hukuki ve siyasi baskıyla artık ürün elde eden, feodal lordlar sınıfı tarafından kontrol edilmekteydi. Köylü bağlı olduğu lord için belli işlerde çalışabileceği gibi, aynı olarak saptanan ya da çeşitli faaliyetleri yerine getirmek şeklinde öngörülen yükümlüklerini yerine getirmekteydi ve lordun yargı yetkisine tabiydi. Lordun mutlak bir mülkiyet hakkından söz etmek olanaksızdı, fief olarak kullanımına verilen topraklar karşılığında, o da üzerindeki lordun "vassalı" statüsündeydi. Bu şekilde yukarıya doğru ilerleyen hiyerarşik yapının tepesinde genellikle bir monark vardı. Yalnız monark uyruklarının koşulsuz itaat ettikleri bir hükümdar konumunda değildi. Sadece diğer lordlarla sadakat ilişkisine dayanan üst lord konumundaydı. Max Weber feodalizmin 11. yüzyılda ki bu klasik dönemini iktidarın âdem-i merkezileşmesi olarak niteler¹⁹.

Yaklaşık 500 yıl süren bu dönemde kilise de feodal ilişkilerin sürdürülmesinde etkin bir rol oynamış ve farklı din ve görüşlere müsaade etmemiştir. Otoriter ve tepeden inmece olmuştur. Orta çağda toplumsal yapıyı ve siyasal işleyişi de belirleyen feodal düzen toprağa ve kapalı bir tarım ekonomisine dayanıyordu.

---

¹⁷ Berke Özenç, *Hukuk Devleti Kökenleri Ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 92.

¹⁸ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 63-64.

¹⁹ Özenç, *a.g.e.*, s. 93.

1.1.3. Feodalitenin Siyasi Yapısının İşleyişi

Feodalite toprağa dayalı üretim ilişkilerinin biçimlendirdiği, monark, senyör, serf etrafında oluşan fief sözleşmesi denilen temel bir metne dayanılarak üretim ve bölüşümün yapıldığı, ilkel bir siyasi düzendir. Merkezi bir devletin ve iktidarının olmadığı yerel sömürü ilişkilerinin esas olduğunu ve işlediğini görürüz. Siyasal yapısı ile feodalite, merkezi bir devletin iktidarını oluşturan yetkilerin parçalanmış, dağılmış olduğu bir düzeni ifade eder. Devlet iktidarı ve devlet egemenliği kavramı yoktur, kişisel hizmet ve sadakat ilkesine dayanan feodal düzen, modern devlet düzeni anlayışına açıkça ters düşüyordu. İnsanlar merkezi bir otoriteye değil, fakat toprak sahibi senyörlere bağlıdır, toprak sahibi olan kişi o toprakta yaşayanlar üzerinde siyasal güce, iktidara sahip oluyorlardı.

Feodal düzende senyör, çeşitli güç ve yetkilerle donanmış olarak senyörlüğünü yönetmektedir. Feodal düzende siyasal birim senyörlüktür, ama bu birim içinde de bir bütünlük yoktur²⁰. İstilalar ve karışıklıklar sonucu sönen şehir hayatından sonra toprağı olamayan ve yaşamını toprağı işleyerek sürdürmek zorunda kalan insanlar, işlenecek toprağı olan toprak sahiplerinden para, ürün ya da angarya karşılığında bir kısım toprağın işleme hakkını almışlardır. Böylece senyörün çiftliği dışında kalan topraklar, küçük birer çiftlik işletmesi halinde arazi birimlerine ayrılarak, haftanın belli günlerinde senyörün çiftliğinde çalışma zorunluluğunu kabul eden kimselere dağıtılmıştır. Senyör, toprakları üzerinde çalışacak bu ihtiyaç sahibi insanlara topraklarını hizmet karşılığı kiralamış sayılırdı. Senyör bu insanlara toprağı işlemek için gerekli araç ve gereçleri veriyor, onlara aynı yardımlarda da bulunuyordu. Onları yağmalara ve istilalara karşı koruyor ve aynı zamanda adaleti de sağlıyordu. Bu kimselerde senyöre gerekli olan her çeşit el emeğini sağlama yükümlülüğü altına giriyorlar, işlenecek toprak karşılığı hizmet görüyorlar ve angarya altına giriyorlardı. Böylelikle toprak sahibi olan senyör, toprağa sahiplik nedeniyle aynı zamanda topraklarını işleyenler üzerinde siyasal iktidara da sahip olmaktaydı. Senyör toprakları üzerinde adli, mali, idari yetkilere sahipti.

Feodal düzenle günümüz devlet anlayışı ve işleyişi arasında büyük farklılıklar olmasına rağmen, toplumun bir egemen güce çeşitli düzeylerde ve nitelikte bağlı olması ve tabi olması tarihin akışı ve toplumsal işleyiş bakımından benzerlikler göstermektedir. Yukarda da belirtildiği gibi, bu egemen güç belli bir üretim tarzı ve ilişkileri çevresinde oluşup işlemektedir. Üretim tarzı ve siyasal yapı kendi hukuk

---

²⁰ Göze, **a.g.e.**, s.77.

düzenini de yaratıp uygulamaya geçmektedir. Yani feodal düzenle günümüz modern devleti ve toplumsal yapısı çok farklı olmakla birlikte mekanizmaların işleyiş tarzı tarihsel dönemlere rağmen benzerlikler gösteriyor.

Siyasal açıdan şunu da belirlemek gerekir ki, devlet iktidarının parçalanmış olmasına karşılık, teorik olarak kralın varlığı ortadan kaldırılmamıştır. Örneğin Fransa'da, uygulamada kral bir senyör sayılmış ve kralın bir başka senyörün vassalı durumuna düşmesi her zaman önlenmiştir. Öte yandan kral yetkilerini, bir senyör olarak çok sınırlı bir toprak parçası üzerinde kullanmasına rağmen-Fransa'da olduğu gibi- diğer senyörlerden hiçbiri kendini kral ilan etme cesaretini gösterememiştir ve feodal yapı o dönemde Avrupa'nın siyasi haritasında önemli bir değişiklik yapmamıştır²¹.

Siyasi ve iktisadi bir düzen olan feodalizmin ayırt edici özellikleri, dikey bir ilişki temelinde şekillenen parçalı iktidar yapısı ve koşullu mülkiyet sistemiydi. Feodal üretim biçiminde, bir yanda üreticiler ve onların artık ürünleriyle yaşamlarını sürdüren hâkim sınıfın üyeleri arasında var olan ilişki ağı, onu, kapitalizm öncesi diğer toplumsal örgütlenme tarzlarından farklılaştırmaktadır. Fief sözleşmesinin tarafı olan vassal, bir toprak parçasının koşullu mülkiyetini elde etmekle, birlikte, söz konusu toprak üzerinde, adeta mutlak bir iktidara sahip olmaktadır. Bunun sonucunda, monark olarak adlandırılan bu iktisadi ve siyasi birimlerde, serfler üzerinde kişisel sömürü ve yargılama yetkileriyle hukuken donatılmış bir yönetici sınıf oluştu.

Fief sözleşmesi, yönetici sınıf üyeleri arasında mutlak bir tabiiyeti ifade etmeyen, kendi içinde hiyerarşik bir bağımlılık ilişkisi oluşturdu²². Yerel düzeyde iktidarın parçalı olmasının nedeni, devlet denen kurumsal ve siyasi yapının henüz oluşmamış olmasıdır. İktidarın bu şekilde parçalı olmasının en önemli sonucu, kilisenin güçlenmesine, şehirlerin ve temsili kurumların gelişmesine zemin hazırlamasıydı²³. Feodal düzenin siyasi ve ekonomik temellerinin ortaya koyduğu ve yeniden ürettiği toplum yapısının, o toplumu oluşturan fertler üzerinde de bir düşünce tarzı ve davranış biçimi olduğu açıktır. Yani mevcut düzenin yarattığı bir kültür yapısı da kendini göstermektedir.

---

²¹ Göze, **a.g.e.** , s. 78.

²² Özenç, **a.g.e.** , s. 96.

²³ Özenç, **a.g.e.** , s. 95.

Feodal düzenden sonra inşa edilen modern kapitalist sistem ve onun liberal siyasi yapısı feodal düzenin eleştirisi ve o söyleme dayanılarak varlığına son verilmesini de içerir. Yani liberal düzene, feodal düzen kaynaklık yapmıştır. Aslında bir düzeni, bir dönemi tanımlarken bahsedilen aynı zaman da bütüncül bir kültür kavramıdır da.

Bu bütün, insanların kullandığı araç-gereçleri, tüketim maddelerini, toplum içinde o toplumu oluşturan alt birimlerin işleyişini düzenleyen kuralları, yine bu alanda ki fikirleri, alt birimlerin somut faaliyetlerini, inançları ve adetleri içerir. Kültürü ister ilkel ve basit biçimiyle tasavvur edelim veya tamamen aksi bir yönde karmaşıklaşmış ve evrimleşmiş türüyle ele alalım; her iki durumda da insanoğlunun karşılaştığı çok somut yaşam sorunlarının üstesinden gelmesini sağlayan insani, fikri ve maddi vasıtaları anlamak söz konusudur²⁴.

Feodal düzenin işleyişi o dönemde yaşayan fertlere topraksız, siyasi güvenceden yoksun bir toplum yapısı sunarken, ancak karnını doyurabildiği buna karşılık başkasına ait topraklarda uzun süreli çalışma saatlerini geçirdiği bir düzenin sürdürücüsüydü. Bu ezici orta çağ düzeni kendini yeniden üretirken, bir sonraki tarihsel aşamayı da içinde var etmiştir. Siyasi ve ekonomik işleyiş ve onun çelişkileri, bir sonraki tarihsel ve toplumsal yapının da kilometre taşlarını döşemiştir.

Toprağa dayalı feodal sistemi var eden nedenlere bakıldığında, askeri, mali, sosyal ve siyasi krizler içinde çalkalanan Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, 3.yüzyılda devlet otoritesi zayıfladıkça bazı toprak zenginlerinin "devlet otoritesine sahip birer mahalli eşraf haline dönüştükleri görülmüştür. Devlete ait olan vergi toplama yetkisini, önceleri geçici olarak üzerine alan bu toprak sahipleri, sonraları babadan oğula geçen bir hak olarak benimsemişlerdir. Daha sonraları bu büyük malikâneler ekonomik bakımdan kapalı birer bütün oluşturacak biçimde örgütlenmiştir. İdari ve mali dokunulmazlıkların ve ayrıcalıkların resmen tanındığı bu malikâneler içte adaleti ve düzeni sağlama yetkilerine de sahip olmuşlardır. Silahlı güçleri, özel mahkemeleri ve hapishaneleriyle bağımsız birer prenslik niteliğine bürünen devlet yetkilerini kullanan ve giderek zayıflayan merkezi otorite tarafında kabullenilmek durumunda kalınmıştı²⁵.

²⁴ Malinowski Bronislaw, *Une Theorie Scientifique de la Culture, Maspéro*, 1968; aktaran Cemil Oktay, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2003, s.,169.

²⁵ Göze, *a.g.e.* , s. 70.

Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik olarak zayıflamasıyla toplum içinde toprağa sahip olanlar daha da güçlenmiş ve merkezi otoritenin parçalanmasıyla bir çeşit prenslikler yönetimi olarak devlet yetkilerini kullanmaya başlamışlardır. Daha sonra ki tarihsel dönemlerde görülecek olan liberal demokrasinin eleştirilerinde, toplumsal işleyişin homojen bir anlayışla benimseyip bireysel farklılıkların göz ardı edilmesi, yeni bir demokrasi çeşidinin, radikal demokrasinin, epistemolojik olarak tartışılmasına neneden olmuştur. Yani Roma İmparatorluğunun merkezi otoritesinin parçalanması Feodal beyleri ve toprağa dayalı sömürüyü getirmiştir. Liberal demokrasinin ise merkezi otorite gücünü sivil toplum kuruluşlarıyla paylaştığı halde, merkezin otorite olarak boş kalması, yani otoritenin etnik bir siyasi güç tarafın doldurulmamasını öngören radikal demokrasi özgürlükleri çoğaltacağı ve yeni bir demokrasi, özgürlükler alanını inşa edeceği düşünülmektedir. Orta Çağ'da Roma İmparatorluğunun merkezi otoritesinin parçalanması sorun olurken, 21.yüzyılda özgürlüklerin kaynağı ve demokrasinin işleyişinin çözümü olarak değerlendirilmiştir. Orta Çağ kurumları ve toplum yapısıyla 21.yüzyıl çok farklı olduğu, böyle bir karşılaştırmanın çok az benzerlikler üzerinden olduğu düşünülebilir.

Orta Çağ'da kilisenin yanı sıra, krala karşı etkin muhalefet yapabilecek olanlar soylulardı. O yüzyılların siyasal tarihinin büyük bir kısmı, soylular ve monarklar arasındaki sert mücadeleden oluşur. Her kesim diğerinin etkisini sınırlamak için uğraştı. Soylular birlikte hareket ettiklerinde, kraldan imtiyaz kopartabilirlerdi. Buna dikkat çekici bir örnek, İngiliz baronların eski hak ve imtiyazlarını kraliyetin tecavüzünden korumak için 1215'te Kral John'u Büyük Sözleşmeyi (Magna Carta) imzalaması için zorlamalarıydı²⁶.Orta Çağ siyasetinin en önemli çatışması olan; Krallar ve soylular arasındaki mücadelede, merkezden uzak parçalar, merkeziliği temsil eden kurumdan daha güçlüydü. Merkezde yer alan kral çok önemli rol oynuyorsa da sınırsız bir güce sahip değildi. Orta Çağ'da devlet içinde devlet olan kilisenin varlığı da hırslı bir hükümdar için diğer bir engeldi²⁷.

1.1.4. Orta Çağ Toplumsal Yapısındaki Değişimler ve Ticaretin Gelişmesi

Feodal düzen içinde 11.yüzyıldan başlayarak ekonomik, sosyal, siyasal gelişmeler olmuştur. Kara Avrupa'sında ekonomik hayat yavaş yavaş canlanmaya ve tekrar ticaret hayatına açılmaya başlamıştır. Ticaret hayatının canlanması şehir

²⁶ Leslie Lipson, *Siyasetin Temel Sorunları*, çev. Fügen Yavuz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 244.

²⁷ Lipson, *a.g.e.* , s. 277.

hayatını geliştirmiş, Şehir hayatının gelişmesi Őehirlerde burjuvazi adını alacak olan yeni bir sosyal sınıfın doğuşuna sahne olmuştur.

Ekonomik hayatın tekrar canlandığı, dÜnya ticaretine açıldığı kara Avrupası, kapalı tarım ekonomisinden çıkıp yapı değiştirmiş, ticaret ve el sanatlarının önem kazanması ile paranın hâkim olduğu hareketli Pazar ekonomisi dÜzenine doğru gelişme başlamış, yeni Őehirler kurulmuş, yeni bir sınıf doğmuş ve siyasi olarak da giderek geliřmiştir²⁸. Ekonomik faaliyetlerin artmasıyla, bölgeler arası ticaretin yapıldığı bazı merkezlerin olduğu gör¼lmektedir. Bu merkezlerde ise ticaret ve tefecilikle uğraşan yeni bir sınıf olan burjuva sınıfı güç kazanmaya ve tarih sayfasında siyasi ilişkileri biçimlendiren bir yapı olarak belirmeye başlamıştır. İşte bu sınıfın ortaya çıkmasıyla, bir taraftan geleneksel lonca sistemi değişiyor ve diğer yandan da kırdada ve Őehirde ev sanayinin kurulmasından imalathanelerin oluşmasına kadar bir dizi yeni gelişme ortaya çıkıyordu. Böylelikle feodal kentten sıkı, disiplinli ve kuralcı yapısı yerine, daha özg¼rl¼k¼ bir yapı olarak yeni Şehir yapısı öne geçiyordu.

Demokrasinin tarihi gelişimi bakımından bu çok önemli bir gelişmeydi. Demokrasi açısından Őehirlerde en kayda değer gelişme ise belediyelerin ortaya çıkmasıydı. Böylece yeni gelişme sonucu kendi kendini yöneten daha özg¼rl¼k¼ bir yapı oluşuyordu. Yeni gelişmekte olan kentlerde yaşan soylu ve aristokrat sınıf, ruhban sınıfı, değişik zanaat loncalarının temsilcileri ile yeni imalat ve ticaret sınıfı olan burjuvazinin temsilcileri bulunmaktaydı. Yeni oluşan Şehirlerin güvenliği de silahlı güçler tarafından sağlanmaktaydı. Böylelikle Őehirler önemli bir siyasi ve ekonomik olgu olarak ortaya ıkmişlardır²⁹.

Güvenliği sağlanmış ve siyasi mücadelelerin taraflarını oluşturan toplum kesimlerinin içinde yaşadığı Őehirler tarih sahnesinde yerini almışlardır. Bundan sonra tarihin akışı ve biçimlenişi çok farklı bir süreçte ilerleyecektir. Őehirlerde varlığı gör¼len parçalı yapı, yani soylular ve aristokratlar, ruhban sınıfı ve gelişen burjuvazinin mücadelesi anarşik bir ortamı da beraberinde getiriyordu. Kral feodal beyleri, feodaller topraklarında ki Őehirleri, kilise de tüm iktidarı kendine tabi kılmaya çalışıyordu. Diğer yandan bu tarz parçalı bir yapı (artan ticaretle birlikte)burjuva sınıfını öne çıkararak kentten özerkleşmesini sağlamıştır. Demokrasinin gelişimini de hızlandırmıştır. Bu anlamda Moore'un analizinde vurguladığı güçlü merkezi yapıların olmaması hem

---

²⁸ Göze, **a.g.e.**, s. 81.

²⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 135-136.

sanayi ve ticaretin hem de demokrasinin gelişimine yol açmıştır³⁰. Ancak diğer yandan güçlenen yeni burjuvazi ürettiği malları diğer bölgelerde pazarlamak istemekteydi. Ama pek çok feodal senyörün egemenlik alanına bölünmüş bir yapıda sağlıklı bir ticaret mümkün değildi. Dolayısıyla ticaret için geniş bir coğrafi alanda otoritenin kurulması gerekiyordu. Böylelikle yeni burjuvazi sınıfı feodal yapının kaldırılması için kral ile ittifak yaparak ve özellikle de parasal yönden destek vererek merkezi otoritenin kurulmasını sağlıyordu. Bunun yanında yeni burjuva sınıfı merkezi iktidarın sınırlı tutulmasını ve en azından mülkiyet hakkı ile ticari faaliyeti imkânsız kılmamasını da istiyordu. Bu süreçte Yeni ortaya çıkan ve güçlenen burjuva sınıfı, bölgeler arası ticaret de yaptığından her bölge için konulan gümrük sınırlamalarının da kaldırılmasını istiyordu. Ayrıca kilisenin ticarete ve sosyal alana müdahaleleri de gelişen burjuva sınıfının mücadele konularından birisidir. Bu ortamda gelişen dinde reform ve Protestanlık faaliyetleri yeni tarihsel dönemi besleyen ve destekleyen gelişmelerdir. Böylelikle teokratik yapı ve kilise egemenliğine karşı laiklik ilkesi ortaya çıkmaya başlıyordu. Yeni düzende para ve para ekonomisinin gelişmesi önemli bir oynamıştır. Burjuva, kral ile feodaller arasında ki çatışmayı da kendi amaç ve çıkarları için kullanmaya çalıştılar ve merkezi bütünlüğün oluşturulmasıyla, güvenli biçimde imalat ve ticaret yapabilmek için kralı destekledi. Sonuçta, burjuva yeni üretim olarak tarzı Feodal yapıya karşı ortaya çıkmıştır.

Burjuvazinin mali desteğiyle krallık merkezileşti³¹. Böylelikle burjuvazi için geniş bir iç Pazar ve milli devlet sürecinde önemli adımlar atılıyordu. Burjuvanın gelişmesi ve tamamen yeni bir üretim tarzının ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Feodal üretim tarzından imalat ve ticarete dayalı toplum yapının gelişmeye başlaması, ancak kral ve aristokrasinin, feodal beylerin baskısı olmadan üretim yapabilmek, ürettiğini satabilmek, satmak için yani ticari faaliyetlerini serbestçe bölgeler arası, hatta dünyanın öteki ucuna taşıyabilmek serbestisi burjuvazinin gelişimi için zorunludur. Bu durum, vergilerle ve diğer yasal kısıtlamalarla burjuvanın önüne engeller çıkarılmamasını içermektedir. Sonraki demokrasinin gelişim süreci de toplumsal özgürlükleri ve eşitlik kavramının yeniden üretilmesi ve ileriye taşınması üzerinden ilerlemiştir. İlk zamanlarda adına demokrasi denmese de yapılan girişimlerin pek çoğu kendi ideallerine yaklaşan demokratik sisteme atıfta bulunmaktadır.

---

³⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 136.

³¹ Hagen Schulze, **Avrupa'da Ulus ve Devlet**, çev. Timuçin Binder, Literatür Yayıncılık, 2005, s.46-47.

Locke insanlara birçok durum bakımından açıkça geçersiz olmakla birlikte, belirli amaçlar özellikle de yönetimle ilgili amaçlar bakımından belirleyici olabilecek doğal eşitlik atfetmekteydi. Gerçi Locke, kendi düşüncelerini özel bir form içinde sunmaktadır. Fakat başkalarıyla birlikte en azından kolektif kararları gerektiren konularda bütün insanların önemli bir anlamda eşit olduklarını veya eşit olduklarının kabul edilmesi gerektiğini içeren temel bir inancı paylaşmaktadır³².

Locke'a göre doğal eşitlik, açık bir biçimde, hiçbir kimsenin bir başkasını kendi iradesine veya otoritesine tabi kılma hakkına doğal olarak sahip olmaması demektir. Bundan da hiçbir kimsenin kendi rızası olmadan bir diğerinin siyasal iktidarına tabi kılınmayacağı sonucu çıkmaktadır. Buna karşılık, bazılarına göre de doğal eşitlik, bütün insanların eşit, doğal değerler sahibi oldukları veya bir başka deyişle hiç kimsenin diğerine göre doğal olarak daha üstün olmadığı anlamına gelmektedir. John Locke'ta soyut ve belirsiz kalan insanların doğal olarak eşit haklara sahip oldukları fikri, John Rawls'a göre insanların doğal eşitliği daha çok onların kendi iyilikleri hakkında bir anlayışa sahip olma ve bir adalet duygusu edinebilme kapasitelerini içermektedir. Başkalarına göre ise, doğal eşitlik herkesin kendi iyisinin veya çıkarının eşit ölçüde dikkate alınması gerektiği anlamına gelmektedir; bu, iyi bilinen çıkarların eşit değerlendirilmesi ilkesidir³³. Doğal eşitlik fikrinin temeli, feodal yapının değişme sürecinde burjuvanın güç kazanması ve toplumsal yapıyı biçimlendirmesinin sonucunda gelişen, düşünsel işleyişle ilgili siyasal kavramlardır.

1.2. BURJUVA EKONOMİSİ VE SİYASAL KURUMLARININ OLUŞUMU

Ticaretin gelişimi, şehirlerin sayılarının ve nüfusunun artması, şehirlerin halklarını gıda maddelerini ve ürettikleri mallarının hammaddesini şehir dışından almaya yöneltmiş ve şehirlerin halkları malikânelerin ürünlerine müşteri olmuşlardır. Köylü çarşı, pazarla ilişki kurmuş, teknikte gelişmeler olmuş, kazanç ve kar amaç sayılmıştır. Bunun sonucunda girişim serbestliği, kişi özgürlüğü ve özel mülkiyet önem kazanmıştır. Yetiştirdiği ürünü satma olanağı bulan ve para kazanan serfler, özgürlüklerini satın alabilecek duruma gelmişlerdir. Buna karşılık senyörler de serf azat etme işleminden büyük kazançlar ve karlar sağlamışlardır.

Servet birikiminin tek kaynağı toprak olan feodal düzende sosyal yapıların ve onun geliştirdiği ilişkiler biçiminin, toprağa sahip olanlarla emeğiyle çalışanlar arasında şekillenen bir düzende ticaret sermayesinin yani burjuvazinin ortaya çıkması

---

³² A. Dahl, *a.g.e.* , s. 105-106.

³³ A. Dalh, *a.g.e.* , s. 106.

bütün toplumsal yapıyı değiştirmiştir. Yeni ekonomik sistem ve siyasal düzenden zarar görenler ve karlı çıkanlar yeniden belirlenmiştir. Piyasada dolaşımdaki para miktarı arttığı için satılan malların fiyatı da artmış, bu durumdan da dar ve sabit gelirliiler zarar görmüştür. Bu kesimlerin gelirlerinin büyük kısmı örf ve adetlerle belirlenmiş, kira ve aidat biçiminde sabit gelirler olduğundan soylular zarar görmüş, zor durumda kalmışlardır. Gittikçe yoksullaşıp sosyal ve siyasal güçlerini de kaybetmiřlerdir³⁴.

Burjuvazinin gelişen bu yeni siyasal sistemde en çok ihtiyaç duyduğu da özgürlüklerdi. İstediği yere gitmeyi, istediği içe girmeyi, istediği kimse ile evlenmeyi, malına ve kazancına istediği gibi sahip olmayı diliyordu. Bu özgürlüklere sahip olmadan ve serbest girişim hakkı olmadan ticaret yapılamazdı. Burjuvalar bu olanaklardan belki fiilen yararlanıyorlardı ama bu fiili durumun hukuki kurallarının yaratılması ve kurumlaşması da zorunluuydu. Örneğin ilk dönem tüccarlarının soylu ya da özgür bir kadınla evlenebilmeleri olanaksızdı. Bunun için yeterince zengin ve itibarlı değillerdi henüz, ancak bir serfle evlenebilirlerdi, serfle evlenince de çocukları serf sayılıyordu. Oysa bunların özgürlüklerini çocuklarına da geçirebilmeleri kaçınılmazdı. şehirlerin halkları 12.yüzyıldan başlayarak mücadele vermişlerdir ve serflerin hukuki statülerinden tamamen ayrı bir hukuki statüye sahip ayrıcalıklı ve özgür kişiler olma hakkını elde etmişlerdir. Böylece her şehir bir serbest ve ayrıcalıklı bölge oluşturmuştur. Oysa daha önce bu hakların çoğu senyörlere aitti. Yeni gelişen sınıf aynı zaman da kiliseye karşıda mücadeleye girerek, kiliseyi yenileme çabalarına girişmiştir. Burjuvalar monarşiler kurulduktan sonra da otorite, barış ve düzen demek olan krala hizmet etmişlerdir, ama aynı zaman da ondan yararlanmıřlardır³⁵.

13. ve 14.yüzyıllarda özgür kentlerin ortaya çıkması üretimin geleneksel yollarını aşındırıp serbest pazara giden yolu açtığı, daha verimli bir üretim için dinamik bir mekanizma oluşturduğu ve işletmeler arası rekabeti artırdığı, kar güdüsünü güçlendirdiği vurgulanmaktadır. Kısaca bu sürecin ekonomi ötesine toplum ve devletin rasyonelleşmesine ve yeni düşünce ve kültür ortamına imkân tanıdığı, böylece de batıda ki rasyonel gelişmeyi hızlandırdığı söylenebilir³⁶.

Ancak Lipset'in belirttiği gibi, değişen toplumsal yapı kültürel yapıyı da dönüştürmektedir. Nitekim sanayi ve ticarete dayanan siyasal ve iktisadi düzen

---

³⁴ Göze, **a.g.e.** , s. 82.

³⁵ Göze, **a.g.e.** ,s. 83.

³⁶ Yılmaz, **a.g.e.** ,s. 139.

otoriteye dayanan siyasal ve sosyal düzenden daha evrenselci ve başarı yönelimlidir³⁷. Bilindiği üzere burjuva toplumunda ekonomik faaliyet satışların en yükseğe çıkarmasını içerir. Uzmanlaşmaya dayanmakta ve talebi dikkate almaktadır. Maliyeti düşürerek karı artırmaya çalışmaktadır. Buna karşılık aristokratik yapı üreticilikten ziyade tüketime yöneliktir. Aristokratın satıcı olması düşünülemez bile, çünkü satış bir tekliftir. Kabul edilebileceği gibi reddedilebilir de. Bu da aristokrat düzenin zorbalık yapısına uygun düşmez. Buna karşılık tüccar rastgele müşteriye boyun eğer. Sattığını onun takdirine sunar ve sonuç olarak müşteri karar verir. Aristokratın değeri kendinden iken piyasa için üretilen malın değeri üretenden ziyade toplumun ihtiyacına ve talebine göre oluşur³⁸.

1.2.1. Burjuva Demokrasinin Kurumsal Süreci ve Toplumsal Alt Yapısının Oluşumu

Demokrasinin gelişim sürecinin ekonomik ve siyasal belirleyicileri olduğu gibi bu değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkan kültürel etkenler de önemlidir. Bu açıdan ortaya konulan önemli bir etken demokrasiyi geliştiren ve ileriye taşınmasında demokratik davranışları ve kurumlarını besleyen demokratik kültür, yurttaşlık kültürü olmaktadır. Nitekim İngiltere bunun klasik örneğini oluşturmaktadır. İngiltere ulusal birlik ve mutlakiyet sorununu büyük ölçüde aristokratik, yerel ve korporatif oluşumlara izin vererek aşarken, kıta Avrupa'sından daha çok tolerans gösterme geleneğine sahip olmuştur. Bu süreç sekülerleşmeyi de sağlamıştır. Burada ilk aşamada İngiltere Roma kilisesinden ayrılmış, ikinci aşamada ise kendine güvenen şehir temelli kozmopolit yeni bir ticari sınıfın ortaya çıkması etkili olmuştur. Bu yeni şehirli sınıf mahkemelere dâhil olurken diğer yandan aristokrasi de ticaret, üretim ve risk hesaplamalarına dâhil olmuştur. Böylece toplumda belirli düzeyde rasyonelleşme ortaya çıkmıştır. Bağımsız aristokrasi, güvenli yerel güçler ile zengin ve kendine güvenen burjuva tüccar-tacirlerle(Merchant) feodal yapı ve mutlakiyetçi yapı, çoğulcu yapıyı tahrip etmeden parlamenter geleneğe dönüştürülmüştür. Bu süreçte aristokratlar da tüccar-tacir(Merchant) ve sanayicilerle koalisyonlara girmiştir. Bu dönüşümde aristokratik elitin politik kültürü ile anlayış ve tutumu etkili olmuştur. İşte bu çoğulcu ve civic kültür, esas itibariyle iletişim ve ikna üzerine kuruludur. Uzlaşma ve farklılığa imkân tanıyan ve değişime izin veren, ancak onu ılımlaştıran bir kültür ve siyasi davranış olarak ortaya çıkıyor³⁹. Görüldüğü üzere demokrasinin oluşması ve gelişim sürecinde sosyal ve ekonomik gelişmeler yanında bazı kültürel özelliklerin de

³⁷ Alexander Jeffrey, C. Kültür ve Siyaset, İstanbul 1999; aktaran Aytekin Yılmaz, *Modern Demokrasi Gelişimi Ve Sorunları*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2000, s. 139-140.

³⁸ C. Jeffrey, *a.g.e.*, s. 142.

³⁹ Aytekin, *a.g.e.*, s. 142

gerekli olduğu ısrarla vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda merkezi otoritelerin ve sivil toplumcu yapılaşma yanında diğer faktörler de önemlidir. Diğerlerine saygılı olmak üzere hoşgörü belirli bir düzeyde rasyonellik ve toplumda amaç değerler yerine araç değerlerin önde olması, yani belirli bir düzeyde sekülerizasyon gibi konular göze çarpmaktadır. Demokrasinin başkalarına güvenen iş birliğine olumlu bakan bir kültürde işlerlik kazanacağı ve belirli bir etkinlik duygusuyla birlikte diğerlerine karşı sorumluluk duymayı gerektirdiği bilinmektedir.

1.2.2 Değişen Toplumsal Düzen ve Feodal Yapının Sonu

Orta çağ düzeninde feodal yapıyı oluşturan toplumsal kesimler, parçalı olan siyasi yapının da ana nedeniydi. Siyasi yapının parçalanması, kurumsal düzeyde de önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Parçalı iktidar yapısı, merkezi ve güçlü otoritenin yokluğunda, ne iktisadi ilişkileri ve toplumsal yapıyı düzenleyecek genel hukuk kurallarının oluşturulmasına, ne de bunların yaptırımlarla desteklenerek uygulanmasına olanak vermemekteydi. İktidarın, bağımlılık ve tabiiyet ilişkileri temelinde somutlaştığı her bir toprak parçasında otorite, yargılama gücünde karşılığını bulmaktaydı.

Merkezi siyasi iktidarın, yeni hukuk kuralları üretme, bu kurallar aracılığıyla toplumsal ilişkileri geniş alanlarda düzenleme ve kontrol etme kabiliyeti ve hatta iddiası bulunmamaktadır. Orta çağın yöneticileri, yasaları ve hukuku yaratan değil, var olan geleneksel kuralları açıklayan ya da ancak yineleyerek uygulayan kişiler konumundaydılar⁴⁰. Toprağa dayalı sistemde merkezi otoritenin tam anlamıyla oluşup kurumsal yapıya kavuşmamış olması, yönetim ve hukuk kurallarında da çeşitlilik ve belirsizlik meydana getirmiştir. Hukukun esnekliğine, farklı bölgelerde farklı geleneklerin uygulanmasından kaynaklanan çok hukukluluk eşlik etmekteydi. Çok hukukluluk öyle bir düzeye varmıştı ki, yalnızca bölgeler arasında değil, bir bölge de aynı tür olaylarda değişen geleneklere bağlı olarak farklı hukuk kuralları uygulamalarında söz etmek olanaklıydı. Bu çok hukuklu düzen merkezi krallıkların 12.yüzyılda yeniden güçlenmesine kadar geçen süreçte hukuku açıklama ve yorumlamanın yerel düzeyde etkili kişilere ait bir yetki olmasında somutlaşmaktaydı⁴¹.

Merkezileşme yönündeki mutlak krallıkların kurumsallaşması yüzyıllar almıştır. Bu dönüşüm her bir bölgede farklı şekilde yaşanmıştır. Fakat tarihsel süreçler ilerledikçe iktidarın merkezde birleşmesi şeklinde oldu. Merkezi iktidar, feodal iktidar

---

⁴⁰ Özenç, **a.g.e.** , s. 97-98.

⁴¹ Berke, **a.g.e.** , s. 99.

odaklarından daha da bağımsızlaşarak, gelişen bürokrasisi aracılığıyla gelirlerinin artırılmasının yollarını aramıştır. Bu süreç iktidarın etkinliğinin göstergesi olarak toplumsal yaşamı düzenleyen yasama faaliyetlerinin de yoğunlaşması sonucunu doğurdu⁴².

Düzenli bir ordu ve sürekli işleyen bir bürokrasinin gelişimi, ortaya çıkan siyasi iktidar aygıtının planlı bir mali yönetime sahip olmasını zorunlu kılmaktaydı. Kısaca merkezi iktidarın merkezde yoğunlaşması, kapitalizmin gelişmesi için gerekli koşulların sağlanmasını zorunlu kılmaktaydı. Yeni üretim ilişkilerinin gelişimi için güçlü bir dış savunma, ticaret ilişkilerinin daha karmaşık yasal düzenlemelerle korunması ve mülkiyet haklarının yasal olarak güvence altına alınması bu bağlamda, merkezileşen iktidarın başlıca mücadele alanlarını oluşturmaktaydı. Bu aynı zamanda; düzenli vergilendirme sistemi, askeri ve siyasi alanda tekelleşme ve sürekli bir bürokrasiyle farklılaşan modern devletin görece özerk bir kurum olarak ortaya çıkmasını sağlayacaktı⁴³.

16.yüzyıldan sonra Avrupa'nın görünümü temelden değişmeye başlayınca, buna paralel olarak, devlet ve toplum yapısında da bazı önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Elbette bu süreçte siyasi düşünürler de önemli rol oynamışlardır. Bu dönemde, bir yandan Orta Çağ'da yaşanan din istismarına tepki olarak, reform hareketleri sonrasında kilise, dünyevi alanın dışına itilmeye çalışılmıştır. Siyasi iktidarın kökenine ilişkin olarak yeni bir ilke ortaya konulmaya başlanmış; diğer taraftan da coğrafi keşifler ve yeni birtakım icatlar sonucunda oluşan yeni bir sınıfın amaçlarına uygun biçimde, feodalitenin yıkılması ile birlikte farklı bir siyasi yapı ortaya çıkmıştır⁴⁴.

Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a geçiş sürecinde yaşanan birinci olgu, feodalitenin çökmesi ve onun yerini yavaş yavaş merkezi krallıkların almasıdır. Buradaki merkezi krallık modeli, o dönemde tarım dışı zenginlik kaynaklarına sahip olan ve büyük birikimleri kullanarak üretim gerçekleştirmeye çalışan burjuvazinin amacına uygundu. Ekonomiye egemen bu yeni sınıfın kazancını güvence altına almanın en garanti yolu, tüm yetkileri kralın elinde toplamak olmuştur⁴⁵. Feodalitenin toplumsal yapısının

---

⁴² Merry E. Wiesener -Hans, *Erken Modern Dönemde Avrupa*, 1450-1489, Çev. Hamit Çalışkan, İş Bankası Kültür Yayınları, 2009; aktaran, Berke Özenç, *Hukuk Devleti Kökenleri Ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 122

⁴³ Özenç, *a.g.e.* , s. 123.

⁴⁴ Yusuf Şevki Hakyemez, *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik kavramı*, Seçkin Yayınevi, 2004 Ankara, s. 26.

⁴⁵ Hakyemez, *a.g.e.* , s. 27.

değişerek, yeni üretim tarzını ve dolayısıyla yeni ekonomik ve toplumsal ilişkileri temsil eden ve bu oluşumu var eden burjuva sınıfı, siyasi otoritenin merkezileşmesini ve kralın kişiliğinde toplanmasını da savunmuştur.

Tarihsel süreçte mutlak monarşiler olarak yerini alan krallarla burjuva sınıfı her daim ilişki içinde olmuş ve onları desteklemiştir. Bu süreçte, burjuva ve mutlak monarşinin temsilcileri sık sık çatışsa da burjuva temsilcileri, yeni sınıf olarak her defasında istediği hakları ve özgürlükleri almışlardır. Böylelikle Roma İmparatorluğunun yıkılmasıyla ortaya çıkan feodal sistem de yıkılma sürecine girmiş ve tarihin değişen akış yönü yeni toplumsal ve siyasal düzeni oluşturmaya başlamıştır. Görüldüğü gibi, modern demokrasi bir boşlukta oluşmadığı, Antik Yunan ve Roma deneyimleri ve düşüncesinin bu oluşumda rolü olmakla birlikte esas olarak demokrasinin daha sonraki gelişme ve düşüncelerle yeniden şekillendiğini göstermektedir. Bu süreçte Hristiyan düşüncesi ve aydınlanma düşüncesi ile burjuvazinin ortaya çıkışı en önemli rolü oynamış gözükmektedir. Ticaretin ve sanayinin ortaya çıkması, kentin ve belediyelerin özerk bir alan olarak belirmesi gibi sosyal ve ekonomik gelişmeler yanında demokrasiye uygun bir kültürün oluşması ile yeni bir güç olarak kamuoyunun ortaya çıkması en önemli noktalar. Demokrasinin ortaya çıkması ve gelişimine yol açan tarihsel olguları şu şekilde sıralayabiliriz.

- Merkezi gücün karşısında ara sınıfların bulunması, yani siyasal toplum alanının karşısında bir sivil toplum alanının(ekonomik, kültürel), başka bir ifade ile merkezi gücü sınırlandırabilecek bir alanın oluşması,
- Bireye dayalı temsil anlayışının gelişmesi ve meşruluk ve meşruluk kaynağı olması,
- İnsanların eşit olduğuna dair bir düşünce ve inancın olması,
- Bir ulusal birlik fikrinin bulunması,
- Toplumsal alanla ilgili olarak araç değerlerin benimseniyor olması,
- Toplumsal sınıflar ve gruplar arasında ki çatışmaların çok yoğun yaşanmaması toplum içinde bu çatışmaların güç kullanımına gerek kalmadan çözülebilir nitelikte olması,
- Toplumsal sorunların çok büyük boyutlara ulaşmaması, sistem içi yollarla çözülebilmesi,
- Kamuoyunun oluşması ile farklılıklara ve karşıtıklara olumlu bakılabilmesi⁴⁶.

Daha sonra ki tarihsel süreçlerde demokrasi kurumsal olarak içinde bulunduğu topluma hatta bireye göre şekillenecek ve içerik kazanacaktır.

---

⁴⁶ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 156-157.

Özellikle günümüz modern demokrasinin hızlı değişim ve şekillenmesinin gözlemlendiği orta çağ Avrupa'nın geçirdiği evreler ve dönüşümler dikkatlice aktarmayı amaçlanmasının nedeni, günümüz demokrasisinin temellerinin beslendiği toplumsal gerçekliklerin etkisinin önemli olmasından kaynaklanmaktadır.

Toprağa dayalı Feodal düzenden ticarete ve sanayileşmeye dayalı burjuva yönetimine geçiş sürecinde hukuka ve toplumsal birlikteliğe dayalı haklar ve sorumluluklar listesini içeren demokrasi anlayışı giderek gelişmiş ve parçalı beyliklerden devletlere dönüşümü de besleyerek kurumsal temellere oturtmuştur. Görüldüğü gibi belli bir tarihsel bütünlük içinde ilerleyen tarihin akışı hep demokrasi denilen büyük bir nehri beslemektedir. Batı demokrasi birikiminin ilk süreçlerini oluşturan gelişmeler tarihi, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bir uzlaşmaya dayalı sosyal ve siyasal dengelerin üzerine kurulduğu analizlerde görülmüştür. Farklı demokratik oluşumlar da toplumda uzlaşılan bu temel kural ve kurumları yansıtmaktadır.

Demokrasiye kaynaklık eden batının sanayileşme ve ticarileşme gelişmelerine paralel olarak liberalizm-demokrasi tartışmalarının ekonomik, siyasal gelişmelerinin ilk sinyalleri de anlatılan tarihsel akışın içinde yerini almıştır. Ticari serbestliğin ve buna bağlı olarak da sermaye birikiminin farklı ellerde oluşması feodal düzenin yıkılarak yerine bireysel özgürlükleri önceleyen taleplerin siyasallaşması sonucunu doğurdu. Tarihsel süreçlerin ortaya koyduğu tablo, iktidarın kiliseden, feodal beyden ve kraldan alınıp burjuvaziye, halka ve parlamentolara verilmesi, temsili demokrasiyle biçimlenen, bireysel özgürlüklere ve temel yaşamsal haklara doğru ilerleyen hukukun çerçevelendirdiği demokratik esaslara dayalı bir siyasal sistemin ilk adımlarının olduğu şeklindedir. Günümüz demokrasi işleyişini ve kurumsal yapısını anlayabilmek için yukarıda belirtilen Antik Yunan'da başlayıp feodal düzene karşı yeşeren değişimler yukarıda anlatılan şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Demokrasi farklılıkları kabul eden ama bununla birlikte ortak yaşayıştaki ahengi de sağlama ve koruma çabasında olan bir yönetimdir. Yoksa farklılıkları yok eden ve toplumu aynı şeye inandıran totaliterizm değildir.

Demokraside müzakere tartışma ve uzlaşma esas ise de burada amaç oybirliği sağlamak değil bir karara ulaşmaktır⁴⁷. Dolayısıyla demokrasi sadece belirli

---

⁴⁷ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 25-26.

düşüncelerin temsilini değil farklı düşüncelerin de ortaya konulabilmesini gerektirir. Antik Yunan'da gelişmeye başlayan demokratik uygulamalar, günümüz anlamında modern tanımıyla kişiliğe saygı temeline ve herkesin topluma katkıda bulunma hakkının tanınmasına dayanmaktadır. Bu şekilde de demokrasi farklılığı ve farklı düşünmeyi olumlu anlamda ele almaktadır.

Demokrasi siyasal topluma ilişkin ortak bir paydayı gerektirmektedir. Bir ülkede ırk, etnik farklılık din ve ekonomik sınıf gibi farklılıklar varsa ve bunlar ortak anlayış ve temelden daha önemli sayılıyorsa veya milliyet gibi ortak bağlılık temelinden daha önemliyse orada birlikteliği ve demokrasiyi sürdürmek zor olacaktır. Bu noktada, demokrasi için asgari bir milli birlik oydlaşması gerektiği gibi devletin adaletli davranacağına ilişkin kanaat ile azınlıkta bulunanların çoğunluk olma ve iktidarda söz sahibi olma hakkı ve imkânlarının bulunması da etkili olacaktır. Demokrasi ve özgürlükler açısından dikkat çeken bir başka nokta da halk temsilcilerinin yetkilerini aşmamalarının sağlanmasıdır.

Bugün demokrasiyle ilgili tartışmalardan biri halk iradesinin gerçekte var olup olmadığı ve yönetip yönetemediğiyle ilgilidir. İlk dönem demokrasi düşünürleri halkı rasyonel görüp doğru karar veren bir konuma yerleştirerek demokrasiyi meşrulaştırırken, daha sonraları, halk yönetimlerinin gerçek olmadığı, bir mit ve efsane olduğu belirtilmeğe başlanmıştır. Bu görüş ileride tartışılacağı gibi, kitle toplumu tartışmalarıyla daha da öne çıkmaya başlamıştır. Bugün işlerin karmaşıklaşması, kentlerin büyümesi ve karar alma süreçlerinin merkezleşmesi ile birlikte artan iletişim imkânlarına rağmen halkın kamusal sorunları anlayıp tercihte bulunma imkânını kaybettiği belirtilmektedir. Artık aydınlanmanın aktif ve rasyonel insanı, yerini edilgen, pasif ve etkisiz yurttaşa bırakmıştır. Daha ötede ise parti yapılarının merkezleşmesi ile ve profesyonelleşmesiyle demokrasi(halkın yönetimi) yerine partiokrasi (parti yönetiminin) geçtiği belirtilmektedir. Farklılıkların siyasallaşması ve iktidara yansması Demokrasinin tarihsel süreci içindeki ekonomik, sosyal siyasal ve kültürel oluşumlarla gelişimlerin ürünü olmakla birlikte üzerinde anlaşılabilir tek bir demokrasi tanımı da bulunmamaktadır. Modern demokrasi siyaset için bir haklılaştırma sunmaktan çok, bireysel hakları gerçekleştirilmesine yönelik bir siyaset önermektedir. Kamusal adaleti güvence altına almaktan çok bireysel özgürlüğü artırmakla, iyiler keşfetmekten çok çıkarları gözlemekle ve insanları verimli bir şekilde bir araya getirmekten çok onları güvenli bir şekilde ayrı tutmakla ilgilenmektedir.

Demokrasinin feodaliteden sonraki dönemlerinde liberal anlayışa evrilmesinin ilk süreçlerinde de bu gelişmeler görülmektedir⁴⁸. Liberal demokraside karşı çıkılamaz olan, özgürlük adına halk egemenliğine sınırlar konulmasının meşruluğuna dair fikirdir. Yukardaki bölümlerde kısmen de olsa bahsedildiği gibi, liberal demokrasinin paradoksal doğasında bu farklılıkların siyasetinden kaynaklanır⁴⁹. Sonraki bölümlerde detaylı olarak anlatılacağı üzere liberal demokratik anlayışa göre, bireyin devletten önce ve ondan bağımsız olarak var olan, ama aynı zamanda devlet tarafından korunması gereken bir takım doğal hakları vardır. Buna göre, başkalarına karşı zor kullanmamak ve onların kendi tercihlerine göre yaşamalarına engel olmamak şartıyla herkesin kendi tercih ettiği gibi yaşama özgürlüğü vardır ve bu insanın vazgeçilmez, devredilmez bir hakkıdır. Bu çerçeveden bakıldığında Devlet veya toplum gibi kavramlar gerçek varlıklara işaret etmeyen saf soyutlamalardır. Liberal bireycilik, devletin bireyin etkinlikleri üzerindeki bir sınırlandırmalar sistemi ve toplumun da bireylerin gönüllü bir birliği görülmesi gerektiğini iddia eder⁵⁰.

---

⁴⁸ Benjamin Barber, *Güçlü Demokrasi Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset*, çev. Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, 1995, İstanbul, 2000, s. 32-33.

⁴⁹ Chantal Mouffe, *Demokratik Paradoks*, Epos Yayınları Ankara, 2015, s.16.

⁵⁰ Mustafa Erdoğan, *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*, Orion Yayınevi, Ankara 2006, s. 86.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ VE YENİ SİYASAL KAVRAMLARIN TARTIŞILMASI

2.1. MODERN DEMOKRASİ VE LİBERALİZMİN ŞEKİLLENMESİ

Tarihsel gelişim sürecine baktığımızda, demokrasi ile liberalizmin aynı ekonomik ve siyasal değişimlerden beslendiğini görürüz. Diğer yandan da her iki kavram birbirine rakip olmuş ve gelişim süreçlerinde, düşman kardeşler görünüp, toplumsalı düzenlemeyi hedeflemişlerdir. Liberalizm, ekonomik yönlü davrandığında, kişi hürriyetini ve özgürlüğünü sınırlamayı hedeflemiş, buna karşılık demokrasi, sınırları kaldırmanın veya genişletmenin mücadelesini vermiştir. Ekonominin dışında düşünülen siyasal liberalizm ise, demokratik hakların geliştirilmesinin mücadelesini vermiştir. Toplumsal gelişme öyle bir noktaya gelmiş ki refah üreten liberal ekonomi, demokratik gelişmenin daha da ileriye taşınmasını talep etmiştir. Çünkü bireysel özgürlükler gelişmeli ki ekonomik gelişim devam edebilsin, sürdürülebilsin. Bu iki kavram toplumsal olguların işleyiş yönüne ve düzeyine göre değişiklikler göstermiştir. Ancak gelişimleri hep yan yana olmuştur. Bugün batı demokrasileri ideal ve kurumsal anlamda liberal demokrasi olarak adlandırılmaktadır.

Demokratik ve liberalliğin farklı olgulara karşılık geldiği değişik şekillerde ifade edilmiştir. Bu doğrultuda Hayek liberalizmin devlet kuvvetinin sınırlarıyla ilgili görünürken demokrasiyi kimin iktidara sahip olduğuyla ilgili görmekte ve prensip olarak demokratik bir yönetimin totaliter olmasının ve otoriter bir yönetimin liberal ilkelere göre hareket etmesinin mümkün olduğunu belirtmektedir. Tarihi gelişimi itibarıyla ele alındığında kavram karmaşasına ilişkin bazı ipuçlarının açığa çıkarılması mümkündür.

Bilindiği üzere tarihsel olarak 19.yüzyıl demokrasisi liberalizmle birlikte gelişmiştir ancak ikisi de aynı şey değildir. Gelişen burjuvazi ve bağımsız güç olmasıyla birlikte ele alınmaktadır. Pazar güçlerinin gelişmesi devletin bazı zorlamaya dayalı uygulamalarının da önünü kesmiştir. Bu durum demokrasinin ilerlemesinin nedenlerinden biri olarak da gösterilmektedir. Alan Wolf 'da liberalizmi serbest piyasa ekonomisinin tüm koşullarıyla birlikte, oluşturulması ve geliştirilmesini amaçlayan bir ideoloji olarak ortaya koyarken, demokrasiyi sosyal eşitlik ve siyasal katılma ideallerini içeren bir siyasal perspektif olarak tanımlamaktadır.⁵¹

---

⁵¹ Yılmaz, **a.g.e.** , s. 190-191.

Liberal demokrasi, modern Batı'nın tarihinde ki en güçlü siyasi sistemlerden biri olmuştur. Başat demokrasi biçimi olarak, en başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, en başarılı ve en uzun süreli birçok yönetimi biçimlendirmiş ve yol göstermiştir. Liberal demokrasi gerçekte o kadar güçlü bir model olmuştur ki zaman zaman en azından batı dünyasında, demokrasinin bütün geleceği tamamen onun kaderine ve bu nedenle de Amerikan yönetim sistemiyle onun destekleyicisi liberal kültüre dayanıyor görünmektedir.

Liberal demokrasi dünya siyasal sisteminde önemli olmakla birlikte kendi siyasal teorisinden kaynaklanan birçok sorunu barındırmaktadır. Liberal demokrasi insan doğası, bilgi ve siyaset hakkında gerçekten de liberal; fakat özünde demokratik olmayan öncüllere dayanır. Sahip olduğu birey ve bireysel çıkar kavrayışı, bireylerin ve çıkarlarının dayandığı demokratik pratikleri zayıflatır. Liberal demokrasi bu nedenle cılız bir demokrasi teorisidir. İçerdiği demokratik değerler ihtiyati ve bu nedenle de geçici, seçmeye ve şartlara bağlıdır; salt bireysel ve özel amaçların aracıdır. Bu şüpheli temelin üzerine sağlam bir yurttaşlık, katılım, kamusal iyiler ya da yurttaşlık erdemi teorisinin yükselmesi beklenemez⁵².

2.1.1. Liberal Devlet ve Birey Anlayışı

Liberal devletin bilindiği gibi toplum, devlet ve iktidar anlayışı bireye ve birey iradesine dayanır. Bu devlet anlayışında toplumun, devletin ve siyasal iktidarın kökü bireyden ve birey iradesinden hareket edilerek açıklanır. Bu anlayış ilk çağda Sofistlerde ilk belirtisini gördüğümüz, 15. ve 16. yüzyıllardaki reform hareketi döneminde savunulmaya başlanan, 17. yüzyılda Hobbes, Locke, Rousseau tarafından değerlendirilen ve 18. yüzyılda da Fransız devriminin teorik dayanağını oluşturan doğal hukuk doktrininden kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi bu doktrinine göre, insanlar akıl ve irade sahibi varlıklar olarak doğuştan eşit ve özgürdürler. Bu insanlar toplum halinde, bir devlet düzeni içinde yaşamadan önce, doğal yaşama dönemi adı verilen bir yaşam biçiminden geçmişlerdir.

İnsanlar bu dönemden irade ve istekleriyle çıkmışlar, aralarında anlaşarak, sosyal ve siyasal sözleşmeleri yaparak toplumu (sosyal sözleşme), devleti ve iktidarı (siyasal sözleşme) kurmuşlardır. Böylece, toplumun, devletin ve iktidarın kaynağı doğuştan eşit ve özgür olan birey iradesidir⁵³. Bu bakış açısına göre, devletin iktidar

⁵² Benjamin Barber, *Güçlü Demokrasi Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset*, Çev. Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 32.

⁵³ Göze, *a.g.e.*, s. 394.

faaliyetlerinin de kuruluş amacına uygun olması zorunludur. Bu amaç, insanların mallarının ve kişiliklerinin saldırılara karşı korunması ve güvenliğinin sağlanmasıdır. Çünkü insanlar doğal yaşam döneminde sahip oldukları haklarını ve özgürlüklerini güven altına almak için devlet ve onun iktidarını oluşturmuşlardır. Devletin yapıcı temel unsuru, tek dayanağı ve kaynağı sayılan birey, aynı zamanda başlı başına değer ve toplumun, devletin amacıdır da. Birey hiçbir biçimde devletin emrinde ve hizmetinde bir araç olamaz, devletin tek bir hedefi vardır, o da bireydir, bireyin mutluluğudur.

2.1.2. Liberal Siyasetin Gelişim Sürecinde Bireyin Doğal Hakları

Devletin bu hedefe ulaşabilmesi için yapacağı şey, bireyin doğuştan sahip olduğu ve iktidara devretmediği hak ve özgürlüklerini korumak olacaktır. Siyasal toplumların amacı, insanın doğal ve zaman aşımı ile kaybedilmeyen haklarının korunmasıdır. Doğuştan eşit ve özgür olan insanların doğal haklara sahip oldukları ve devletin bu haklara dokunamayacağı, liberal devlet anlayışının temel ilkesidir. Daha açık olarak, kişinin devlet düzeni içinde sahip olduğu haklarının kaynağı ve yaratıcısı devlet değildir. İnsanın devletin kuruluşundan önce hakları vardır, devlet kurulduktan sonra da bu haklara saygı göstermek zorundadır, çünkü devletin varlık nedeni, yani bireyler tarafından kuruluş nedeni bu hakların korunmasıdır⁵⁴.

Liberal demokrasinin gelişimi ve tarihsel süreç içindeki yolculuğunda Hobbes'un düşüncelerinin etkisi büyük olmuştur. İnsanlar özellikle güçlü olanlar, diğerleri üzerinde bir tehdit olarak belirmeye başlayınca, işte bu noktadan sonra Hobbes çözümü sunmak için modelini devreye sokmaya başlamıştır. Buna göre toplumda ki tüm bireylerin birbiriyle bir anlaşma yapmaları sonucunda devletsiz toplum ortadan kalkacaktır. Vatandaşları yabancıların istilasından koruyabilmenin, birbirlerine zarar vermekten alıkoymanın, üretim ve tüketim yöntemlerinin toplum yararına işlemesinin yolu bütün gücü ve kudreti tek bir kişiye veya kişilerin meclisine vermektir.

Toplum içinde yaşayan insanlar, birbirlerine, ben haklarımdan vazgeçiyorum ve bütün haklarımı bu insanlar ya da insanlar topluluğuna veriyorum, demelidirler. Böylece güç ve kudret tek bir kişide toplanır. Bu, devlet ya da Latince civitas olarak adlandırılır. Böylece büyük Leviathan doğmuş olur. Burada Thomas Hobbes, toplum sözleşmesi ile doğal halde yaşayan insanları niteliksiz bir yığın olmaktan kurtarıp,

---

⁵⁴ Göze, **a.g.e.** , s. 395.

egemen bir halk konumuna sokmuştur. Bu daha ziyade insanların güvenlik içinde yaşamaları için yapılmıştır. Aksi halde kargaşa sürüp gidecektir.

Doğal durumdan devletli bir düzene geçerek, burada güvenli bir şekilde yaşamak amaçlanmıştır. Ancak Hobbes'un egemeni bu sözleşmeye taraf değildir. Egemen; bireylerin iradeleriyle oluşturulmuş yapay bir varlıktır. Egemenin sözleşmeye taraf olmaması, Hobbes'un bilinçli bir tasarımı sonucudur. Egemenin sözleşmeye taraf olması, onu boş bir sözcük durumuna getirir. Çünkü Egemen sözleşmeye taraf olmadığından dolayı bir yükümlülük altına girmiş değildir⁵⁵. Liberal demokrasinin gelişim süreci ve onun bilgi teorisi bakımından normatif düzeyde değerlendirilmesi bakımından ilk oluşumu ve tarafların birbirlerine karşı ileri sürecekleri hak ve özgürlük sınırları ve kullanılmak istenen hukuki yetki düzeyleri tarihsel demokratik çatışmayı yani siyasal mücadeleyi ve onun sürekliliğini belirlemiştir. Hobbes'un toplumun haklarının egemene (devlete) devri, bu bakımdan önemlidir. Egemenin, bireyin yaşamının korunması amacını mutlaka gözetmesi gereği, kesinlikle en temel sınır olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta bireyin yaşamının korunması egemene devredilemez bir hak olarak görüldüğü için, sadece bu noktada, herkesin direnme hakkı ve itaatsizlik özgürlüğünün söz konusu olabileceği belirtilmektedir⁵⁶.

Jean Jacques Rousseau, Hobbes'e göre Kurumsal olarak modern siyaset terminolojisinde kullanılanlara daha yakın kavramlar kullanıp demokrasiyi daha fazla ön plana çıkarmış ve bu nedenle de devletin oluşumu, egemenlik ve demokrasinin tanımının ortaya konulması süreçlerinde özgün bir yere sahiptir. Rousseau ve Locke, egemenliği, toplum kuramı sözleşmesi sayesinde, devleti oluşturan bireylere aidiyetle açıklama yolunu tercih ederek, demokratik bir içeriğe kavuşturmuşlardır. Hobbes'taki toplum sözleşmesinde bireyler, sözleşmeyi yapmış olmalarına rağmen, sözleşme sonrasında Leviathan'a karşı demokratik haklara sahip olamamışlardır. Hobbes 'ta, toplum sözleşmesiyle egemenlik, egemenliğin toplumdaki kaynaklanmış olmasına rağmen, halk ya da ulus henüz egemenliğin sahibi olamamıştır. Rousseau'nun modeli bu bakımdan daha demokratik öze sahiptir. Rousseau'nun bu noktada en önemli özelliği, felsefi, toplumsal ve ekonomik açıdan eşitlikçi olmasıdır. Bu, düşünürün egemenlik anlayışını da etkilemiştir. Onun egemenlik anlayışı, daha ziyade halk egemenliği biçimindedir ve eşitlik ön plandadır⁵⁷.

---

⁵⁵ Hakyemez, **a.g.e.** , s. 32.

⁵⁶ Hakyemez, **a.g.e.** , s. 33.

⁵⁷ Hakyemez, **a.g.e.** , s. 39.

Locke'un kuramında ise gerek siyasi iktidarın meşruiyet dayanağı gerekse belli oranda ideal şekli olarak yer alan doğa durumu, hukuki ve toplumsal bir ilişki ağı olarak tasvir edilir. Doğa durumunda; özgürlük, hukuki eşitlik ve herhangi bir iktidara tabi olmama, temel özellikler olarak hali hazırda var olan unsurlardır. Doğa durumu, bir yandan bireylere ahlaki ve maddi özerkliklerini korumak için özel bir alan sağlarken, diğer yandan bu alana sahip bireyler arasında ki ilişkileri, ortaya çıkabilecek herhangi bir iktidarın keyfi davranışları karşısında koruma işlevi görür. Bunun güvencesi doğa yasasıdır ve özgürlük, doğa yasası dışında hiçbir sınırlamaya tabi olmamaktadır. Başlangıçta insanlar doğa yasasının kuralları çerçevesinde özgürce yaşamaktadır, fakat herkesin doğa yasası önünde eşit olduğu bu düzende, sahip oldukları yaşam, özgürlük ve mallarından yararlanma hakları belli bir aşamada büyük ölçüde korumasız ve güvencesiz hale gelir. Bunun nedeni, çoğunluğun hakkaniyet ve adalet anlayışına sıkı sıkıya bağlı olmamasıdır. Rousseau'da kendi düşünce biçiminde bir demokrasi kuramına ulaşırken, Locke'un doğal hukuk görüşlerini ile Hobbes'un mutlaklığı birleştirmektedir. Onun öngördüğü egemenlik ve demokrasi modeli, gerçekten pek çok noktada kendine özgüdür. Rousseau'nun egemenliğinin devredilemez niteliği en fazla tartışılan noktalardan biridir. Buradan hareketle temsil sorunu karşımıza çıkmaktadır.

Rousseau Temsili demokrasiyi reddederken, halkın iradesine vurgu yapmak için "Genel İrade" kavramını ortaya atmaktadır ve bunun bireylerin özel tüm iradelerinin toplamı olan, "Ortak İrade" 'den çok farklı olduğunu belirtmektedir. Genel irade genelin çıkarını, genelin refahını amaçlarken, ortak irade ise sadece özel çikara yöneliktir ve bu özel iradelerin toplamından başka bir şey değildir. Genel irade daima doğru yoldadır ve kamu yararını hedefler.

Rousseau'da genel iradenin yasa koyucu olarak mutlak belirleyici olması, aslında demokratik açıdan bakıldığında, çoğunluğun azınlığa tahakkümü sonucunu doğurur. Böylelikle çoğunluğun desteğini alan kesim, bu sözde yasallığı oluşturduktan sonra kapıyı kapatıp, her türlü muhalefeti yok edip, durumunu kalıcı kılabilir. Böylece çoğunluk, demokrasinin taraflarından biri olmaktan çıkıp, devlete dönüşebilir. Genel irade kavramı uygulamada totaliter bir devlet yapılanmasına dönüşebilir. Bu da azınlığın hak ve özgürlükleri kamu yararı iddiasıyla, çoğunluğun iradesine bırakılmış olur. Günümüz liberal demokrasinin eksik yönlerinden bir olarak ve birey hak ve özgürlüklerinin göz ardı edilmesi ve toplum kesimlerinin demokratik ve yönetsel katılımlarının engellendiği eleştirilerinin kaynağı olmaktadır. Tam da bu nokta, Radikal Demokrasinin çözümleri ortaya konulmaktadır.

Liberal demokrasinin gelişimi sürecinde, ileri ki aşamalara ve kavramların tanımlarına geçmeden önce, toplumsal çıkarlar kavramına karşı, bireysel çıkarlar oldukça önemlidir. Demokrasiyi savunanlar, genellikle insanların, en temel çıkarlarını veya en iyisini üç şekilde yorumlamışlardır. Gerçekleştirilebilir azami özgürlüğü elde etme, İnsan olarak sahip oldukları kendi kapasitelerini, potansiyellerini bütünüyle geliştirme ve uygulanabilirlik ile başkalarına karşı hakça olmanın gerektirdiği sınırlar içinde, kendilerinin önemli olduklarına hükmettiklerini diğer bütün çıkarlarını tatmin etme fırsatına sahip olmaları insanların faydasıdır. Böylelikle, demokrasinin bu temel çıkarlar açısından, gerçekleştirilmesi için vazgeçilmez bir araç olduğu ileri sürülebilir.

2.1.3. Demokrasi Ekseninde Genel Özgürlükler

Hem demokrasiyi savunanlar ve hem de ona karşı olanlar, demokrasinin, başka herhangi bir rejim türünden farklı bir biçimde özgürlükle bağlantılı olduğunu uzunca bir süredir fark etmiş bulunmaktadır. Belli haklar, özgürlükler ve fırsatlar demokratik sürecin vazgeçilmez öğeleri olduğu için, bu süreç var olduğu sürece, bu hakların, özgürlüklerin ve fırsatların da zorunlu olarak var olmaları gerekmektedir. Bunlar, özgür ifade, siyasal örgütlenme, muhalefet, adil ve serbest seçimler gibi hakları içermektedir. Sonuç olarak da demokratik bir sistem içinde yer alan asgari siyasal özgürlük yelpazesi, eşyanın doğasının bir gereği olarak çok geniş ve önemli haklar yelpazesini kapsamaktadır. Doğal olarak bu siyasal haklar, soyutlanmış bir durum içinde var olamazlar⁵⁸. Demokrasi, özgürlükle yine de başka ve benzeri olmayan bir biçimde de ilişki içindedir: Demokrasi, kişilerin kendi tercih ettikleri yasalara göre yaşama olanağını, gerçekleştirilebilir olan azami sınırlara kadar genişletmektedir. Bu savın özü şöyle özetlenebilir: kendi kendini yönetmek, kişinin kendisi için tercih ettiği yasalara itaat etmek, kendi kaderini tayin etmek arzu edilen bir hedeftir. Böyle olmakla birlikte, insanlar bu hedefe yalıtılmış bir yaşam sürerek erişemezler. Tatmin edici bir yaşam sürebilmek için, insanların başkalarıyla bir arada yaşamaları gerekmektedir. Fakat başkalarıyla bir arada yaşamak, zorunlu olarak, birliğin tüm üyeleri için bağlayıcı nitelikte olan kolektif kararlara itaat etmeyi gerektirmektedir. O halde sorun, bir birliğe mensup olanların herkes için bağlayıcı kararlar alabilmelerini ama yine de kendi kendilerini yönetebilmelerini mümkün kılan bir yol bulmaktır. Demokrasi, bir birliğin mensupları arasında kendi kaderini belirleme olanaklarını artırdığı için en iyi çözüm görünmektedir. Bu savın en yüceltilmiş sunumu toplum sözleşmesinde yer almaktadır; gerçekten de bu eserde Rousseau, açıkça

---

⁵⁸ A. Dahl, *a.g.e.*, s. 110.

üyelerinden her birinin kişiliğini ve mallarını bütün ortak güçle savunup koruyan ve her bir üyenin herkesle birleştiği halde, yine de kendisine itaat ettiği ve eskisi kadar özgür kaldığı bir birliktelik biçimini bulmaya çalışmıştır⁵⁹.

Liberalizm, belirlenmesi demokrasiden daha güç olan bir etikettir. Bunun birçok nedeni vardır. Bunlardan bir tanesi ve açık olanı "özgürlüğün " kavranmasının "halktan " daha güç olmasıdır. Hiç olmazsa demokrasi, demokrasi olarak ikiye ayrılabilirken, özgürlüğü bu biçimde ayırma olanağımız bulunmamaktadır. Ve güçlükler, özgürlük ve ben özgürüm, savının insan yaşamının çeşitli ve sonsuz sayılabilecek alanlarına yayılabilmesi nedeniyle çoğalmaktadır.

Hobbes ve o dönemin İngilizleri, güç dönemlerde yaşamının ne denli tehlikeli olabileceğini iyi biliyorlardı. Ve Hobbes, " özgürlük ve serbestlik, tam anlamıyla harekete karşı durabilecek dış etkenlerin yokluğunu gösterir." Diye yazarken sözcüğün İngiltere'de "genel olarak kabul görmüş anlamını" verdiğini iddia etmekteydi. Birçok düşünür, özgürlüklerle ilgili olarak bu sözcüğün anlamının çok çeşitlilik gösterdiğini vurgulamaktadır. Ancak, siyasal özgürlük diğer özgürlüklerden ayrılırsa bu özgürlüğün anlamının sürekliliği ve kalıcılığı ve ortaya çıkacaktır. Devletin, sosyal düzenin üstünde bir varlık olduğu durumlarda, Batılı kişi özgürlük istediğinde, bu özgürlüğü esas olarak Hobbes'un tanımladığı biçimde anlamaktadır: Dış engellerin yokluğu, dış sınırlamaların kaldırılması, baskı yaratan bağların zayıflatılması. Bu siyasal özgürlüğün, temelde bir şey için değil "bir şeyden özgürlük niteliğinde olduğunu gösterir. Daha önce bahsedilen Hobbes' ta özgürlüğün tanımında ki dış engellerin yokluğu sözcük anlamıyla ele alınmamalıdır, aksi halde bu akla anarşik bir sav getirecektir. Sınırlamaların yokluğu bütün sınırlamaların yokluğu demek değildir⁶⁰. Siyasal özgürlük istememizin nedeni, keyfi ve sınırsız(mutlak)iktidara karşı korunmaktır. İktidarın kötüye kullanılması ne anlama gelmektedir? Nerede iktidarın meşru kullanımı biter ve gayri meşru kullanımı başlar? Bu sorular yeteri kadar yanıtlanamamıştır ve kuşkusuz bu konular oldukça tartışmalıdır. Siyasal özgürlük tek bir özgürlük değildir ve yine değer bakımından en üstte yer almasını gerektirecek bir zorunluluk da yoktur. Diğer özgürlüklerle birlikte etkin ve başarılı bir özgürlükten söz edilebilir. Dil özgür değilse, zihinlerimizin özgür olmasının pek bir anlamı olmayacaktır.

---

⁵⁹ A. Dahl, **a.g.e.** , s. 174.

⁶⁰ Sartori, **a.g.e.** , s. 368-369.

Bütün serbestlikler gibi, özgürlük de bir faaliyeti öngörür. Bu açıdan bakıldığında, özgürlüğün yalnız bir şeyden özgürlük değil, aynı zaman da bir şeye katılma (devlet işlerine) olduğu savunulabilir. Özgürlük genel olarak kullanıldığında, çoğunlukla bundan kastedilen seçme özgürlüğü olmaktadır. Ancak seçme özgürlüğü ile de sorun bitmemektedir. Çünkü seçme özgürlüğü ilişkisel bir özgürlük olmayıp, yalnızca kişiyi alternatif etkinlik yollarıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Siyasal özgürlük ise ilişkisel bir özgürlüktür. Siyasal özgürlük, ancak özgürlükleri karşılıklı olarak, bir arada var olması gereken kişiler arasında söz konusu olabilir⁶¹.

2.2. LIBERAL DEMOKRASİ SÜRECİ VE TOPLUMSAL ÖZGÜRLÜKLERE YANSIMALARI

Şu ana kadar özgürlüğün liberal anlayışından değil de siyasal özgürlükten söz edildi. Bu iki kavram birbiriyle son derece ilişkilidir. Bununla birlikte, liberal özgürlük düşüncesine eskimiş bir düşünce olarak, (Radikal Demokrasi teorisinin ileri sürdüğü tezler bakımından da) bakmak eğilimi, liberalizmin gelişen ve değişen toplumsal yapıya ve özgürlük taleplerine yeterince cevap veremediğidir. Bireysel ve toplumsal talepleri dışarıda bıraktığı eleştirileri de dikkate aldığına, siyasal özgürlük sorunu, onun liberal çözümlerin bakış açısından ayırmanın doğru olacağını savunan önemli düşünürler görülmektedir⁶². Çünkü tarihsel gelişim içinde kazanılmış bir kavram olan liberalizmin getirdiği özgürlük anlayışının yeterli olmadığı, toplumsal talepleri yeteri kadar karşılamadığı dile getirilmektedir. Liberal özgürlük anlayışının ortadan kaldırılmasının istendiği gibi, siyasal özgürlüklerden de vazgeçilebileceği ileri sürülebilir mi? Üstelik özgürlüğün geçici olduğu söylenebilir mi? Bu sorulara verilen cevaplar, liberal özgürlük ve onun ötesinde, onu da kapsayan siyasal özgürlük için ileri sürülemez. Liberal özgürlüklere yapılan eleştiriler ve başka nitelikteki özgürlükler ancak siyasal özgürlükleri geliştirip daha ileriye taşımak adı olacaktır. Sonuçta hedeflenen, özgürlükleri artırılan birey ve toplum anlayışına yöneliktir. Hatta daha sonraki demokratik yönetim aşamalarında, bireyin taleplerini toplumun da önüne geçirip, farklı düzeyde ki bir siyasal özgürlük anlayışını ve pratiğini inşa etmektir.

2.2.1. Siyasal Liberalizm ve Kurumsal Demokrasideki Gelişmeler

Demokrasi ile yakından ilgili kavramlardan birisi liberalizmdir. Bu iki olgu aynı dönemde gelişmesine karşın siyaset bilimi ve pratiğinde farklı işleyiş biçimleri ve sonuçları olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda Hayek liberalizmi devlet kuvvetinin sınırlarıyla ilgili görürken demokrasiyi kimin iktidara sahip olduğuyla ilgili görmekte ve

---

⁶¹ Sartori, **a.g.e.** , s. 372.

⁶² Sartori, **a.g.e.** , s. 373.

prensip demokratik bir yönetimin totaliter olmasının ve otoriter ve yönetimin liberal ilkelere göre hareket etmesinin mümkün olduğunu belirtmektedir. Abraham ve Corry de benzer şekilde liberalizm ile demokratiklik arasında ayırım yapmakta ve demokrasiyi, halk tarafından halk için yönetim olarak ele almaktadır.

Demokraside insanların ne istediği ve hükümetin ne yaptığının önemli olduğunu ve hükümetin insanların isteğini yerine getiren bir araç olarak görüldüğünü belirtmektedir. Liberalizmi ise, bireysel kişiliğe hizmet etmenin ayrılmaz parçası ve düşünce ve eylem özgürlüğüne ilişkin geniş alanda yeterli güvence sağlama arayışı olarak tanımlanmaktadır. Bilindiği üzere tarihsel gelişim süreci olarak liberalizm ve demokrasi aynı dönemlere karşılık gelmektedir ama ikisi aynı kavram değildir. Geof Hodpson ise bu süreci, gelişen burjuvazi ve bağımsız güç olmasıyla birlikte ele almaktadır⁶³. Ona göre pazar güçleri demokrasiye yol açtı ve devletin zora dayanan gereksiz uygulamalarını kaldırdı. Ancak yeni yapı bir kez kurulunca oluşturduğu devlet cihazı giderek daha çok serbest pazara müdahale etti. Kısaca demokrasi gelişen serbest pazarın bir ürünü iken bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler anlayışının sonuna yol açtı diyerek demokratik ve liberal gelişmeleri karmaşık bir şekilde, pazar ilişkileri çerçevesinde değerlendirmektedir. Gelişmeleri liberal ve demokratik iki eğilimin birbiriyle çelişkisi çerçevesinde yorumlamaktadır.

Demokrasinin ekonomik ilişki ve gelişmelerin bir sonucu olduğu ile zihinsel ve kültürel gelişmelerin bir uzantısı olduğu şeklinde iki ana yaklaşım öne sürülmektedir. Ancak tarihsel süreçte bu iki gelişme bir arada gerçekleşip birbirini desteklediğinden ve gerçekte de ekonomik dönüşüme yol açan asıl unsur da zihniyet olduğundan demokrasiye daha çok katkı yapan unsurun kültür ve zihniyet olduğu söylenebilir⁶⁴. İnsan ilişkilerine dayanan demokrasi ve liberalizm, tanımları gereği ne tek başına liberalizmdir ne de demokrasidir. Toplumun sonsuz olgu ve olaylarının işleyişinin tanımının kendine ait olan işleyiştir. Böylelikle de daima normatif bir içeriğe sahiptir.

Liberalizm ile demokrasi arasında ki temel ilişki (Tocqueville'den, Reggiero, Kelsen ve Raymond Aron'a kadar) özgürlük ile eşitlik arasında ki ilişki olarak görülmüştür. Yani Liberalizmi demokrasiden ayırt etmek için, liberalizmde özgürlük, demokraside eşitlik vardır denmiştir. Böylece bu kavramları birleştirmek için liberal demokratik sistemlerin görevinin, özgürlük ile eşitliği birleştirmek olduğu söylenmiştir.

---

⁶³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 188.

⁶⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 189.

Hem liberal hem de demokratik olan gelişmiş demokratik sistemler, özgürlük ve eşitliğin birbirleriyle karışabileceğini göstermektedirler. Gerçekte liberalizm yalnız özgürlük ve demokrasi sadece bir eşitlik konusu değildir. Burada önemli olan demokratik görüş açısından özgürlüklerin öneminin nispeten az olması ve benzer şekilde liberalizm açısından da eşitliklerin daha az önemli olmasıdır. Bütün eşitlikler demokratik kaynaklı olmadığı gibi, özgürlüğün geniş kapsamlı sorunu da liberalime indirgenmez. Eğer demokrasi ile liberalizm arasında ki ayrımı belirleyen eşitlik ile özgürlük ise, bunun nedeni bu ayrımın altında yatan mantığın farklı farlı olmasıdır. Böylelikle demokrasi iki uçlu bir yumak olarak görülebilir. Giovanni'ye göre Demokratik eşitlik yatay bir işleyişe, liberal özgürlük dikey bir işleyişe sahip olduğu söylenmektedir. Demokrasi, sosyal birlik ve dağıtıcı eşitliğe, liberalizm ise üstünlük ve kendinden olmaya değer verir. Eşitlik bütünleşme ve ahenkli olmak ister, özgürlük ise zahmetli ve düzensizdir. Demokrasi için çoğulculuğun çok az değeri varken, liberalizm çoğulculuğun ürünüdür. Belki de temel ayrım, liberalizm bireye, demokrasinin ise topluma dayanmasında yatmaktadır⁶⁵. Tarihsel süreçlerde, toplumsal işleyişte liberalizm her şeyden önce, devlet iktidarının sınırlandırılması tekniği olmasına karşın, demokrasinin halkın iktidarını devlete ortak etmesinde yatmaktadır. Birbirleriyle çatışarak gelişen bu kavram çoğu zaman birbirini ileriye taşıyarak beslemiştir de. Yine de şöyle bir ayrım yapılabilir: Liberali ilgilendiren liberalin, demokrat için önemli olan devletten kaynaklanan normların içeriğidir⁶⁶.

Demokrasi kavramının, demokrasi ile birlikteliğinde ki önemiyle birlikte, demokrasinin ne ifade ettiği de önemlidir. Başka siyasal kavramlarla yan yana geldiğinde ve toplumsal işlev gördüğünde belirleyicilik düzeyi ve etkisi bakımından da gücü ortaya çıkmaktadır. Demokrasi kavramı çoğu kez bir siyasal sisteme, bazen de bir idealler-değerler sistemine gönderme yapılarak kullanılması nedeniyle, var olan gerçeklik ve olması gereken arasında sürekli gidip gelmeler yaşadığı söylenebilir.

Kavramın içeriğini çoğullaştıran bu durum, aslında onun bulanıklaşmasına, dâhil edildiği her kalıbın biçimine uyarak değişken yorumlarının ortaya çıkmasına neden olur. Demokrasi kavramı sıkça başvurulduğu gibi siyasal bir mekanizmayı tanımlamak için kullanıldığında dahi, onun kurumlarını ve işlevlerini anlatacak değişmez bir bakış açısı, tek bir açıklama biçimi bulunmaz. Hirst demokrasinin halkın yönetim tarafından yapılmasını istediği kamusal eylemlerin tercih edilmesinde

---

⁶⁵ Sartori, **a.g.e.** , s. 464-465.

⁶⁶ Sartori, **a.g.e.** , s. 467.

kullandığı bir siyasal mekanizma, bir karar verme süreci olarak kabul edildiğinde tekil bir tipinin olmayacağını; siyasal mekanizma ve karar alma süreçlerine ilişkin kuramlarının çeşitliliğinin bunun göstergesi olduğunu belirtir. Çoğu zaman basitçe halkın, halk tarafından, halk için yönetimi olarak tanımlanan demokrasinin siyasal terminolojisindeki anlamı ilk anda, temsili ve sorumlu yönetim kurumlarını, yasalarla düzenlenmiş süreçlerle periyodik olarak değiştirmektir.⁶⁷ Demokrasi kavramının tanımı ve içeriği iktidarın sorumluluğunu taşıyan kişilerin ve de siyasi elitlerin yetki ve sorumluluklarının demokratik hukuk standartlarıyla belirlenmiş olmasını kapsar. Halkın devlet idaresine katılımının geniş ve sürekliliğini amaçlayan düzeyde olması zorunluluğunu, hukukun alanları bakımından özel hukuk, kamu hukuku, politik hukuk alanlarındaki kişisel özgürlükleri düşünce ve dünya görüşü farklılıklarını ve çeşitliliğini çoğunluğun tercihlerinin geçerli olduğu açıktır. Ancak aynı zaman da demokrasi, toplumda sayıca az olan kesimlere saygıyı ve onların da tercihlerinin hukuk ve siyasal sistem tarafından dikkate alınmasını da öngörür. Demokrasi uygulamaları, devletin egemenlik gücü ile vatandaşların bireysel özgürlükleri arasında demokrasinin lehine bir dengeyi ve sonucu içerir. Bu dengenin de hukuk kuralları ve siyasal yapı bakımından da güvence altında olması zorunludur. Aksi durumda yönetici elitlere ve değişen durumlara göre keyfi, bir grubun çıkarına hizmet eden, zorba yönetimlerin meşrulaştırılmasını hedefleyen süreçler egemen olur. Buna da demokrasi denilemez. Bireysel hak ve özgürlükler ve demokratik hukuk sistemi ve bu nitelikteki ilke ve mekanizmalar, demokrasinin standartları olarak kabul edildiğinde, standartların yüksek olduğu ülkelerde demokrasinin siyasal bir aygıttan çok, demokrasinin siyasal bir yaşam biçimine dönüştüğü görülür. Standartların görece düşük olduğu örneklerde ise demokrasi sadece bir hükümet ve onun işleyiş şekline indirgenir. Demokrasinin toplumsal bir yaşam şekline gelmesi ise ancak onun bir idealler ve değerler bütünü olarak toplum tarafından benimsenmesiyle mümkün olur. Gruplar arası çatışmaları yönlendiren ve sona erdiren özel bir sistem olarak kabul edildiğinde, demokrasi onu diğer siyasal düzenlerden ayıran bir dizi özelliğe sahiptir; bunlar çatışan çıkarların varlığı ve bu çıkarların kendilerini gerçekleştirmek için kurumsal güvencelere sahip örgütler kurabilmesidir. Çatışmaların önceden belirlenmiş katılım ve eylem pratikleri kurallarına göre yönlendirilmesi ve sona erdirilmesi, güç kullanımının evrensel olarak belirlenmiş kurallara göre düzenlenmesi, her bir grubun sonuçlarına katlanacakları önemli stratejiler arasında tercih hakkına sahip olması ve demokratik çatışmanın çıktılarının belli sınırlar içinde gerçekleştirilmesidir.

---

⁶⁷Gülgün Erdoğan Tosun, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, 2001, İstanbul, s. 99.

Demokrasi siyasal bir sistem olarak, siyasal iktidarın örgütlenmesini belirlerken, aynı zamanda belirli grupların kendi özgül çıkarlarını gerçekleştirme kapasitelerini de belirler. Hangi çıkarların ne kadarının kısmen tatmin edileceğine, hangi çıkarların ise tatmininin imkânsız olduğuna ilişkin bu belirlemeyi daha başlangıçta ekonomik, ideolojik ve diğer kaynakların dağıtımı yoluyla yapar. Özel çıkarların gerçekleştirme olasılıklarını belirleyen faktörler, seçim sistemi, hukuki süreçler, toplu pazarlık düzenlemeleri, kitle iletişim araçlarına ulaşımı düzenleyen yasalar, üretim araçlarının kullanımının toplumsal düzeyi gibi değişken belirleyicilerdir. Diğer önemli bir unsur ise demokrasiyi kurabilmek için toplumsal yaşamının bütünü ototer ideolojik projeden kurtarmak gerekir. John Keane göre demokratik sistemlerde iktidarın dağılımının karar alma kurallarıyla çerçeveslenmiş bir siyasal yarışmanın sonuçlarını yansıtmaya eğiliminde olduğunu, bu nedenle çatışma ve uzlaşmanın kurumsallaştığını, iktidarın kişilikten uzaklaştığını belirtir⁶⁸. Schumpeter ise demokrasiye, özgürlük, eşitlik, adalet ve katılım gibi birtakım değerlerin gerçekleştirilmesini amaçlayan ve tüm toplumsal yaşamı kucaklayan bir örgütlenme tarzı olarak değil, değer yargılarından arındırılmış bir şekilde sadece bir hükümet kurma metodu olarak bakmaktadır. Bu yaklaşım demokrasinin salt kapitalist, gelişmiş toplumlara özgü sayılmasını engelleyerek, alanını genişletirken, onun idealist bir toplumsal değer olarak varlığını göz ardı eder⁶⁹. Liberal demokraside her zaman özgürlük vardır: O siyasetin sonucu, amacı ve nesnesidir ve siyaset onun tek aracıdır. Ancak aynı zamanda iktidar olmalıdır; çünkü o, siyasal aracın özü ve bu nedenle özgürlüğün korunmasının gerekli koşuludur. Bu birliktelik kutuplaşmış liberalizmin ana açmazını ortaya koyar. Liberalizmden uzaklaşmadan özgürlük nasıl korunabilir? Tiranlığa düşmeden iktidar nasıl kullanılabilir? Russell'a göre her toplumun karşılaştığı iki tehlike, aynı oranda yıkıcı olan anarşi ve despotizmdir. Özgürlük tiranlığı yadsırken anarşizmi doğurur; iktidar, anarşizme karşı gelirken tiranlığı doğurur. Bu kutuplaşma liberalizmin toplum sözleşmesi temelleri üzerine inşa edilir ve cılız demokrasinin hem özgürlüğe yönelik hem de iktidara yönelik karakteristik kararsızlığını doğurur⁷⁰. Demokrasinin gelişimine eşlik eden liberalizm, yeni anlayış ve kavramları ortaya koyarken diğer taraftan toplumu, demokratik işleyiş bakımından da yeni süreçlere taşımıştır. Bu karşılıklı işleyiş demokrasinin liberalizme kattığı yeni kavramlar ve uygulamalar biçiminde de olmuştur.

---

⁶⁸ Tosun, **a.g.e.** , s. 102.

⁶⁹ Tosun, **a.g.e.** , s. 103.

⁷⁰ Barber, **a.g.e.** , s. 143.

Liberalizm özgürlükle ilgili ve ilk amacı onu sağlamaya yöneliktir. Liberalizmin gelişiminin ilk zamanlarında, yönetimin ve devletin sınırlandırılmasıyla özgürlüğün artırılacağı düşünülürken sonraları serbest piyasanın ve bireylerin serbest faaliyetlerinin de özgürlükleri tehlikeye soktukları görülmüştür. Bu yönde devletin olumlu eylemlerinin özgürlüğü sağlamada katkı sağlayacağı ve sağlaması gerektiği yönünde bir anlayış öne geçmeye başlamıştır. Bunda sanayileşmenin ortaya çıkardığı insan sefaleti ve ıstırapları ile insanın aşağılanması büyük rol oynamıştır. Üstelik ortaya çıkan yeni sanayi sınıfı da halkı sömürmeyi sürdürdüğünden bu sosyal ve siyasal eğilim güçlenmiştir. Kısaca başlangıçta devlete karşı bireyin korunması gündeme gelirken şimdi iş hayatında ki gelişmelerle bireylerin diğerlerine karşı korunması da gündeme gelmekteydi. Dolayısıyla devletin müdahalesinden korunmak anlamında negatif özgürlük ötesinde devletin aktif müdahalesiyle sağlanan pozitif özgürlük anlayışı ortaya çıkmaktaydı⁷¹.

Spencer, erken dönem liberallerin istikrarlı bir şekilde, mümkün olan her alanda devletin vatandaş üzerinde ki yaptırım gücünü azaltmak amacı doğrultusunda hareket ettiği belirtilmektedir. Onların asli hedefleri devletin bireye yönelik zorunlu müdahale alanlarını en aza indirmektir. Devletin kontrolü ve gözetimi olmaksızın, bireyin kendi faaliyetlerini sürdürebildiği ve bunları uygun gördüğü biçimde kendisinin düzenleyebildiği, bireysel varoluş sınırlarını sürekli olarak genişletmek için çabalıyordu. İlk ortaya atılan liberal politikalar ve kıstaslar bu amaçlara uygundu⁷². Spencer ilk dönemde ki liberallerin amaçlarını gerçekleştirmek için kullanışlı bir politika uygulamak adına feshetme yöntemini kullandıklarını ifade etmektedir. Liberallerin hedefleri yeni kanunlar oluşturmak değil, var olanları feshetmektir. Bu akılda tutulması gereken noktalardan biridir. Liberalizm ve onun uygulayıcıları gelişimin ilk dönemlerinde, hangi alanda olursa olsun, devletin birey üzerinde ki yaptırım gücünü destekleyen bir kanunla karşılaşsa, bu kanunu ortadan kaldırmak ve onun yerini boş bırakmak için çabalandı. Zamanında İngiliz kanunnameleri sözü edilen nitelikte yasalarla dolu olmasına karşın, liberalizm iktidara hâkim olmasından sonra bunların çoğunluğunu uygulamalardan kaldırmışlardır⁷³.

---

⁷¹ Aytekin Yılmaz, *Çağdaş Siyasal Akımlar, Modern Demokraside Yeni Arayışlar*, Vadi Yayınları, İstanbul 2001, s. 37.

⁷² Herbert Spencer, *Devlete Karşı İnsan*, Litera Yayıncılık İstanbul 2016, s. 12.

⁷³ Spencer, *a.g.e.* ,s. 13.

Liberalizmin, bireye dayanması anlayışı ve insanın eşitliği yaklaşımı toplumda ki ayrıcalıklara karşı mücadelede demokratik gelişmelerle uyumlu bir tablo oluşturmuş ve demokratik gelişmelerin de yolunu açmıştır. İktidarın sınırlanmasıyla başlayan süreç halkın kendi kendini yönetmesi gibi ileri bir noktaya ulaşmıştır. Ancak bu noktaya ulaşıldığında liberaller gelişmelere şüpheyle bakmaya başlamışlardır. Kaldı ki liberal düşünürler demokratik genişlemeye genelde şüpheyle bakmışlardır. Örneğin J. Locke, oy hakkının yönetimden zarar görebilecek çıkarları olan, mülk sahipleriyle sınırlanması gerektiğine inanmaktadır. J. S. Mill ve J. Medison gibi liberal filozoflar da sınırlanmamış demokrasinin hem mülkiyeti hem de bireysel özgürlüğü tehlikeye sokacağı uyarısında bulunuyorlardı. Mill, oy hakkının cahil ve eğitimsizlere verilmemesini istiyordu. Buna karşı demokrasi teorisyenleri ise tüm bireylerin siyasi katılma hakkına sahip olması gerektiğini, bir vatandaşın çıkarının diğerinden önemli olamayacağını öne sürüyorlardı. Ancak liberal bakış ile demokrasi arasında ki bu çelişkiye rağmen demokrasi 19.yüzyılda yaygın kabul görmüş ve giderek mülk sahipleri dışındaki farklı kesimler de(çalışanlar, kadınlar) siyasi iktidar mücadelesine katılmışlardır⁷⁴.

Rousseau'cu genel irade yaklaşımı, toplumu kolektif faaliyette bulunan homojen bir varlık olarak varsaymaktadır. Gerçekte ise toplumda farklı çıkarlar ve fikirler bulunmaktadır. Bunların nasıl yönetilebilir hale getirilebileceği demokrasinin karşılaştığı önemli bir sorun olmuştur. Demokrasi teorisyenleri çoğunluğun iradesi ve yönetimi ile bu sorunu çözmeye çalışmışlardır. Ancak liberaller, çoğunluğun kendini halkın yerine koyarak sınırlanmamış güç kullanabileceğini ve çoğunluğun tiranlığının oluşabileceğini ve çoğunluğun sınırlanması gerektiğini savunmuşlardır. Liberallere göre bireylerin vazgeçilmez, çığnenemez doğal bazı hakları vardır ve bu haklar ister demokrasi olsun ister diğer sistemler olsun teminat altına alınmalıdır. Liberaller, demokrasinin çoğunluk sistemiyle bireylerin temel haklarını tehlikeye düşürebileceğini, bireylerin ve azınlık grupların çoğunluğun tahakkümünden kurtarılması gerektiğini vurgular. Liberallere göre, doğal hakların çoğunluk tarafından çığnenmesinin ve bireylere zorbalık yapılmasının yani devletin yetkisini kötüye kullanmasının önlenmesi de gerekir. Bunun için bireysel temel hakların çoğunluğun yetki alanından çıkarılması gereklidir. Dolayısıyla anayasa ile bu alanın çoğunluğun yetki alanından çıkarılması gerektiği vurgulanmaktadır.

---

⁷⁴ Aytekin Yılmaz, *Çağdaş Siyasal Akımlar, Modern Demokraside Yeni Arayışlar*, Vadi Yayınları, İstanbul 2001, s. 51-52.

Rayn'a liberalizm insan hakları, ekonomik imkânlar ve açık toplum üzerinde durup askeri yönetim ve diktatörlük rejimleri üzerinde başarıya ulaşırken siyasi partilerle fazla ilgilenmemiş, aktif vatandaşın gelişimine ve siyasi katılmaya fazla önem vermemiştir. Negatif özgürlük üzerinde durmuş, ancak bu hakların ve kazanımların aktif savunular olamadan korunmalarının mümkün olmadığını ihmal etmiştir⁷⁵.

Heywood 'un belirttiği gibi sonuçta yöneten bir avuç profesyonel yöneticilerin eline bırakılmış, halk kendi kendini yönetmek yerine sadece yöneticileri seçer duruma gelmiştir. Yönetim sorumluluğu da yetişkin vatandaşlarca üstlenilmek yerine profesyonel siyasetçilerden oluşan bir elit gruba verilmiştir⁷⁶. Demokrasi kavramını daha iyi anlamak için, karşıtlıklardan veya genellemelerden yararlanabiliriz. Bu konuda bize yardımcı olabilecek genellemelerden biri; doğrudan veya katılımcı demokrasi ile liberal veya temsili demokrasi arasında ayırmadır. Yurttaşların siyasal alana dâhil olma, siyaset yapma, siyasal konularda karar alma sürecine katılmalarına ilişkin konumlarını belirleyen bu ayırmda ki ilk tanım, yurttaşların kamu işleri hakkında ki karar alma sürecine bireysel olarak doğrudan katılmasını ifade eder⁷⁷. Demokrasi ancak yurttaşların kamusal alanda ki taahhütlere geniş katılımının sağlanması, kamusal adetlerin yaygınlaştırılması, sivil sorumluluk ve problem çözme kapasitelerinin harekete geçirilmesi ve eyleme katılma konusunda ki istekliliğinin sağlanmasıyla güçlenebilir. Aslında tüm bu sayılanların gerçekleşmesi devletin yasa koyma işleviyle yakından ilgilidir. Çünkü yasalar aracılığıyla yurttaşlığın eylem alanını, bireylerin hak ve özgürlüklerini, devletin yükümlülüklerini, bireylerin devlete karşı sorumluluklarını belirleyen devlet olduğu bilinmektedir. Her ne kadar yasal güvenceye sahip ve kendi kendini örgütleyebilen çok sayıdaki kamusal alanı içine alan sivil toplum aynı zamanda devlet dışı bir alan olma potansiyeline sahip ise de yasal güvenceleri ve örgütlenme özgürlüğünün sınırlarını belirleyen, uygulayan devletin kendisidir. Yasal çerçevenin izin vericiliği ölçüsünde sivil toplum siyasal alandan özerk eylemlilik kapasitesini harekete geçirebilecektir. Devlet iktidarı için mücadele eden siyasal güçlerden özerk bir alan oluşturan sivil demokratik toplum, demokratik temsili rejimin varlığı için tek başına yeterli olmasa da, zorunlu bir koşul olarak görülmektedir⁷⁸. Keane'nin belirttiği gibi demokrasi ve demokratikleşme, iki yönlü ve iki eş zamanlı bir faaliyeti ifade eder. Demokratikleşme faaliyeti bir yandan toplumsal

---

⁷⁵ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁷⁶ Andrew Heywood, **Siyaset**, Liberte Yayınları, İstanbul 2006, s. 113.

⁷⁷ Tosun, **a.g.e.**, s. 98.

⁷⁸ Tosun, **a.g.e.**, s. 172-173.

eşitlik ve özgürlüklerin genişletilmesini, diğer yandan devlet kurumlarının yeniden yapılandırılıp demokratikleşmesini, bunların aynı anda gerçekleştirilmesini gerektirir⁷⁹. Demokratik toplum ve işleyiş asla tek başına ortaya çıkarılamaz, onun bağımsızlığını koruyacak bir devlet iktidarına ihtiyaç vardır. Liberal devlet, demokratik sivil toplumu ne çok fazla ve ne de çok az yönetmelidir. Demokratik bir düzen devlet iktidarı eliyle kurulamayacağı gibi, devlet iktidarı olmaksızın da kurulamaz⁸⁰. Demokrasinin iyi bir yönetim biçimi olduğu düşünülerek liberalizmin arkasından gelmesi elbette bir rastlantı sonucu olmamıştır. Siyasal demokrasinin, liberalizmden ayrılamayacağını ve onun içinde yer aldığını söylemek, siyaset dışı demokrasi sorununu çözmemektedir. Bu düşüncenin doğal bir sonucu olarak, daha fazla demokrasi hiçbir biçimde daha az liberalizm olmasını gerektirmez. Bu düşüncenin bir sonucu olarak daha fazla demokrasiyi, fazla liberalizmle birlikte aynı anda istemekte bir çelişki olmadığı düşünülebilir. Bununla birlikte liberalizm gelişim sürecinde ve elde ettiği başarıların sonucu olarak yıpranmıştır. Liberal anlayışa göre, anayasal devlet, iktidarı etkisizleştirmekte o denli başarılı olmuştur ki, insanlar ekonomik baskıları, siyasal baskılardan çok daha fazla hisseder olmuşlardır. Ancak bu durum son dönemlerde değişmeye başladığı belirtilmektedir. Hiçbir modern devlet, artık asgari bir devlet değildir. Zamanın geçmesiyle devlet, hemen hemen her şeyin genel bir düzenleyicisi değil, aynı zamanda gittikçe artan bir biçimde kendisi de kitleleri istihdam eden bir büyük işveren olmuştur. Siyasal sınırlandırmaların yaygınlığının çoğalmasından kolektifleştirilmiş, yani artık bireysel tercihlerin söz konusu olmadığı, karar alanlarının artışıyla ölçülebilir olduğu düşünülmektedir⁸¹. Bu nedenle Cranston'un doğru olarak gözlemlediği gibi, liberallerin dikkatini çeken baskılar daha önemli olmuş ve üstünde durmadığı baskılarsa önemini yitirmiştir. Bu nedenle, sosyal baskılar dengesinde ki bu değişimin liberal çözümlenmeyi, liberalizmin gelişkinlik döneminden daha uygun ve daha gerekli yaptığı bir anda, liberalizmin ideoloji olarak gerileme devrine girdiği ilginç bir gelişme olmaktadır⁸². Bireylere yapmaları gerekeni emretmeyip, sadece yapmamaları gerekenlerin sınırını çizmekle yetinen liberalizmin genel davranış yasalarının işlevlerini görebilmek için, bireylerce bilinmeleri ve uzun dönemde de değişmeyerek kesinliklerini korumaları gerekir. Yaptırım gücünün alanı daha önceden bilinmelidir ki, bireyler planlarını yaparlarken amaçlarını hangi çerçevede gerçekleştirebileceklerini saptasınlar. Özgül koşulları, şu veya bu grubun amaçları için düzenleyen bir devletin varlığı toplumun dinamizmini çeşitli şekillerde kısıtlar. Hayek'e

⁷⁹John Keane, *Sivil Toplum Ve Devlet ve Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 36-37.

⁸⁰Keane, *a.g.e.*, s. 48.

⁸¹Sartori, *a.g.e.*, s. 471.

⁸²Sartori, *a.g.e.*, s. 475.

göre batının refahında bu düzeyde bir gelişmesinin olmasının ardında bulunan unsur büyük bir olasılıkla batıda yasanın uygulamasında görülen göreceli kesinliktir. Liberal toplumda tek bir ortak amaçtan söz edilir. O da toplum arasından rastgele seçilmiş herhangi bir bireyin kendi bilgisini kendi amaçları için kullanma şansını en üst düzeye çıkaran soyut bir düzenin korunmasıdır. Birbirlerinden çok farklı olan bireyler, çok çeşitli yer ve zaman koşullarını diledikleri amaçlar doğrultusunda değerlendirirken, diğer bireylerin amaçlarının da gerçekleşmesine hizmet ederler. Dolayısıyla bireysel özgürlüğün asıl gerekçesi insanların kişisel tatminleri değildir. Liberal şöyle düşünür: Eğer birey kendi yolunda gitmekte özgür bırakılırsa, ortalama olarak hepimize en faydalı biçimde hizmet edecektir. Ona verilecek hiçbir emir bu sonucu sağlayamaz. İşte liberal düzende refah bu yüzden artar. Teknoloji böyle gelişir. Bu gelişmelere paralel olarak demokratik usuller ve kavramların da gelişim göstereceği düşünülür⁸³.

Liberalizmin gelişimine görüşleriyle önemli katkılarda bulunan Locke'a göre insanların kendi mülkünü, yani hayatını, özgürlük ve toprağını koruma hakkı vardır. Locke'un bu önermeyle ne kastettiği bazen yanlış anlaşılmıştır. Çünkü Locke, bu hakkı bazen bildik anlamda mal ve arazi sahipliği anlamında kullanmıştır. Ancak her durumda mülk edinmeyi, insanın doğal hakkı olarak gördüğü bir gerçekliktir. Fakat söylemek istediği sadece bu değildir. Locke'a göre doğa kanunları, insanların bağımsız ve eşit olmalarını, başkalarının hayat sağlık, özgürlük ya da mülkiyet haklarına zarar vermemelerini gerekli kılar. Locke'un dikkat çektiği bir diğer nokta ise liberal demokrasinin gelişmesinde önemli olan, sivil topluma onay vermenin yeni haklar yaratmayacağıdır. Sivil topluma giren kişi, sadece mevcut hakları koruma yetkisini sivil topluma verir. Bireyin gücü sivil toplumun yasalarıyla sınırlıdır ve bu yasalara karşı gelemmez. Doğal haklar açısından da sivil topluma giriş yeni haklar yaratmadığından ve sivil toplumda kişinin kendisine yetenden fazlasını elde etme hakkı bulunduğundan dolayı bu hak, doğal bir hak olarak düşünülür⁸⁴. Mademki kişi emeğini ücret karşılığında sivil toplum içinde satabilmektedir. O halde bu da doğal bir haktır. Macpherson bu noktada Locke'un mülkle yaşam arasında ayırım yaptığına dikkat çeker. Elbette ki insanların mülklerine sahip çıkma hakkı vardır. Ancak insanların bu hakka sahip çıkarken kimsenin bir başkası üzerinde mutlak hâkimiyeti yoktur. Bu yüzden hiç kimse kendi yaşamını ya da başkalarının yaşamını ya da malını yok etme hakkına sahip değildir. Bundan dolayıdır ki Locke'un doğa yasasında, kişinin

---

⁸³ Ruhdan Yumer, *Hayek'çi Liberalizmin Temel İlkesi*, Atilla Yayla, (ed.), *Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar*, Siyasal Kitapevi, Ankara 1993, s. 113-115.

⁸⁴ Naci İspir, *C.B Macpherson'un Liberal Demokrasi Eleştirisi*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2008, s. 56-62.

ölümü durumunda mülkü karısı ve çocuklarına kalabilmektedir. Sonuç olarak Locke, iş gücünün ya da çalışmanın bir mal olduğunu, alınan ücretin, ücret ilişkilerinin de doğal düzenin bir parçası olduğunu öne sürmüştür, kişinin gücü yettiğince çalışmasında bir sakınca görmemiş ve bunu sınırlama ihtiyacı da duymamıştır⁸⁵.

Locke'un bireyciliğinin temelinde herkesin kendi kişilik ve kapasitelerinin sahibi olduğu fikri yatmaktadır. Locke ve diğer liberalizmin tarihsel gelişim sürecinde etkili olan düşünürler ve sonuçta liberalizmin epistemolojisine, bireyin toplumla ve devletle olan ilişkilerinde ve kararlarında ki özgürlüğü diğer anlamda bireyin otoritesine çağrıda bulunarak yönetimin otoritesini kısıtlamaya yönelik bir çaba olduğu anlaşılmaktadır. Yönetimin düzen sağladığı, düzenin hukuku gerektirdiği, hukukun yaptırım ihtiyacında olduğu, yaptırımın baskı talep ettiği ve baskının da özgürlüğün düşmanı olduğu düşünce dizgesi izlendiğinde, hükümet ve bağımsızlığın birbirlerinin tam karşıtı olduğu sonucuna varılabilir. Bu mantığı devam ettirdiğimizde hükümetin işlevlerinin artırılmasının aynı oranda bireylerin bağımsızlığının azalmasına yol açacağı bu nedenle bağımsızlığı yüceltenlerin kendi yönetimlerini belirli sınırlar içinde tutmaları gerektiği sonucu çıkarılabilir. Bir kez sınırlar bu şekilde konulduktan sonra, bireyler, kendi iradeleriyle enerjilerini devlete ait alanlar dışına aktarmakta özgür olacaklardır⁸⁶. Devletin uzanamadığı alanlarda bir iktidar boşluğu yaratan bu öğreti, tarihsel olarak Endüstri Devrimi'nin hemen öncesinde ortaya çıktı. Ancak bu olgu, boşluğu doldurmaya hevesli yeni güçleri ortaya çıkardı. 19.yüzyıl boyunca pek çok ülkenin toplumsal düzeni bir dizi ekonomik değişim sonucu dönüşüm geçirmişti. Bilim alanında yeni buluşlar, üretimde yeni teknikler, şirket örgütlenmelerinde yeni biçimlenmeler, siyasal engellemeler olmaksızın yeni zenginlikler ortaya çıkardı. Bu türden bir servet birikimi bir güç havuzu yarattığı görülüyor ve bu birikimin sahipleri, toplumun liderliği konusunda devlet yöneticilerine meydan okudu. Bu dolaylı süreç içinde, büyük ölçüde tarihsel zamanlamanın sonucu olarak, reform ve rönesansın harekete geçirdiği bireyci öğreti, ucu acık bir tarihsel süreci oluşturdu. Bu bireyci önermenin yerini alan ve devlet otoritesine muhalefete dair kendi kavramını geliştiren iş dünyasının çıkarlarına uygun bir ekonomi teorisi doğduğu görülmektedir⁸⁷. Bu sistemle orta çağ arasında ki benzerlik, tabii ki sınırlı hükümete yönelik varsayımlarda ki ortaklıktır.

---

⁸⁵ İspir, *a.g.e.*, s. 63.

⁸⁶ Leslie Lipson, *Siyasetin Temel sorunları*, Çev. Fügen Yavuz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 171.

⁸⁷ Lipson, *a.g.e.*, s. 171.

Fark devletın otorite tekeline meydan okumada yatmaktadır. Saldırıyı düzenleyen artık din değil, ekonomidir. Artık ekonomistler ve iş sermayedarları, çoğulculuk yönünde bir ivme sağlamaktadırlar. Bu nedenle, devletın ve iktidarın işlevlerine yönelik pek çok iddia, iktisat politikası açısından ve onun siyasetle ilişkileri üzerinden formüle edilmiştir. Devlet ve ekonomi; hükümet ve iş dünyası; siyaset adamları ve girişimciler ister ortak ister rakip olarak algılsınlar, bu rekabeti ve tartışmayı papaların ve imparatorların bıraktığı yerden devam ettirdiler. Ekonomik iktidarın siyasi iktidarın yerine geçmesi, daha açık olarak siyasetin ekonomi tarafından kontrol altına alınması olarak söylenebilir.

Otoriteye karşı bireycilik ve onun toplumsal ve ekonomik serbestisi süreç içinde ve yeni gelişmelerle, ekonomik alanda ortaya çıkan iktidarı, siyasi iktidara dönüştürülmüştür. Laissez faire, devletın yok olacağı konusunda ısrarcı değildi, daha çok dallarının budanmasını ve büyümesinin engellenmesini istiyordu. Bu yolla siyasi meseleler, ekonominin emrine verildi, devlet iktidarı eğer kullanılırsa, iş dünyasının çıkarının olduğu noktada işin emrine girmeye başlandı. Batı demokratik toplumlarının sürekliliği ve meşruluğu açısından bu toplumların dayanmış olduğu ontolojik temellerin yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliğine dikkat çekilir. Zira batı liberal demokratik kuramının ontolojik varsayımları, insan doğasının iki farklı anlayışı içinde tutarsızlıklar barındırmaktadır. Bu anlayışlardan birincisi, sonsuz arzulatoryı, sınırsız sahiplenici ve özellikle yararlılıkların tüketicisi olarak liberal bireyci insan anlayışıdır. Bu anlayış 17.yüz yıldan beri kapitalist pazar toplumunun gelişmesi için uygun bir zemin hazırlamıştır. Diğeri ise, insanın kendi kapasitelerinin ve vasıflarının ortaya çıkarıcısı ve çabalayıcısı olarak insan anlayışıdır. Bu anlayış ise, 19.yüz yılın ortalarından itibaren Pazar toplumu görüşüne meydan okumaya başlamıştır. Bu meydan okuma kısa sürede liberal demokrasinin haklı kılma kuramının gerekli bir parçası olmuştur. Macpherson'a göre hızla gelişen teknoloji, insan doğasının daha demokratik bir anlayışa kavuşmasını mümkün kılacaktır. Ancak bu teknolojik gelişme, yeni imkânları insan doğasıyla uyumlu hale getirmeden mevcut sosyal yapı kendi haline bırakıldığı takdirde liberal demokratik amaçların gerçekleşmesi engellenecektir. Macpherson Batı demokrasi teorisinin çelişkiler içeren insan doğası anlayışını temellendirmek için bu teorisinin öncesinden yola çıkar. Ona göre Batı demokrasi kuramı birçok demokrasi anlayışından farklılık gösterir. Çünkü batı demokrasi kuramı, yalnızca siyasal partiler arasında değil, aynı zamanda kişinin

yetenek ve enerjisini, sermaye ve gelirini kullanması noktasında da bireysel seçme özgürlüğüne yüksek bir değer atfetmektedir⁸⁸.

2.2.2. Siyasal Bir Kavram Olarak Demokratik Hukuk Devleti

Tarihsel sosyoloji diye adlandırabileceğimiz kuram, modernleşme teorisine benzer bir şekilde ekonomik gelişme ile demokratikleşme arasında bağlantı kurar. Ancak bu teori kapitalizm ve rejim değişikliği arasında doğrusal bir ilişki sunmaz ve her ülkenin benzer bir modernleşme yolu izleyeceğini iddia etmez. Aksine tarihsel sosyoloji modernleşme teorisine göre daha kötümserdir. Demokratikleşen ülkelerin belli bir dönemde kendilerine has ve özgün koşullara sahip olduklarını ve bu koşullara haiz olmayan toplumların da demokrasiye aynı şekilde geçemeyeceklerini ima etmektedir. Başka bir ifadeyle, demokrasi ne otomatik olarak ortaya çıkar ne de toplumların istemesi veya aktörlerin eylemiyle inşa edilebilir. Demokrasiye yol açan faktörler ilk başta dikkati çekmeyecek, ancak tarihsel bir analiz ve karşılaştırmalı metotlarla su yüzüne çıkacak makro değişkenlerdir. Makro değişkenler arasında, ekonomik sınıfların ve devletin birbirleriyle kıyaslanınca göreceli kuvvetleri ve ilişkileri özellikle önem taşımaktadır.

Tarihsel sosyoloji bu tarz yapısal değişkenler üzerinde durduğu ve demokrasiyi açıklarken bireysel eylemlerden ziyade sınıfsal ve kolektif eylemlere vurgu yaptığı için yapısalılık olarak adlandırılmıştır⁸⁹. Liberal ekonomik sistemin oluşturduğu üretim biçimi, mülkiyet hakkının ve mübadele ilişkilerinin hukuki yansıması olan sözleşme özgürlüğünün yanı sıra eşit ve özgür hukuki öznelerin ortaya çıkışına zemin hazırlarken yasa önünde eşitliği de olanaklı kıldı. Mübadele ilişkilerinin rekabet temelinde işlemesi ve iktisadi ilişkilerin üreticiler üzerindeki sessiz baskısı, iktisadi alanda doğrudan ve sürekli siyasi baskıyı gereksiz kılarken, gittikçe güçlenen ve görece özerkleşen, siyasi iktidarın olası müdahalelerini öngörülebilir kılacak ve iktisadi alanın, yalnızca hukuki öznelerin iradi sözleşmelerin şekillenmesini sağlayacaktır. Kısaca siyasi iktidarı sınırlandıracak bir hukuk kuram ve uygulaması, hukuk devleti ya da hukukun üstünlüğü başlıklarıyla demokratik gelişimin ideal kavramları haline geldi. İktisadi hâkim sınıfın, siyasi birlik olarak devletle organik bağının zayıflaması bu gelişmenin önemli bir dinamiğiydi. Devlet belli bir özerklik kazandığı oranda, onun belli açılardan, fakat yalnızca kuramsal düzlemde değil, kurumsal olarak da sınırlandırmak, hâkim sınıflar açısından temel siyasi hedeflerden

⁸⁸ İspir, **a.g.e.**, s. 116.

⁸⁹ Sabri Sayarı ve Hasret Dikici Bilgin, **Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular Ve Yaklaşımlar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 88-89.

biri haline gelmiştir. Siyasi iktidarın yoğunlaştığı örgüt olarak devletin, hukuk aracılığıyla sınırlandırılması işlevini ve bu sınırlandırmaları destekleyecek kurumsal mekanizmalar bütünü kapsamaktaydı⁹⁰. Liberalizmin gelişmesiyle demokratik kavramların ve onun anlam içeriklerinin de değiştiğini görüyoruz. Yeni hukuk değerlerinin yansıması olan liberal hukuk devletinin refah devleti karşısında özgün tarafı, devlete yüklediği edimler değil, onun sınırlarını belirlemesidir. Hukuk devleti ilkesi, devletin ahlaki ya da toplumsal kaygılar doğrultusunda belli bir şekilde eylemesini öngörmez. Amacı devleti sınırlandırmaktır. Kural olarak sınırlı devlet iktidarının, yetkileri önceden belirlenmiş organlar arasında paylaşılmasıdır. Yurttaşların eşitliği, özgürlüğü ve özgürlüğünün korunması; somut olaya özgü bireysel ve istisnai işlemlerle değil, genel nitelikli yasalara dayanan sınırlandırmalar söz konusu olduğunda anlam kazanmaktadır.

Liberal demokrasi temelinde özgürlüklerin korunması ve tüm örgütsel özellikler yasaların genelliğine bağlıdır. Liberal hukuk devleti bu bağlamda yasaların hâkimiyeti ilkesine dayanır. Devleti, belli sayıda insanın yasalar altında kurduğu birlik olarak tanımlayan kant, hukuku da bireyin keyfi iradesinin diğerlerinin keyfi iradeleriyle bir arada var olabilecekleri koşulları, genel nitelikteki yasalar aracılığıyla, sağlayan bir çerçeve olarak tarif etmektedir. Bunun için devletin kuvvetler ayırımına uygun olarak örgütlenmesini ister. İnsanların yasalar altında yaşama iradesini ortaya koyarak vücut verdikleri demokratik hukuk devleti anlayışı; azınlığın ya da çoğunluğun doğrularını, toplumun geri kalanına dayatmamasıyla; kalıtsal olan yasal statüleri ortadan kaldırarak, yasalar karşısında herkesin eşitliği ve özgürlüğünü sağlamıştır. Liberal hukuk düzeni, eşit bireylerin yasalarla belirlenmiş özgürlüklerden yararlanmasını öngörerek onların özerkliklerini tanımasıyla, basit bir ideolojik yanılsamanın ötesinde, kitleler nezdinde gerçekliğe tekabül eden ve siyasi iktidarın meşruluğunu sağlarlar. Gayri şahsi düzenin kuramsal çerçevesini oluşturur⁹¹.

Toplumlar büyüdüğü ve daha geniş topraklara sahip oldukları ölçüde, gelenekler ve pratikler zorunlu olarak, artık bireysel farklılıklara eskisi kadar direnç gösteremezler. Donukluk ve belirsizlik durumu içinde var olurlar. Bireysel farklılıklar artık çok daha az kısıtlandıkları için daha serbestçe gelişir ve çoğalır; yani herkes kendi eğilimlerinin peşine daha fazla düşer. Aynı zamanda iş bölümünün de sayesinde farklılaşan toplumsal işlevlerin dünyanın farklı bir yönünü yansıttığı ve

---

⁹⁰ Özenç, **a.g.e.** , s. 178-179.

⁹¹ Özenç, **a.g.e.** , s. 199-200.

bunun sonucunda da bireysel zihinlerin içeriğinin insandan insana değiştiği görülür. Böylece yavaş yavaş, aynı toplumsal grubun üyelerinin, insan olma nitelikleri, bir insanın doğal kurucu niteliklerinin dışında ortak hiçbir şeylerinin olmadığı duruma dönüşür. Yeni demokratik hukuk düzeninden beklenen özgürlüklerin olabildiğince kullanılması ve toplumsal makinenin baskıcı etkisinin hafifletilmesi, insanların sahip oldukları yetilerin engellerle karşılaşmadan geliştirilmesine imkân veren bir demokratik hukuk düzeni öngörülmektedir⁹². Oysa antropolojinin bize gösterdiği gibi hukukun toplumu kontrol etme mekanizması olarak şekillendiği hatırlanırsa; hukuk söz konusu olduğunda, hiçbir zaman politik olanın yalıtılmış olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü toplumsal kontrol her şeyden önce, şu üç durumu kapsayan bir etki gücüne sahip olarak belirir. Bir toplumsal kesimin, diğerleri üzerinde; hâlihazırda sahip olduğu bir(ekonomik, sosyal, politik) hak ya da faydadan yoksun kılınması. Yeni bir hak veya fayda elde edilmesinin önlenmesi, bazılarının bir hak veya fayda sağlarken, diğerlerinin ise bundan dışlanması.

Demokratik hukuk sisteminin bütün gelişme koşullarına ve düzeyine karşın, pratik anlamda işleyişin doğası gereği böyle bir mekanizmanın varlığı ve etkisi daima olacaktır. Hal böyle olunca, hukukun (yasanın) toplumsal kontrol mekanizması olarak üzerine oturduğu zeminin ayırım yapmaktan, istisna getirmekten oluştuğu da söylenebilir. Hukuku iktidar olgusuyla ilişkilendiren, dolayısıyla onun politik olandan ayrı düşünülmemeyeceği nokta tam burasıdır. Çünkü toplumsal kontrolü ifa ederken ayırım yapma, istisna oluşturma ve bunu kesin bir hükme bağlama egemenliği, nihai bağlayıcı karar alma iktidarı, politik olanı vücuda getiren olmazsa olmaz bir koşuldur. Hukuku bu bağlam dışında düşünmek, aslında toplumu iktidarsız olarak düşünmeyle özdeştir. Oysa gene antropolojinin gösterdiği gibi, yeryüzünde adına toplum denilen hiçbir varlık iktidarsız var olamamıştır⁹³. Yani her insanın kendi menfaati peşinde koşmasını sağlayacak imkânların aksamamasını güvence altına almak kendi başına bir işken, o insanlar adına onların menfaatini gözetmek bambaşka bir iştir. İlk sıradakini düzgün bir şekilde yapmak için devletin sadece vatandaşlarının faaliyetlerini gözetmesi yeterlidir; haksızlıklara mahal vermemesi, gerektiğinde hakemlik yapması ve zararları telafi etmesi yeterlidir⁹⁴.

---

⁹² Anthony Giddens, *Siyaset Sosyoloji Ve Toplumsal teori*, Metis Yayınları, İstanbul 2017, s. 93.

⁹³ Ali Yaşar Sarıbay, *Demokrasinin Sosyolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 77.

⁹⁴ Spencer, *a.g.e.*, s. 172.

Nitekim liberal demokratik siyaset, en son siyasal sonucuna dek götürülmüş belli bir radikal bireycilik biçiminin mantığıdır. Liberal demokratik siyaset toplumsal bir maske takan atomik bir yapı olarak da ifade edilmiştir. Bu maske liberal demokrasinin çıkar teorisine ve rasyonel tercih modellerine olan tipik bağımlılığını sağlar ve onu siyasal ortam içindeki daha toplumsal insan doğası anlayışlarından tecrit ettiği düşünülür. Liberal siyasal devlet anlayışında ve onun teorisinde insan doğası ve siyaset arasındaki bağlar ne rastlantısal ne de karşılıklıdır. Fakat liberal siyaset teorisinin kendisine içkindir. Bir liberal demokrat olmak insan doğası hakkında belli görüşlere sahip olmaktır ve bu görüşlere sahip olmak da bir liberal demokrat olmaktır. Bu ilişkiler liberal demokrasinin hem teori öncesi hem de epistemolojik çerçevelerine uzanır. İnsana dair liberal psikoloji insanların siyasal dünyayı nasıl olup da bilebilir hale geldiklerini anlatan bir psikolojidir. Siyasal yaşamın belli anlayışlarının belli insan doğası görüşleriyle yakından ilişkili olduğu, siyasal teorinin bir klişesidir. Liberal demokratik insan doğası aslında siyasete, toplum sözleşmesi teorisinin kendine özgü mantığından dolayı özel bir güçle bağlıdır. Spinoza ve Hobbes tarafından sağlandığı gibi, bu mantığın araç-salcılığı, insanlık durumunun belli bir siyasal yaşam biçimini zorunlu olarak gerektirdiğinde ısrar eder. Platon, adil devleti tıpkı adil bir insan gibi tahayyül etmiştir. Hobbes, insan doğasının niteliğinin ne olduğunu, hangi koşullarda sivil yönetimi oluşturmaya uygun olduğunu doğru bir şekilde anlamak zorunda olduğumuzu söylemektedir⁹⁵.

2.2.3. Liberal Devletin Siyasal İşleyişi ve Sınırları

Liberal demokrasinin gelişim serüvenine paralel olarak gelişen burjuva sistemidir. Ve onun taşıyıcısı olan kapitalist üretim ilişkilerinin gelişim aşamasında devletin adeta kurucu nitelikteki rolü ve ardından sermaye birikimine olan bağımlılığı, hukuk sistematığının temeli haline gelen, soyut ve genel nitelikteki rasyonel yasaların, üretim ilişkilerinin gelişimi ile birlikte düşünülmesini gerekli kılar. Bu Weber ve Neumann'ın, Pasukanis'in hukukun kapitalist üretim ilişkilerinde aldığı yeni biçime ve biçimin önemine dair saptamalarıyla ortaklaştıkları noktayı oluşturur. Pasukanis'in altını çizdiği gibi, insani özelliklerinden soyutlanarak hukuki özneye dönüşen bireyler arasındaki mübadele ilişkileri, bu ilişkilerin dayandığı özel mülkiyeti koruyacak ve sözleşmelerin yerine getirilmesini güvence altına alacak bir otoriteye ihtiyaç duyar. Söz konusu otorite diğer ifadeyle modern devlet olarak örgütlenen siyasi iktidarın görevi, bu ilişkilerin yürütülebilmesi için gerekli olan öngörülebilirliği sağlayacak bir hukuki düzeni kurması ve korumasıdır. Dolayısıyla hukuk devleti, siyasi iktidarın faaliyet ve düzenleme alanlarının kapsam ve içeriğini belirlemez, bunların

---

⁹⁵ Barber, **a.g.e.** , s. 103-104.

gerçekleştirilmesini amaçlar ve keyfi olarak saptanacak belli bazı özgürlükleri değil, hukuk güvenliğini korur⁹⁶. Demokrasiyi hukuk devletinin önüne yerleştiren Hans Kelsen, bir hukuk devletinde korunması gereken hak ve özgürlükleri de bu birlikten hareketle tanımlar. Siyasi bir metot olarak betimlediği ve artık kitlesel bir hal aldığını belirttiği demokrasi, tarihsel kökenleri anımsandığında, halk için yönetimi değil de halk tarafından yönetimi, dolayısıyla da siyasal katılımı temel aldığı için, bu tanım gereği, siyasi özgürlükler onun ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Bu doğrultuda, demokratik hukuk devletinin varlık koşulu, kapitalist üretim ilişkileri olmadığı gibi, bu üretim ilişkilerinin sürdürülmeleri için öncelikli olan özel mülkiyet ve sözleşme özgürlüğü bir hukuk devletinde a priori korunması gereken özgürlükleri oluşturmaz. Kelsen'in vurguladığı siyasi özgürlüklerdir. Kelsen 'in böylelikle kalabalıkların siyasi alana dâhil olma mücadelesini dikkate alan bir tanım geliştirdiği söylenebilir⁹⁷.

Özgür eylem, diğer ifadeyle gönüllü eylemdir; tehditlerle veya başka cebri yollarla dayatılan, belirlenen değil, bireysel tercihin ürünü olan eylemlerdir. Şüphesiz, neyin sınırlama sayılacağı bir sorun olarak ortada durmaktadır. Bireylere psikolojik baskı yapılması şeklinde ortaya çıkan etkileme örnekleri liberal demokratik sistemde özgür kararlar verememe nedenleri olabilir mi? Ayrıca, çoğu özgürlük teorisyeni kanunun varlığının özgürlüğün yokluğuna kanıt olduğunu söylemekle beraber, insanların hukuku ihlal etme ve ihlal etmeyi özgürce seçtiklerini dolayısıyla da kelimenin lafzi anlamında, engellenmiş olmadıklarını söylemek mümkündür. Hobbes, özgürlük ile tehdittin birbirinin zıddı olmadıklarını, korkunun harekete geçirdiği bir kimsenin yine de özgür olduğunu iddia etmiştir. Özgürlüğün gönüllü, zorlamaya dayalı olmayan eylem olarak anlaşılması insan davranışı hakkında bir tür ahlaki değerlendirme yapılmasını da mümkün kılmaktadır: Özgürlükle sorumluluk arasında sıkı bir bağlantı vardır. Gönüllü olmayan eylemleri övmek veya kinamak anlamsız olurdu. Bir kimsenin eyleminin tercihinin bir sonucu olduğunu söylemek, onun yaptığından farklı bir şekilde eylemde bulunabileceğini söylemek, yani öznelere rasyonellik ve sorumluluk izafe etmek demektir. Sorumlu rasyonel özne düşüncesinde ciddi zorluklar bulunmakla beraber. Böyle bir mefhum olmadan da özgür toplum düşüncesi anlaşılabilir. Sınırlamaların yokluğu anlamında özgürlüğün önemli bir özelliği, onun özgür eylemleri doğru veya erdemli eylemlerden ayırmasıdır. Yegâne özgürlüğün doğru olanı yapmak veya değerli amaçları gerçekleştirmeye çalışmak olduğunu savunan bazı "pozitif" özgürlük teorisyenlerinin aksine, özgürlüğün ortak

---

⁹⁶ Özenç, *a.g.e.*, s. 205-206.

⁹⁷ Özenç, *a.g.e.*, s. 207.

kullanımdaki anlaşılışı, eylemin içeriğiyle değil, sadece onun engellenip engellenmediğiyle ilgilidir. Geleneksel liberaller özgürlüğün zorunlu olarak hatalı davranma veya yanlış yapma özgürlüğünü içerdiği gerçeği üzerinde önemle durmuşlardır. Burada karşımıza çıkan sorun, özgürlüklerin çatışabileceği gerçeğidir. Birinin kullandığı özgürlüğün sonucunun, diğer bireyin bunu engelleme hakkıyla yani özgürlük alanlarının çatışması gerçeğidir. İşte tam da bu, özgürlük ile kanun/hukuk arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği anlayışının liberal savunucular için en karmaşık ve hassas sorunlardan birini oluşturur. Şu halde özgür bir toplumda da özgürlüğün üstünde çok sayıda sınırlamalar olacağı gerçeğiyle karşılaşırız⁹⁸. Yani demokratik süreç üzerinde ki hak sadece soyut bir iddia da değildir. Aksine bu süreçler için gerekli olan genel ve özgül-ahlaki, yasal, anayasal hakların tümüne; kısaca toplumsal özgürlükleri kapsayan haklara sahip olmayı ifade eden gerçekliği olan bir iddiadır. Bu açıdan bakıldığında demokratik süreç, yurttaşları yaygın bir haklar, özgürlükler ve onların eşit yurttaşlar olarak, kendilerini bağlayan tüm kolektif kararların alınmasına imkân vermeye yetecek kaynaklar ile donatmaktadır. Yetişkin insanlar bir topluluğun üyeleri olmaktan gelen çıkarları da dâhil olmak üzere, kendi kişisel çıkarlarını korumak, kendi insani yeteneklerini geliştirmek ve kendi kaderini kendileri tayin eden, ahlaken sorumlu varlıklar olarak davranmak için kolektif kararlara katılmak zorundalarsa, demokratik süreç bu amaçlar içinde gereklidir. Bu ışık altında görüldüğünde, demokratik süreç sadece tüm siyasal iyiliklerin en önemlisi olan halkın kendi kendini yönetme hakkı bakımından vazgeçilmez olmakla kalmamakta fakat zengin bir iyilikler demeti olmaktadır⁹⁹.

Liberal düşünceye göre birey kendi kararları doğrultusunda çıkarlarını maksimize edeceği öngörülür. Siyasal düzene düşen görevse, bireyin özgürce kararlarını uygulayabileceği hukuki ve iktisadi altyapının oluşturulması ve devamının sağlanmasıdır. Ancak Rousseau'ya göre devletin kurulması ve yasaların yapılması, liberal düşünürlerin savunduğunun aksine herkesin yararına değildir; çünkü devletin kuruluşunun temelinde zenginin kendi çıkarlarını evrenselmiş gibi göstererek yoksulları kandırıp ikna etmesi bulunur ve bu yapıyı siyasi ve hukuki platforma oturtup devamlılığı sağlamaktadır¹⁰⁰.

---

⁹⁸ Norman P. Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara 2000, s. 217-218.

⁹⁹ A. Dahl, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁰⁰ Yıldız Silier, *Özgürlük yanılsaması, Marx ve Rousseau*, Yordam Kitapevi, İstanbul 2013, s. 71.

Rousseau, Marx'tan önce devletin egemen sınıfların çıkarlarına hizmet edip, pekiştiren bir aygıt olduğunu iddia ederek liberal devlet anlayışının güçlü bir eleştirisini yapar. Aynı zamanda da liberalizmin devlet anlayışını eleştirmekle yetinmeyip onun insan kavrayışını da sarsmıştır. Liberalizme göre herkes neyin kendi yararına olduğunun doğrudan farkındadır, kimse başkalarına akıl verip nasıl yaşamaları gerektiğini söyleyemez. Siyasal felsefenin konularından biri olan "iyi yaşam nedir?" sorusu anlamsızdır; çünkü bu sorunun cevabını her birey farklı şekilde verir ve piyasada yaptığı tercihlerle, seçtiği yaşam biçimiyle gösterir. Sonuçta başkalarına zarar vermediğimiz sürece dilediğimiz gibi yaşayabiliriz; tercih ettiği yaşam birey için hep doğrudur. Liberal devletin görevi, kişinin kendi değerleriyle seçtiği bu "özel alanı" yasalar yoluyla, diğerlerinin olası müdahalesinden korumaktır¹⁰¹. Buna göre, suç ve cezayı tanımlayan devletin ancak özgürlüğümüzü bir ölçüde kısıtlayarak güvenliğimizi koruyacağı iddia edilir.

Weber'in klasikleşmiş devlet tanımı (kısıtlayıcı gücün tekeli) özgürlük ile güvenliğin bir tahterevallinin iki ucuna yerleştirildiğini gösterir. Rousseau bu devlet anlayışına itiraz eder; ancak özgürlükten hiç vazgeçmeden güvenliği sağlayabilen ve zengin azınlığa değil, ortak yarara hizmet eden devletlerin meşru olduğunu öne sürdüğü bilinmektedir. Demokrasi en bilinen ve tanınan anlamıyla" halk tarafından halk için yönetim" olarak tanımlanmıştı. Bu tanım liberal demokratik yönetimin, her düzeydeki uygulamalarının tam ortasına temel bir soruyu da bırakmaktadır. Yönetme işini kim yerine getirecektir? Ve halk farklı görüşlere sahip olup farklı tercihleri ifade ettiğinde yönetim kimin çıkarlarına hitap edecektir? Bu ikileme verilecek ilk cevap şudur: Halkın çoğunluğu. Bu formül çoğunlukçu demokrasi modelinin esasını teşkil eder. Çoğunlukçu modelin bu ikileme sunduğu cevap basit ve açık cevaptır. Çünkü çoğunluğun istekleriyle uyumlu ve çoğunluk tarafından yönetim, azınlığın isteklerine cevap veren ve azınlık tarafından yönetime göre demokratik ideale çok daha yakındır. Bu nedenle de büyük bir cazibeye sahiptir¹⁰². Demokratik görüşte, demokratik düzen tarafından gerçekleştirilen özgürlük ve yönetim anlayışı, her şeyden önce kolektif ve bağlayıcı kararların alınmasında kendi kaderini belirleme özgürlüğüdür: Altında yurttaş olarak birlikte yaşayacakları yasaların ve kuralların yapım sürecine, siyasal bakımdan eşit varlıklar olarak katılma hakkına sahip yurttaşların kendi kaderlerini tayin özgürlüğü. Bundan demokratik bir toplumun başka şeylerin yanı sıra, sahip olduğu kaynakları siyasal eşitliği uygun değerler noktasına getirecek biçimde

¹⁰¹ Silier, *a.g.e.* , s. 71.

¹⁰² Arend Lijphart, *Demokrasi Motifleri Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, Çev. Güneş Ayaş, Utku Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2005,s. 13-14.

paylaşımını gerçekleştirecek ve böylece demokratik süreç aracılığıyla ve zorunlu olan özgürlüklerle birlikte, kolektif kendi kaderini ve geleceğini belirleme ile ilgili öncelikli özgürlüğü de sağlayabileceği sonucu da çıkmaktadır¹⁰³. Liberal demokratik sistem her ne kadar yurttaşların eşitliği üzerinde ağırlıklı olarak dursada uygulamada farklılıklar görülmektedir. Yurttaşlar arasında ki eşitsizlikler tarihsel süreç içinde de bütün demokratik ülkelerde kalıcı ve ciddi sorundur. Sahip oldukları siyasal kaynaklar, stratejik mevkiler, açık ve gizli pazarlık güçlerindeki eşitsizlikler, demokratik düzenlerde bile azınlık tahakkümü teorilerine önemli bir inandırıcılık kazandırmaya yetecek ölçüde büyüktür. Bununla birlikte siyasal eşitsizliğin kalıcı ve ciddi oluşu nedeniyle yurttaşların siyasal yaşama özünde eşit koşullar altında katıldıkları bir siyasal düzene ilişkin görüş hala geçerliliğini sürdürmektedir¹⁰⁴.

Benjamin Barber'in ortaya koyduğu şekliyle demokrasi özgürlük, eşitlik ve toplumsal adalet gibi demokratik değerlerden vazgeçmeden temsilin getirdiği sınırlamaları ve gizli bağımsız temellere bağlı olmayı potansiyel olarak aşabilecek güçte görünmektedir. Aslında bu değerler, liberal demokrasinin araçsal bağlamında sahip olabileceklerinden daha zengin ve daha doğru anlam yüklenirler. Çünkü siyasal duruma yönelik güçlü demokratik çözüm, kendi kendini devam ettiren katılımcı bir yurttaş eylemliliği diyalektiğinden ve özgürlüğün ve eşitliğin güçlendirildiği ve siyasal varlık kazandırıldığı devamlı bir cemaat inşası sürecinden çıkar. Cemaat katılımından doğar ve aynı zamanda katılımı mümkün kılar; tıpkı yurttaşlığın yurttaş eylemliliğini gerekli kamusal ve adalet anlayışıyla donatması gibi yurttaş eylemliliği de bireyleri yurttaşlar olarak kamusal bir biçimde nasıl düşünüleceği konusunda eğitir. Özgürlük ise bu sürece giren değil ondan çıkan şeydir. Demokrasinin liberal ve temsili tarzlarında siyaset, başkalarından sadece siyasetle meşgul olma, vasıflarıyla ayrılan uzmanların işidir. Güçlü demokrasi ise her yurttaşın diğer yurttaşlarla uzmanların aracılığı olmadan karşılaşmaya mecbur olduğu amatörlerin siyasetidir. Katılımın bu evrenselliği asıldır; çünkü bir birey için "öteki", yalnızca siyasal arenada doğrudan karşılaştığında gerçek olan bir kurgudur. Yurttaş, tanım gereği *bizli* düşünen ve biz hakkında düşünmek daima çıkarların algılanma ve iyilerin tanımlanma biçimini dönüştürmek demektir¹⁰⁵. Demokratik süreç, tarihsel koşullardan ve tarihsel olarak koşullandırılmış insanlardan soyutlanmış, bedensiz bir varlık olarak var olamaz. Demokratik sürecin imkânları ve sınırları, büyük ölçüde, var olan ve oluşum halindeki toplumsal yapılara ve bilinçliliğe bağımlıdır. Bununla birlikte demokratik görüş

---

¹⁰³ A. Dahl, *a.g.e.*, s. 414.

¹⁰⁴ A. Dahl, *a.g.e.*, s. 422.

¹⁰⁵ Barber, *a.g.e.*, s. 197-198.

vadettiklerinde o kadar cüretlidir ki, bizi sürekli ileriye bakmaya ve yapılarla bilinçliliğin sınırlarını kırmaya davet etmektedir. İlk demokratik dönüşüm, ister monarşi, aristokrasi, oligarşi veya ister tiranlık biçiminde olsun, bir azlık tarafından yönetim geleneğinin eski sınırlarını yıkmış demokratik ya da cumhuriyetçi kent devletlerinde çoğunluk yönetimini destekleyen yeni yapılarla inançları yaratmıştı. Demokrasinin kurumları kent-devletleri cumhuriyetçiliğini veya merkezîyetçi monarşileri ve feodalizmin kalıntılarını destekleyen eski kurumlar ve inançların yerine geçmişti. Liberalizmle birlikte gelişen demokratik sistemin de Yurttaşların siyasal faaliyetlerini geliştirilmesine imkân verse de, kesin olarak ve çoğu kez de dar bir biçimde sınırlandırılmış bir siyasal devlet sistemi içinde yer almaktaydı. Devlet, kenarları keskin bir sistemdir. Veya en azından öyle olduğu düşünülmektedir; Bireyin özgürlükleri, eşitlik ve yükümlülüklerinin sistemin içinde veya dışında olup olmadığına bağlıdır. Üreticiler ve tüketiciler ise daha belirsiz, hemen hemen sınırları çizilmemiş, ilke olarak bütün yeryüzünü kaplayabilen bir ekonomik sistem içinde bulunmaktadır. Yurttaştan beklenen, özel bir devlet içinde yaşayan diğerlerine, tarihsel olarak belirli, benzersiz bir insan topluluğuna, bunun adetlerine ve yüce sayılan pratiklerine, ortak geçmişine, umut edilen geleceğine bağlı olduğunu hissetmesidir. Bu bağlılıklar, kısmen üzerinde akıl yürütülmüş ve kısmen rasyonel bağlar olabilir ama güçleri, aynı zamanda rasyonel olmayan, ilksel bağ ve inançlardan da kaynaklanmaktadır. Demokratik görüşte devlet yönetiminin kararları üzerinde iktidar uygulama imkânları, yurttaşlar arasında eşit olarak bölünmüştür ya da en azında bölüşülmüş olmalıdır. Yurttaşların siyasal bakımdan eşit olmaları gerektiği demokrasinin ahlaki bakış açısı bakımından hayati bir öneme sahiptir.

Demokratik liberal siyasal sistemin tarihsel gelişimi ve evrilme yönü daima, demokratik düzen tarafından gerçekleştirilmek istenilen özgürlük her şeyden önce, kolektif ve bağlayıcı kararların alınmasında kendi kaderini tayin özgürlüğüdür. Altında yurttaş olarak birlikte yaşayacakları yasaların ve kuralların, yapım sürecine siyasal bakımdan eşit varlıklar olarak katılma hakkına sahip yurttaşların kendi kaderlerini belirleme özgürlüğüdür. Bundan demokratik bir toplumun başka şeylerin yanı sıra, sahip olduğu kaynakları, siyasal eşitliği uygun değer noktaya getirecek biçimde paylaşımını gerçekleştirebileceği ve böylece demokratik süreç aracılığıyla, bu süreç için zorunlu olan özgürlüklerle birlikte, kolektif kendi kaderini belirleme ile ilgili öncelikli özgürlüğü de sağlayabileceği sonucuna varılmaktadır¹⁰⁶. Demokratik siyasal

---

¹⁰⁶ A. Dahl, *a.g.e.*, s. 413-414.

sistemlerde, eşitlikçi gelişmeler siyasi iktidarın sınırlarını sürekli zorlayan, ona yeni alanlar açan fırsatlar yaratmaktadır. Demokratik siyasal düzenlerde bu herkesi etkileyen bir anlayış türüdür. Bu düşünce yapısı bir noktadan sonra giderek gelişmekte biçimsel bir hal almaktadır. Bu söylemle, siyasal iktidarlar giderek güçlenmekte yeni alanlara nüfuz etmekte ve tabii bütün bu gelişmeler, ara grupların ve yerel iktidarların aşınmasıyla sonuçlanabilmektedir. Demokrasi ve onun siyasal sistemi daima işleyiş olarak bütün kavram ve değerleriyle gerçek işleyişine sadık kalarak derinleşmesi istenilir¹⁰⁷. Oysa sorun, özgürlük ve eşitlik kavramları açısından ele alınsaydı, birinin ötekinden daha az önemli olduğu kendini açıkça belli etmeyecekti. Belirtmek gerekir ki, özgürlük – eşitlik ikilisi, birbirinin yerini almaya veya onun yerine geçme biçiminde, çözümlenemez; çünkü karşımızda çözümlenemeyen gereken iki ayrı sorun bulunmaktadır. Ama bunun yerine aynı kelimeyi ilk fırsatta olumsuz (bu antitezde biçimsel özgürlük, görünüşteki özgürlük anlamında kullanılmaktadır.) ve ikinci fırsatta da olumlu olarak (etkili, doğru ve gerçek anlamda özgürlük) kullanacak olursak sonuç kaçınılmaz ve açıktır. Bir özgürlük yerine diğerini, yani eğer birincisini, biçimsel olanı, ikinciyi elde etmek için reddedecek olursak gerçek özgürlük seçilmiş olacaktır.

Açıkça görüldüğü gibi bu tartışma iki farklı sözcük tercihine dayanmaktadır. Eşitliğin *özgürlük* olarak yeniden adlandırılması ve siyasal hukuksal özgürlüğün belirtilmesinde biçimsel sözcüğünün yanlış algılanması. Bu koşulların bütünüyle keyfi görünmektedir. Yani yapılmaması gereken yanlış uygulamalardır. Demokratik liberal kavramların en önemlilerinden olan özgürlük ve eşitlik kavramları siyasal işleyişte farklı uygulamalar şekline dönüşebilmektedir. Özgürlük sözcüğünü ne denli ısrarla, eşitliği göstermek amacıyla kullansak da farklı kavramların birbirleriyle karıştırıldığı gerçeği ortada olacaktır. Bu noktada iktidarın denetimi ve hukuksal kurallara bağlı kalması liberal demokrasinin uygulanması ve gelişimi açısından önemlidir. İktidar sorunu üzerinde liberal demokratik çözüm ne olacaktır? Eğer iktidarın denetlenmesi başarılabilmişse, bu büyük ölçüde demokrasinin, pratikte iktidar sürecini yavaşlatan ve süzen belli bir mecraya sokan bir araç olarak işlemedir. Demokrasiye işlem hızı açısından baktığımızda demokrasinin oldukça yavaş ve durarak işleyen bir karar alma sürecini içerdiği ve eylem hacmi açısından baktığımızda da demokrasinin, biraz sınırlı karar alanını gerektirdiğini görürüz¹⁰⁸. Demokrasi biçimsel bir yapıya doğru geliştikçe, siyasal elit, bürokrasi ve

¹⁰⁷ Cemil Oktay, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2003, s. 112.

¹⁰⁸ Sartori, *a.g.e.* , s. 520.

uzmanlar ülkelerin demokratik çerçevesini gitgide bir külfet olarak görmekte ve hasımlarının görece de olsa böyle bir yükü çekmek zorunda olmamalarına imrenmektedirler. İşte bunun için, devlet örgütlerinin kendi içlerinde sadece demokrasi ile çeliştiklerini değil, ama sürekli ve bilinçli olarak biçimsel demokrasiyi yok etmek ortadan kaldırmak için çaba harcayabileceklerini görebiliriz. Uygulamada biçimsel bir işleyişe dönüşebilen demokrasi, geri çekilmeye sahne olurken, otoriterlik eğilimler de gösterebilir. Dışarıdan kuşatılmışlık, içeriden de antidemokratik güçlerin hızla artması; biçimsel demokrasinin durumunu karşı karşıya olduğu bu iki tehditle betimleyebiliriz. Devlet büyüdükçe, içeride ki antidemokratik güçlerin iktidarı ve baskısı ağırlaşacaktır; devlet küçüldükçe, dışarda ki antidemokratik güçlerin iktidar ve baskısı ağırlaşacaktır¹⁰⁹. Böylelikle biçimsel demokrasi çoğu zaman bu tür baskı altında ve savunma halinde olacaktır. Demokratik olmayan bir devlet, gücünü büyük ölçüde arttırdıysa ve sınırlarının ötesine genişlemeye başladıysa, bu da diğer ülkelerdeki otoriter hareketleri canlandırabilmektedir. Demokrasilere karşı otoriterliğin, bu uyarıcı etkisi, genişleyen otoriter devletin ekonomik ve askeri olarak da etkinliği varsa siyasal yayılmacılığı daha da artmaktadır¹¹⁰. Özgür bir toplumun özünde, Özel bireylerin hükümetin yönettiği kaynaklardan biri olmaması yatar; böyle bir toplumda özgür bir kişi de bu kaynakları kendi bilgisine dayanarak ve kendi amaçları uğruna kullanmayı düşünmez.

Temsili yönetim teorisyenlerine göre hukukla bağlı devlet; adil davranışın evrensel kurallarına uyulmasını sağlamak dışında, devletin idari mekanizmayı bireylere cebir uygulamak üzere kullanamayacağı anlamına geldiği bilinir¹¹¹. Demokratik uygulamalar sırasında görülen sapmalar ve demokrasinin özüne ters düşen kararların denetlenmesi ve bu tür olumsuzluklardan kaçınılması için Macpherson'a göre, toplumda ve bireylerde bir bilincin oluşmasına ihtiyaç vardır. İnsanlar kendilerini esasen tüketici olarak görmekten vazgeçip, kendi kapasitelerini ortaya koyan, onları kullanan ve geliştiren bireyler olarak düşünmelidir. Bu katılımcı demokrasinin sadece ortaya çıkmasından değil, işlemesi açısından da önemlidir. Kişinin kendi kapasitesini kullanması ve geliştirmesi, toplumun diğer bireyleriyle ilişki kurularak gerçekleştirilebilecek bir şeydir. Bu nedenle katılımcı demokrasinin uygulanması, güçlü bir toplum bilincini gerektirmektedir¹¹².Yapılması gereken diğer

---

¹⁰⁹ Keane, **a.g.e.** , s. 156.

¹¹⁰ Francis Fukuyama, **Kapitalizm Ve Demokrasi Gözden Kaçırılan Bağlantı**, Çev. Doğan Nabi Leblebici, Atilla Yayla, (ed.), **Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar**, Siyasal Kitapevi, Ankara 1993, s. 86.

¹¹¹ Fukuyama, **a.g.e.** , s. 137.

¹¹² İspir, **a.g.e.** , s. 107.

değişiklik, mevcut sosyal ve ekonomik eşitsizliğin azaltılmasıyla ilgilidir. Bu eşitsizlik, toplumu bir arada tutabilmesi noktasında katılımcı olmayan bir parti sistemini gerekli kılar. Eşitsizlik kabul edildiği sürece, katılımcı olmayan politik sistemin devamlılığı, toptan bir sosyal çöküşe tercih edenler tarafından kabul edilmeye devam edecektir¹¹³. Macpherson'a göre yukarıda ifade edilen iki değişiklik katılımcı demokrasinin ön koşuludur. Bu da bir kısır döngünün içinde olduğumuz anlamına gelir. Çünkü şu andakinden daha geniş çaplı bir demokratik katılım sağlanmadıkça bu koşulların yerine getirilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Güçlü bir demokratik eylem olmaksızın sosyal ve ekonomik eşitsizlik ve bilinç noktasında değişim gerçekleşmeden daha katılımcı demokrasiye ulaşılamaz, ancak sosyal ve ekonomik eşitsizlik ve bilinç açısından istenen değişikliklere de demokratik katılımı artırmadan ulaşılamaz¹¹⁴.

Demokratik uygulamalar sırasında, demokrasinin kurumlarının ve onun varlık nedenlerinin amacından uzaklaşmamak için yapılması gereken ilk şeylerden biri gücü düzenlemek olduğu söylenebilir, ama kontrol altında tutarak ve otorite olarak meşruiyet kazandırarak. Devlet aracılığıyla toplumu birleştirmek, ancak otoriter araçlardan ve askeri müdahalelerden kaçınarak bunu yapmak. Bu özgürlük ve diktatörlük arasında bir seçenek sunan temel konulardan biridir. Özgürlüğü garanti altına almanın mutlak bir yolu yoktur. Ne kadar zor olsa da siyasal anlamda özgür bir toplumun oluşması ve işlemesi mümkündür.

Gücün istismar edilmesiyle, özgürlüğün tamamen ezilmesi çok zor değildir. Önerilecek tek şey demokratik olarak uygulandığı takdirde özgürlüğü özendirerek ve karşıtını men edecek bir dizi koşullar olabilir. Bu koşullar, yönetimin merkezi yapısına, muhalefet ve eleştiri hakkını inşa edecek anayasal demokratik sistemin planlayıp oluşturulmasına bağlıdır. Uygulamada bu ilke karşılığını genel oy hakkı, dönemsel seçimler, iki ya da daha fazla partinin bir arada bulunması ve yeni siyasal bileşimlerin oluşmasında bulur. Böyle koşulların bulunduğu siyasal ortamlarda özgürlük, özel kuruluşlar ile devletin arasında süregelen karşılıklı çatışmaya yaslanan çoğulcu anlayıştan daha fazla güvence altında olacaktır¹¹⁵. Liberal temsili demokratlar çoğunlukla, demokrasinin demokratik seçim olduğunu varsayarlar. Bu nedenle Stanley Hoffmann, modern demokrasinin açmazları hakkında ki makalesinde, siyaset seçim hakkındadır, der. Ve batıda demokratik yönetimlerle birlikte akla gelen bütün

---

¹¹³ İspir, *a.g.e.*, s. 108.

¹¹⁴ İspir, *a.g.e.*, s. 108.

¹¹⁵ Lipson, *a.g.e.*, s. 405.

kurumların hiçbiri, birçok toplum bilimcinin ideal seçim örneği olarak yorumladıkları, oy verme kadar merkezi görünmemektedir¹¹⁶. Bu düşünelere göre tartışma, seçme eylemine etraflıca bir hazırlık olmaktan başka bir şey değildir. Diğer taraftan temsil olanlar için başat bir rol oynar; çünkü temsille oylar ayrılabilir, konumlar niceliksel yapılarak ve iktidara havale edilebilir. Diğer taraftan, müzakere süreci ne niceliksel olabilir ne de iktidara havale edilebilir. Demokrasiyi seçim ya da oy vermek olarak özdeşirenler, (onsuz siyasetin güce de gerçekliğe de kavuşamayan soyut bir süreç haline geldiği) eylemin acilliğini ve önemini kavrarlar. Ne var ki demokrasiyi tercihler arasından bir seçim yapmakla sınırlamak ve etkili karar vermeyi onun tek ölçüsü olarak düşünmek demokrasinin en cılızı dışındaki bütün özelliklerini göz ardı etmektir.

Demokrasiyi oy vermeye indirgemek aynı zamanda özel çıkarları gizleyerek, toplumsal bileşenleri ve mücadeleyi azınlıklar ve çoğunluklar olarak çok tehlikeli bir bölünmeye taşır¹¹⁷. Toplumsal barışı tehdit eder. Güçlü demokrasi ise, liberal demokrasinin zorunluluk karşısında seçim yapmak olarak gördüğü kararı vermenin belli erdemlerini barındıran; fakat siyasal yargı geliştirmenin ve siyasal irade kullanmanın ne anlama geldiği hakkında daha zengin, karşılıklı bir anlayışın gelişmesine yardım eden alternatif bir model sunar. Güçlü ve derinlikli demokrasiler ve toplumları, karar vermeye bir etkinlik olarak yaklaşırken, amacın ortak hedefler seçmek ya da ortak çıkarlar keşfetmek değil ortak bir irade üreterek ortak bir demokratik dünya sistemi isterler. Liberal demokrasi kuramının iki temel ilke üzerinde yükseldiği ileri sürülebilir: Prosedürlerle işleyen liberal demokrasi, siyasi ekonomik ve sivil hakların korunması ve siyasal karar alma sürecine eklemlenerek yaşama geçirilmesi, ilkesine dayanırken, toplumsal düzeyde liberal demokrasi çoğulculuğu yaşama geçirecek bir kamusal alan üzerinde temellenir. Prosedür işleyiş düzeyinde ki yapılanmalar, yani üslup, araç ve mekanizmaları ile liberal demokrasi, devlet karşısında toplumun bireylerinin uç noktalara kaymasını engelleyen temsili sistemi oluşturan, bireylerin hak ve özgürlüklerini koruyan siyasal bir düzeni kurmaya çalışır.

Toplumsal düzeydeki kamusal alan imgesi ise, çoğulculuğun varoluş mekânını simgeler. Schmitt'e göre modern liberalizmin özü, onun devlet iktidarına beslediği derin iticilikte yatar; bu anlamda parlamento devlet ile sivil toplum arasında dengeyi sağlayan kilit siyasal mekanizmadır¹¹⁸. Devleti bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir kurum olarak gören liberal demokrasi kuramında, devlet ile bireysel özgürlük arasında bir çelişki vardır. Buna bağlı olarak da siyasal iktidar, yani

---

¹¹⁶ Barber, **a.g.e.** , s. 248.

¹¹⁷ Barber, **a.g.e.** , s. 249.

¹¹⁸ Tosun, **a.g.e.** , s. 115-116.

devlet ile bireysel özgürlük arasında ters orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir. Tam bu noktada siyasal temsil kurumları ve parlamento devreye girerek, bireyler ile devlet arasında aracı rol oynama ve devlet iktidarını sınırlama işlevi görür. Ekonomik ve siyasal liberalizmin taraftarları her ne kadar devleti teknik bir hizmetkâra dönüştürmeye, onun en uygun büyüklüğünü en küçük düzeyde tutmaya çalışmasalar da kapitalizm, devletin güçlenmesini veya güçlü devlet yapılanması sürecini etkileyen unsurlardan biri olarak “devletin toplumun uzağına çekilmesi ve yöneten rolünün pekişmesi ” yönünde etki yapmıştır. Yasal pozitivizmin üzerine kurulu demokrasinin, verili kurumsal ve ekonomik ilişkileri kesinkes doğrulayan, haklı kılan, sosyolojik pozitivizme dönüşmesi bağlamında da gözlenen bu sonuç yeniden feodalleşme olarak isimlendirilir. Burada devlet “baba” ise, yurttaş “çocuk” konumundadır. Oysa demokratik hukuka dayalı devlet anlayışında babacan devlet niteliğinde ki devlet anlayışının yeri yoktur¹¹⁹. Bu olgu aslında kapitalist sistemin yaşadığı krizin en açık görüntüsüdür.

Batı’da kapitalizmin yaşadığı yapısal krizle ilişkili olarak zayıflayan refah devletinin krizi, enflasyon, işsizlik ve benzeri ekonomik sorunların artışı ile uzlaşmacı siyasetin gücünü zayıflatan değişimler (muhalafetin yokluğu, iç şiddetin uluslararası alana taşınması, dar kurumsallaşma.) Siyaset bilimcilerini devlet –sivil toplum, devlet –ekonomi, kamusal alan –özel alan ve siyasal alan arasındaki ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine yöneltmiştir. Dolayısıyla da liberal demokrasi kuramına yönelik eleştirilerin hem içeriden(neo liberaller), hem de dışarıdan(Neo Marksistler, feministler ve Radikal demokratlardan) artmasına neden olmuştur.

Liberal demokrasi kuramına yönelik eleştirilerin merkezi odağını liberal birey ve yurttaşlık konusu oluşturur. Bu çerçevede devlet-toplum zıtlığının nasıl aşılacağı, yatay demokrasi örüntülerinin toplumda nasıl yaygınlaştırılacağı, devlet uygulamalarının demokratik kontrollerinin nasıl sağlanacağı, devletin karar alma mekanizmalarının etki alanlarının nereye kadar uzanacağını belirlenmesi tartışılmaktadır. Ayrıca yeni yurttaşlık anlayışının temel ilkelerinin nitelikleri de önemli konular arasındadır. Medeni hukuk ve özel refah alanlarıyla, aile ve sivil toplum alanlarının ilişkisinde devlet dışsal bir zorunluluk ve üstün iktidardır; bu alanların yasaları ve çıkarları, iktidarın doğasına tabidir ve söz konusu olanlar bu iktidara bağlıdır. Ama öte yandan devlet bu alanların içkin amacıdır ve kuvvetini evrensel ve nihai amacıyla bireylerin tikel çıkarlarının birliğinden, bireylerin devlet karşısında

---

¹¹⁹ Tosun, **a.g.e.** , s. 117.

hakları olduğu kadar görevlerinin de olması durumundan alır¹²⁰. Devlet egemenlik haklarını tabiiyetindeki bireylere karşı kullanırken anayasal hukuki sınırlarını aşabilir. Bunu da içinde bulunduğu demokratik topluma açıklarken, varlığını sürdürme ve güvende kalma reflekslerini ileri sürer. Kurumsal devleti oluşturan hukuksal sınırları ve dolayısıyla bireysel özgürlüklerin içeriğini gerekli gördüğünde tartışmaya açıp sınırlandırabilir. Bütün demokratik düzenleri oluşturan liberal özgürlükçü hukuk sistemlerinde istisnai uygulama olarak, devletlerin gerektiğinde başvurdukları, egemenliklerini genişletmelerine olanak tanıyan yasal zeminler vardır. Buna dayanarak yeni oluşan siyasal sistemlerini işletirler. Buradan da bireyin özgürlüğünü yönetenlere karşı koruma noktasında en önemli güvence olarak hukuk devleti ilkesine ulaşılabilir. Bu ilkenin temel vurgu noktaları olarak; devlet yönetimi ile ilgili olarak konulmuş olan kurallara sadece yönetilenlerin değil, yönetenlerin de uyma zorunluluğunun bulunmasıdır¹²¹. Yönetenlerinin tüm eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına uygunluk gereği, hukuka aykırı bir işlem tesisi veya eylem gerçekleşmesi durumunda bunu değişik yaptırımlara tabi tutacak adil bir yargı düzeninin varlığı ve hukuk güvencesinin genel varlığı önemlidir. Bu açıdan bakıldığında çağımızda devletin yetkilerini kontrol altında tutabilmenin tek yolu demokratik hukuk devletidir.

Hukuk devletinin gerekleri dikkate alındığında, egemenlinin sınırsız olduğu kesinlikle söylenemez. Tam tersine, egemenlik sınırlı olmak zorundadır. Bu noktada tüm yöneticilerin uymak zorunda olduğu kurallar vardır. Egemenliği mensubu olduğu halk adına kullanan yasama, yürütme ve yargı organları, yetkilerini ancak anayasalarda belirtilen sınırlar dâhilinde kullanabilirler¹²². Anayasalarda belirtilen ilkeler ve sınırlar, genellikle bireyin özgürlüğünü devlet organları karşısında koruma amacını gerçekleştirmeye çalışır. Bu nedenle bireyin özgürlüğünün koruma altına alındığı bir devlette bu organların yetkileri hep insan haklarını koruyup kollamakla sınırlı olmak zorundadır. Ağaoğulları'nın da belirttiği gibi, demokrasiyi bir mitos olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Yani bir bakıma yeryüzüne, insanlar arasına indirebilmek ve bireyler açısından gerçek hayata yansıtılabilmek için, demokrasinin soyut bir bütün olan halk ya da ulus değil, somut olan, yani bireysel hak ve özgürlükleri gözetilen bir siyasal ve toplumsal süreç olduğunu kabul etmek gerekir. Dolayısıyla devlet içerisinde ki egemenlik, bireyin özgürlüğü lehine bir değişime tabi olmaktadır. Diğer yönüyle de demokrasinin istikrarı ve gelişimi için bazı temel prensiplerin varlığı da önemlidir. Bunlardan bazıları; diğer insanların siyasi haklarına yaygın destek

¹²⁰ M. Harrdt, A. Negri, *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları 2015, İstanbul, s. 105.

¹²¹ Hakyemez, *a.g.e.*, s. 106.

¹²² Hakyemez, *a.g.e.*, s. 107.

olması, kişilerin kendileri desteklemeseler bile tüm farklı fikirlerin serbestçe ifadesini kabulü, azınlığın çoğunluğun kararlarını eleştirmede özgür olmasıdır. Azınlık fikirlerinin çoğunluk olma imkânına sahip olması ile yöneticilerin çoğunluk oyuyla seçilmesi ve her vatandaşın yönetimi seçme ve etkilemede eşit hakka sahip olması gibi noktalar önemlidir. Bu anlamda da demokraside halkın yönetimi ve yönetimin düzeyi ile azınlık hakları ve muhalefet veya ayrı olmanın sınırı temel sorun adacıkları haline gelmektedir¹²³. Demokratik yapıyı ve işleyişi anlatırken her an yeni durumların karşımıza çıktığını gözlemleyebiliyoruz. Azınlığın çoğunluk haline gelme imkânından bahsederken bir anda karşımıza demokrasinin yönetmesi ve çare bulması gereken bir durum çıkabiliyor, örneğin; her demokraside çoğunluk haline gelmek istemeyen veya ümit etmeyen, olanağı olmayan etnik, dini, kültürel azınlıkların olduğu bilinmektedir. Bunların çoğunluk haline gelmeyi değil azınlık haklarının ve özelliklerinin güvence altına alınmasını istediği ve zaman zaman ayrılma eğilimlerinin ortaya çıkabileceğini ancak demokratik haklara sahip olarak özgürce, inançlarıyla ve kültürel kimliklerinin gereklerine uygun alanların sağlandığı ve korunduğu sürece demokratik toplumun kuralları içinde sorunsuz yaşayabilecekleri ortaya konmaktadır. Aksi durumda toplumun sorun kaynağı olarak varlığını sürdüreceği ve demokratik toplumun çözemediği veya çözmediği kronik bir hal alacaktır. Demokrasinin temel sorunlarından biri, anti demokratik azınlık gruplara karşı takınılacak tavırla ilgilidir.

Hobbes, karşılıklı olmadıkça başkalarına hürriyet vermeme eğilimindedir. Locke, siyaseti ve toplumu ilgilendirmeyen fikir ve hareketlere tam bir hoşgörü ve serbestlik hakkı tanımaktadır. Mill 'in kişilerin sadece kendisiyle ilgili hareketlerine izin vermektedir. Şüphesiz bu ölçütler çok açık değildir. Modern siyaset ve demokrasi anlayışında bu tür uç görüş ve hareketlere, kişinin kendi yaşamı üzerinde söz hakkı, din vicdan, kanaat, düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip olduğu bunları gerçekleştirme adına ifade hürriyetinden basın, örgütlenme ve toplantı hürriyetine kadar geniş bir hak sahibi olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu anlayış sorunu çözmekte, demokrasinin demokratik olmayan gruplara karşı tavrı önemli bir sorun olmaya devam etmektedir¹²⁴.

Kısaca, demokrasinin demokrasiyi ortadan kaldırma hürriyeti tanıyıp tanımadığı veya anti demokratik gruplara izin verilip verilmeyeceği sorunu ve bakış açısı önemlidir. Bu durum demokrasinin meşru müdafaa durumu olarak ele

¹²³Aytekin Yılmaz, *Modern Demokrasi Gelişimi Ve Sorunları, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2000, s. 297.

¹²⁴ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 311.

alınabileceği gibi bir grubun diğer kesimin yaşayış ve düşünce biçimini belirleyemeyeceği şeklinde de değerlendirilebilir. Dolayısıyla liberal demokrasilerde yasaklama ölçütü fikir değil, şiddete başvurma olmaktadır. Günümüzün gelişmiş demokrasilerinin mantığında esas itibarıyla bireye dayanılıp, hükümetin ancak yönettiği kimselerin rızasıyla meşru hale gelebileceği, yani halk egemenliği fikri bulunmaktayken, liberalizmde insanın bireysel özgürlüğü ile mülkiyet hakkı öne alınmaktadır. Genelde demokrasi ile liberal demokrasi kavramları sık sık birbirlerinin yerine geçen kavramlar olarak kullanılabilmelerine rağmen, liberalizmle demokrasi birbirlerinden farklı ama kaynaşmış iki farklı fikirden oluşmaktadır.

Geleneksel liberal demokrasinin en kalıcı eleştirisi Neo-Marksist C.B. Macpherson tarafından yapılan eleştiridir. Ona göre, batılı demokratik teoride iki unsur vardır. Birincisi faydanın maksimum artırılmasıyla ilgilidir,(liberal demokratik bir siyasal sistem, özgür bir ekonominin esaslı bir tamamlayıcısıdır). İkincisi ise güçlerin artırılmasıyla ilgilidir. Macpherson'ın ikinci unsuru faydacılıkta insanı sırf tüketici olarak değil de bir "fail" ve bir "yaratıcı" olarak yorumlayan ahlaki bir kavramdır. Sahici demokratik bir toplum toplam tatminleri maksimum artırmaktan çok, bu yaratıcılık ve sosyal iş birliği güçlerini teşvik edecektir¹²⁵. Kapitalist iktisadi sistem içinde gerçekleşen mübadele süreci(ahlaki anlamda) güçlerin transferiyle sonuçlandığından, demokrasilerin faydayı maksimum kılan modeli ahlaki olarak kusurludur. Piyasaya giriş eşitsiz olduğu ve işçi emek gücünü mülkiyet sahibi kapitalistlere satmak zorunda olduğu için (bu sistemde) onun yaratıcılık ve özgür-tercih güçleri azalır.

Macpherson mevcut liberal demokrasilerinin sivil ve siyasi özgürlükleri mevcut sosyalist rejimlerden daha etkin bir şekilde koruğunu kabul etmekle beraber; bir sosyalist mülkiyet sisteminin, bir taraftan özgürlüğü korurken aynı anda kapitalist sistemde ortaya çıkan güç transferine son verecek bir şekilde gelişmemesi için hiçbir doğal neden olmadığını ileri sürmektedir. Macpherson'un tezindeki sorun, onun mevcut liberal demokrasiyi doğrudan doğruya var olan alternatifleriyle karşılaştırmak yerine demokrasinin bir ideal türüne atıfla değerlendirmesidir. Esasen kıtlık ve insani sorunların var olduğu ve dolayısıyla ve kaynaklar üzerinde (kamusal veya özel) mülkiyete ihtiyaç devam ettiği sürece, Macpherson'un kullandığı anlamda bir "güç transferine" ve bir özgürlük azalmasına yol açmayacak herhangi bir iktisadi sistemi düşünmek zordur. Liberal demokrasinin radikal eleştiricileri modern demokrasinin

---

¹²⁵ P.Barry, *a.g.e.* , s. 344.

sorunlarına ısrarla kolektivist çözümlere yönelmişlerdir. Bireyciler kolektif tercihle ilgili sorunların bir kısmının üstesinden bu tercihlerin alanının daraltılmasıyla gelinebileceğini, buna karşılık sosyalistler ise, kolektivist tercihlerin yaygınlaştırılarak ve işleyişini etkinleştirerek çözüleceğini ileri sürerler. Daha fazla katılımın altında yatan budur. Katılımcı demokrasi teorisyenleri demokrasiyi düzenli yapılan süreli seçimlere hapsedmenin yanlışlığını savunurlar. Demokratik faaliyetin sürekli bir etkinlik olması gerektiğini söylerler. Eğer kararların alınması bürokratik devletten daha küçük topluluklara kaydırılabilirse, bu durumda bireyler ve gurupların doğrudan doğruya kendi ihtiyaç ve çıkarlarıyla ilgili kanunları ve politikaları üretebilir duruma gelecekleri varsayılmaktadır¹²⁶.

Liberal demokrasi kuramınının, değişen ve farklılaşan toplumsal ilişkilere yönelik olarak yeni işleyiş biçimleri ve demokratik projeler ortaya koyamamasına yönelik eleştiriler radikal demokratlardan gelmiştir. Radikal demokrasi projesi hakları bireyci bir çerçevede değil, demokratik haklar olarak daha genel çerçevede ele alarak,” liberal demokratik geleneğin unsurları arasında başka türden bir eklemlenme yaratmayı amaçlar”. Çoğu kez katılımcı demokrasi projesi olarak öne çıkan radikal demokrasi kendi kendisiyle uzlaşmış, tek-tip homojen ve şeffaf toplum mitini gerçekleştirmediği değil, aksine çeşitlilik, çoğulluk ve çatışmanın bir arada yaşamasını öngörür¹²⁷.

Siyasetin temelinin çatışma olduğunu daha başlangıçta temel yapı olarak kabul eder. Toplumda çatışan çıkarlar arası demokratik eşdeğerliliklerin yaratılabilmesi için farklı grupların kimliklerini dönüştürecek farklı bir ortak duyunun gerekli olduğunu ileri sürer. Bu gelenek, daha gerçekçi elit demokrasisi modelleri lehine kamusal yaşamda yurttaşların doğrudan katılımı ile ilgili hayalî demokratik normları terk etmeyi reddeder ve ütopyacı bir sivil toplum idealini benimser. Yeni bir toplum tipinin başarımı için modernite belirleyici bir referans noktası olarak alındığında, liberal demokrasiden radikal demokrasiye geçiş yolları, modern toplumun post-modern eleştirisi yoluyla aranmaktadır. Dolayısıyla, liberal demokrasinin içine girdiği meşruluk krizinin aşılmasının yolu, demokrasinin derinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması olarak görülür¹²⁸. Özgürlük ve Katılımın da bu tür siyasal ortamlarda

---

¹²⁶ P.Barry, **a.g.e.** , s. 347.

¹²⁷ Tosun, **a.g.e.** , s.126.

¹²⁸ Tosun, **a.g.e.** , s. 127.

sağlanabileceği önerilmektedir. Yani aydınlanmanın demokratik projesini içermektedir¹²⁹.

---

¹²⁹ Aytakin Yılmaz, **Çağdaş Siyasal Akımlar, Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, Vadi Yayınları, İstanbul 2001, s. 283.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİBERAL DEMOKRASİNİN TOPLUMSAL TALEPLERE GÖRE YENİ BİR AŞAMASI OLARAK RADİKAL DEMOKRASİ PROJESİ

3.1. LİBERAL DEMOKRASİNİN YETERSİZLİĞİNDEN RADİKAL DEMOKRASİ PROJESİNE

Son dönemde siyaset bilimi disiplininde devlet, demokrasi, toplumsal değişim süreçleri üzerine yapılan çalışmalarda sıkça göndermede bulunulan "radikal demokrasi ve bu kavramsallaştırmanın dayandığı teorik çerçeve olarak post-Marksizm'de, böyle bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır.

Özne, nesnellik, toplum, tarihsel-toplumsal süreç konularında ki klasik Marksist öncüllerden uzaklaşmayı öngören bu demokrasi projesi, gerçeklikte hiçbir verili düzen olmadığını ve onun tamamen söylem yoluyla keyfi biçimde anlamlandırıldığını ileri sürmektedir. Buna göre gerçekliğin içinde zorunlu ilişkiler doğuracak hiçbir nedensel hiyerarşi yoktur, onun yerine, söylem, eklemleme ve rastlantısal olma gibi kategoriler gerçekliğin biçimlenmesinde etkili olmaktadır. Felsefi nitelikteki bu savların politik düzeydeki karşılığı ise, işçi sınıfının ontolojik merkezliliğine(üretim ilişkileri içindeki konumuna bağlı olarak) dayanan sınıf politikası yerine söylem yoluyla(hegemonik olarak) bir araya getirilmiş çeşitli toplumsal failerin demokratik mücadelelerinin tanınması olmuştur¹³⁰.

Benjamin Barber ise, güçlü demokrasiyi anlatırken; liberalizmin yokluğunu duyduğu şey mucizeyi kolaylaştırabilecek olan şeydir, yani bir yurttaşlık teorisi. Eksik olan etken, doğal bağımlılığımızın alabileceği tek meşru biçim olan, siyaset olarak tanımlamıştır. Pratikte elbette liberal için de siyaset kaçınılmazdır; fakat teoride bireylerin hakları ve özgürlükleri için güvenli bir sığınak olamayacak kadar karmakarışık, hantal tutku ve fikir karşısında aşırı hassas görünmektedir. Değişen ve gelişen toplumun farklılaşan siyasal ve demokratik talepleri karşısında liberal teori ve uygulamaları bu açmazları ve yığılmaları çözmek için aşırı sıkışmıştır. Çünkü özgürlük ve iktidar arasındaki çok az bir orta yer yurttaşlık için (bireyi medeni ilişkiler içinde diğer her bir bireye bağlayarak onu diğer canlılardan ayıran tek meşru ortak yaşam biçimi için çok az bir alan ayırır. İktidarı özgürlük adına, fakat öz yönetim pahasına merkezileştiren ve aynı zamanda siyasal olarak özgür bir yurttaşlık sağlamadan saf

¹³⁰ Sevilay Kaygalak, *Postmarksist Siyasetin Sefaleti Radikal Demokrasi* www.praksis.org. 01/05/2019.

bireycilik ve mutlak özgürlük ve mutlak özgürlük retoriğini takip eden bir toplum, anarşi ve tiranlığın her ikisi için de hazır bir toplumdur. Ya da geçen yüzyılın cılız demokrasi alanındaki bazı talihsiz deneylerinde görüldüğü gibi anarşiden hızla tiranlığa geçmeye hazırdır¹³¹. Elbette dünya tarihinin ölçülerine göre Amerika, İngiltere ve kıta Avrupası ülkelerinin liberal demokrasileri insan türünün zorba eğilimlerinin olağanüstü istisnaları olarak kalmışlardır. Diğer yandan bir siyasal ve yönetsel sorun olarak liberalizm, tanımlayıcı niteliğinden kaynaklanıyor görünen belli bozulmaların pençesinde. Liberal rejimler, Almanya, İspanya, İtalya, Fransa (cumhuriyetler arası) ve başka yerlerde dayatılan bir tiranlığın meydan okumasına karşı yetersiz olduklarını kanıtlamışlardır. Amerika'da ve İngiltere'de ancak giderek yükselen bir bedel karşılığında ve artan zorluklarla korunmuşlardır. Liberal demokrasi bir radikal bireycilik ideolojisi yarattığından hem özel hem de tüzel kişilerce sahip olunan, özel mülkiyet fikrine şiddetli bir şekilde ihtiyaç duyar. Özel yaşam bazıları için güvence altına alınır, fakat herkesin katılabileceği kamusal bir yaşam imkânsız hale gelir.

Liberalizm kendini eşitsizlikle tanımlanan toplumsal yapılara adarken, tutarlı bir dağılımlı adalet teorisinden uzak durmak zorunda kalır¹³². Liberal demokrasi, gelişen toplumsal değişimlere ve taleplere gerekli içselleştirmeleri yapamayıp, toplumsal gerilimi artırmıştır. Merkezin dışında barışı tehdit eden kişisel/fark bölgeleri yaratarak gerilim alanları yaratıp sürdürmüştür. Bu yetersiz liberal demokrasi işleyişine karşılık bir anlamda liberal demokrasinin toplum gerçeklerine paralel olarak yeniden tanımlanması ve eklemlemeler yapılmasını amaçlayan, bir anlamda liberal demokrasinin çoğulcu toplum yapısına uygun olarak kurulmasını demokratikleştirilmesini savunan bir projesi olarak, yeni bir siyaset anlayışının ifadesi, radikal demokrasiye vurgular da yapılmıştır. Radikal demokrasinin savunduğu temel noktalar;

- a) Kimlik – fark ilişkisine dayanması
- b) Devlet egemenliği söylemini sorunlu gören
- c) Siyasal alanı küresel / ulusal / yerel etkileşim eksenine doğru genişleten,
- d) Sivil toplumu da devlet / parti gibi bir siyasal özne olarak düşünen ve bu bağlamda;

Katılımcı demokrasinin liberal demokrasi için önemini vurgulayan yeni siyaset anlayışıdır. Hemen belirtmeliyiz ki radikal demokrasi liberal demokrasinin yaşadığımız geç / post modern durumuna göre yeniden kurulması gereksinimi vurgulayarak “ demokrasiyi demokratikleştirmeyi” amaçlayan bir kuramsal girişimdir. Diğer bir

---

¹³¹ Barber, **a.g.e.** , s. 144-145.

¹³² Barber, **a.g.e.** , s. 147.

değişle, kamusal alanın demokratikleşmenin ön koşulu olduğunu saptayarak demokratik bir devlet / sivil toplum ilişkisinin parametrelerini kurmaya çalışan bir proje olarak ortaya konulmuştur. Aynı zamanda da liberal demokrasinin katılımcı bir tarzda işlev görmesini sağlayacak kurumsal ve normatif bir demokrasi anlayışını siyasal söyleme yerleştirme çabasıdır¹³³. E. Laclau ve C. Mouffe "Hegemonya ve Sosyalist strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru adlı çalışmasında, sol projeyi demokrasinin radikalleşmesi terimlerinde yeniden tanımlamanın gereği üzerinde durmuşlardır. Yani liberal demokrasinin yok edilmesi değil, genişletilerek gerekiyorsa yeni tanımlamalar eklemek gerektiği üzerinde durulmuştur.

Yazarlar bu çalışmasında, var olan liberal demokrasilerin sorunu herkese özgürlük ve eşitlik ilkelerinde billurlaşmış kurucu değerlerde değil, bu değerlerin işleyişini yeniden tanımlayarak sınırlayan güç düzenindedir. Bu nedenle radikal ve çoğulcu demokrasi projesi demokratik devrimin derinleştirmesinde yeni bir aşama olarak, demokratik eşitlik ve özgürlük mücadelelerinin daha geniş çapta ve toplumsal ilişkiler bütününe yayılması olarak tasarlamışlardır¹³⁴. Aynı eserinde Laclau ve Mouffe siyasal çatışmaların nihai bir çözümünün er ya da geç mümkün olduğuna inanmak – akılcı uzlaşma düzenleyici bir idea anlamında düşünülse bile – demokratik projenin zorunlu ufkunu sağlamak değil, tersine onu tehlikeye atacağını belirtir. Bu şekilde düşünülen çoğulcu demokrasi kendi kendini çürüten bir ideale dönüşür, çünkü gerçekleşme momenti dağılma momentiyle çakışacaktır. Bundan dolayı vurgulandığı gibi; her türlü siyasal uzlaşma hegemonik bir eklemlenmenin sonucudur ve siyasal uzlaşmanın tam olarak gerçekleşmesini engelleyen bir "dışarı" daima olacaktır; demokratik siyasetin bunu idrak etmesi çok önemlidir. Bu demokratik siyasete zarar veren değil onu olanaklı kılan bir yaklaşım olarak savunulur. Demokratik siyasal düzende antagonizmaların (siyasal çatışmalar) nasıl doğduğunu anlamak, her kimliğin birbirleriyle ilişkilerini ve her bir kimliğin varoluş koşulunun bir farklılığın onaylanması bir kurucu dışsal rolü oynayacak "ötekinin" belirlenmesi olduğunu kabul etmemizle olanaklıdır. "Onların" sınırlandırılmasıyla "biz" in "yaratılmasının söz konusu olduğu kolektif özdeşlikler alanında, biz/onlar ilişkisinin bir dost/düşman ilişkisi tipine dönüşmesi olasılığı her zaman vardır. Yani bu ilişki her zaman siyasal hale gelebilir. Bu dönüşüm, o zamana kadar sadece farklılık söylemi altında düşünülen ötekinin, kimliğini reddeden, varlığımızı sorgulayan kişi olan olarak, algılanmaya

---

¹³³ E. Fuat Keyman, *Türkiye ve Radikal Demokrasi Geç - Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim*, Alfa Aktüel Kitapevleri, İstanbul 2000, s. IX.

¹³⁴E. Laclau ve C. Mouffe, *"Hegemonya ve Sosyalist strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, İletişim Yayınları, 2017 İstanbul, s. 19.

başlandığı zaman meydana gelebilir. O andan itibaren, dinsel, etnik, ulusal, ekonomik ya da başka herhangi bir biçimde ki, biz/onlar ilişkisi siyasal bir antagonizmanın(siyasal çatışma) konumlandığı, yer olur. Sonuç olarak siyaset, belirli bir kurum tipiyle sınırlandırılmaz, toplumun belirli bir alanının ya da düzeyinin inşa edici olarak tasavvur edilemez¹³⁵.

Siyaset her insan toplumuna içkin olan ve ontolojik koşulumuzu belirleyen bir boyut olarak algılanmak zorundadır. Bu tür bir siyaset kavrayışının, düşmanlık olgusunun çoklu formlarıyla karşılaştığında kesin olarak şaşkınlığa uğrayan liberal düşünce ile arası son derece açıktır. Bu durum özellikle yığınlar biçiminde ifade edilen siyasi hareketlerin neden kavranmadığını açıkça gösterir. Bu hareketler bireyci terimlerle kavranmadığından genellikle patolojik alana indirgenirler ya da irrasyonel güçlerin ifadesi sayılır ve ötekileştirilirler. Radikal demokrat siyaset hakkında gelenek nosyonu aracılığıyla düşünebilmek için demokratik geleneğin bileşik, heterojen, açık ve nihai olan belirsiz niteliğine vurgu yapmak önem taşır. Sadece aynı öge hakkında farklı yorumlar yapılabilmesi anlamında değil, ama aynı zamanda, geleneğin bazı bölümlerinin ya da yönlerinin, diğer bölümlerine ya da yönlerine karşı oynayabileceği rol nedeniyle de bu konuda her zaman olanaklı birkaç strateji bulunabilir. Belki de bu sonuç, geleneğin rolünü anlamış tek Marksist olan Gramsci'nin, hegemonik pratikleri niteleyen öğelerin, eklemlerinden ayrılış ve yeniden eklemlenmiş süreci olarak gördüğü şeydir. Özgürlük fikrini demokratik eklemlerinden ayırarak, özgürlük ve eşitlik fikrini yeniden tanımlamaya girişen neo-muhafazakârlar ve neo-liberaller, bunun nasıl yapılacağını liberal demokratik geleneğin farklı stratejilerini izleyen farklı türden imaların uygunlukları aracılığıyla gösterirler.

Liberalizm ve demokrasi arasında, 19. Yüzyılda kurulan eklemlenmeyi sona erdirmeyi ve özgürlüğü bir baskı yokluğunun ötesine geçmeyen biçimde yeniden tanımlamayı isteyenlerin saldırısı ile karşılaştığı söylenen radikal demokrasi projesi, demokrasiyi savunmaya çalışmak ve uygulanabilirlik alanını toplumsal ilişkilere doğru genişletmek zorundadır. Radikal demokrasi projesi, liberal demokratik geleneğin öğeleri arasındaki hakları artık bireycileşmiş bir çerçeveden görmeden, ama demokratik hakları daha çok kavrayarak başka türden bir eklemlenme yaratmayı amaçlar. Bu ise, olabildiğince çok sayıdaki demokratik mücadelenin eklemlenmesinin ürünü olacak yeni bir hegemonya yaratacaktır¹³⁶. Laclau ve Mouffe 'ye göre liberal

¹³⁵ Chantal Mouffe, *Siyasetin Dönüşü*, çev. Fahri Bakırcı, Ali Çolak, Epos Yayınevi Ankara 2010, s. 15.

¹³⁶ Mouffe, *a.g.e.* , s. 36.

demokrasinin toplumsalın siyasal taleplerine yeteri kadar cevap verememesi eleştirileriyle birlikte; çoğunlukla küreselleşme olgusu ile meşrulaştırılan alternatiflik olgusunu aşmakta liberal demokrasinin araçlarından yararlanılması gerekir. Liberal demokrasilerin esas sorunu herkese özgürlük ve eşitlik ilkelerinde kendini gösteren kurucu değerlere değil, söz konusu değerlerin işleyişini yeniden tanımlayarak sınırlayan güç düzenindedir¹³⁷. Radikal ve çoğulcu demokrasi projesinin önemi, demokratik devrimi derinleştirecek şekilde, demokratik eşitlik ve özgürlük mücadelelerinin toplumsal ilişkiler ağının tamamına yayılmasına yönelik tasarlanmasıdır. Radikal demokrasi projesi, siyasal öznelerin oluşumunda hayati bir rol oynayacak siyasetin yapılabildiği, toplumda barınan her sese kulak verilip dikkate alındığı geniş bir geniş bir mücadele alanı öngören bir demokrasi modeli önerir¹³⁸.

3.1.1. Toplumsal Farklılıkların Bir Sonucu Olarak Agonistik Siyaset ve Kimlik Üzerine

1960'lı yıllardan başlayarak Batı sanayi toplularında oluşan " yeni değerler ve yeni toplumsal hareketler" yeni bir siyaset ve siyasal eylemlilik anlayışına yol açtı. Bu değerler ve hareketler ışığında siyaset, refah devletinin ve Fordist / Keynesyen ekonominin sağlayabileceği siyasaların ötesinde, bireysel yaşamın kendisiyle ilgili değişik biçimlerini ve yaşamın değişik biçimlerine dayalı olarak tanımlanmaya başlar. Kadın, çevre, barış, anti-nükleer, ırk, etnik kimlik, insan hakları ve cinsel kimlik sorunları etrafında örgütlenen toplumsal hareketler, kendi aralarındaki farklılıklara rağmen, bu yeni siyaset anlayışının öncüsü olmuşlardır.

Modern toplumun devlet/ parti ya da sınıf bağlamında geliştirilmiş, evrensel siyasalara dayalı, bütünleştirici birleştirici, belli bir merkezden hareket eden ve sorunlara küresel çözümler bulmaya çalışmışlardır. Siyasal söylemlerine (başta markizim olmak üzere, liberalizm, tutuculuk gibi) eleştiri bir şüphecilikle bakan bu hareketler, farklılıklara saygı(cinsel, etnik kimlik ve ırk bağlamında) ve farklılıkların tanınması temelinde gelişen yeni bir siyaset anlayışının gelişmesinde belirleyici bir rol oynadılar. Yeni toplumsal hareketlerin bu niteliği, modernist sorunsalın normalleştirici ve toplumdaki farklı ilişkileri belli bir ussallık mantığıyla değerlendirme istemine karşı geliştirilen felsefi konumların maddi temelini oluşturdu. Örneğin Foucault 'un "yerel savunma", Lyotard'ın "yerel belirleyicilik " ve Deluze'un "hareketin tikel ve özgün hatları" kavramları, yeni toplumsal hareketlere dayalı olarak yeni toplumsal

---

¹³⁷ Candan, **a.g.e.** , s. 90.

¹³⁸ Candan, **a.g.e.** , s. 91.

ussallaştırma ve disipline alma mekanizmalarına karşı nasıl mücadele edilebilir sorusuna yanıt olarak geliştirildi.

Bu hareketleri postmodernist bir bağlama sokan bu anlamda yaşamın farklı biçimlerinin meşruluğunu ve özgünlüğünü savunan kimlik politikası ve çoğulcu siyaset anlayışıdır. Yani post modern politika anlayışı modernist söylemlerinin toplumsal kimlikleri ussal birey ya da sınıf kategorisi içinde özümleyerek geliştirdikleri demokrasi kavramının farklılıklarının tanınmasına dayalı radikal demokrasi kavramıyla yer değiştirmesi anlamına gelir. Sonuç olarak post modern kimlik politikası, sivil toplumun farklılıkların tanınmasına dayalı demokratikleşme sürecini ve temelini yeni toplumsal hareketler üzerine kurar¹³⁹.

Kimlik ve farklılıkların siyasete ve siyasal çatışmaya bu şekilde kaynaklık etmesi, parçalanmış ve sonuç alınamayan, karar üretemeyen bir demokratik düzeni oluşturamaz mı? Oysaki demokrasi belli düzeyde bir bütünlük ve homojenlik rejimi olarak da görülmektedir. Sartori'ye göre modern demokrasinin tarihsel bir ögesi olarak siyasi liberalizm, esas olarak kişinin gerek siyasal gerek temel hak ve özgürlüklerinin anayasal devlet sayesinde hukuki olarak savunulmasının uygulaması ve teorisi şeklinde ifade edilebilir. Sartori'nin bu tanımında bireyciliğin ön planda olmadığını ve asgari devlet yerine anayasal devlet tabirinin kullanıldığı görülmektedir.

Liberalizm ile demokrasi arasındaki ayrıma ilişkin olarak liberalizm devlet iktidarına sınırlar getirmenin bir tekniğini sunarken demokrasi halkın iktidara ortak olmasının yöntemini kurar. Sartori'ye göre, liberalizm siyasi liberalizm olarak anlaşıldığında demokrasi ve liberalizm ancak değer alışverişinde bulunarak bireye ve topluma hizmet edebilecektir. Liberal ve demokratik ögeler arasında ki karşılıklı eklemlenme ve etkileşim liberal demokrasinin, liberalizmden gelen siyasal esarete direnme, bireysel girişim özgürlüğü ve iktidarın sınırlanması değerleri ile demokrasiden gelen refah, eşitlik ve sosyal birliğe karşı duyarlılık değerlerinin güçlü bir alaşımı olduğunu göstermektedir.

Chantal Mouffe, demokrasi ve liberalizm arasında var olan uzlaştırılamaz bir gerilimin olduğunu bu gerilimin kaldırılmasının da siyasetin sonunu getireceğini söyler ve bu gerilimi uzlaştırmaya teşebbüs ettikleri için müzakereci demokrasi modelini eleştirir. Liberalizm ve demokrasi değerlerinin eklemlenmesinin yaratacağı paradoksal durumun demokrasiyi sağlayacağını iddia eder. Bu eklemlenmenin önemi

---

¹³⁹ Keyman, *a.g.e.* , s. 46-47.

üzerinde duran Mouffe, ne Rawls'un ne de Habermas'ın bununla ilgili tatmin edici bir çözüm ürettiğini söyler, aksine Rawls'un liberalizmi demokrasi karşısında ayrıcalıklı kılması sebebiyle onları eleştirir¹⁴⁰. Liberal demokratik rejimin siyasal ilkelerini oluşturan özgürlük ve eşitlik kavramlarının modern demokrasideki adalet teorisinin kalbinde yer almaları gerekir. Ancak bu ilkelerin, uygulanacakları toplumsal ilişki biçimi ve kurumsallaşma tarzının çok sayıda açıklaması söz konusudur. Rawls'ın, bu soruna rasyonel bir çözüm bulduğu iddiasının açıkça reddedilmesi gerekir. Çünkü siyasal ve toplumsal kurumlar, hakkaniyetli değilse bile, yurttaşların bu kurumları kamusal olarak kabul edilen tartışmasız bir bakış açısıyla inceleyebilecekleri bir çözüm söz konusu olamaz. Toplumsal düzenin bu tür bir nihai saplanışını engellemek ve kesin bir dikiş atacak bir söylem anlayışının önüne geçmek, modern demokrasinin en temel özelliğidir. Modern siyasete özgü mücadelenin bir parçası, belirli bir düzen kurmayı, toplumsal ilişkileri düğüm noktaları etrafında sabitlemeyi amaçlar¹⁴¹ Ancak başarılar, antagonistik güçlerin sürekliliği yüzünden zorunlu olarak kısmi ve kararsızdır.

Siyasal güçler modern siyasete özgü siyasetin bir parçası olan adalet söylemlerindeki özgürlük ve eşitlik ilkelerinin çekişen yorumları konusunda öneriler ve farklı isteklere meşruiyet zeminleri sağlayarak yarattıkları belirli kimlikler aracılığıyla biçimlendirilirler. Diğer bir deyişle, bunlar belirli bir hegemonyanın tesisinde ve verili bir momentte "yurttaşlığın" anlamını inşa etmede önemli bir rol oynarlar. Başarılı bir hegemonya, görece bir istikrar dönemi ve geniş kesimlerce paylaşılan "ortak duyunun" yaratılışı anlamına gelir¹⁴². Radikal demokrasinin görevi gerçekten de, demokratik işleyişteki kendi anlayışını derinleştirmek ve farklı demokratik mücadeleleri ilişkilendirmekse, bu tür bir görev, örneğin anti – ırkçılığın, anti-cinsiyetçiliğin, anti-kapitalizmin, birlikte eklememesine izin verecek yeni özne pozisyonlarının yaratılmasını gerektirir. Bu mücadeleler kendiliğinden birleşmezler ve bunlar arasında demokratik denkliklerin kurulması için çeşitli grupların kimliğini dönüştürecek yeni bir akliselim gereklidir. Böylece her bir grubun talepleri, diğer grupların taleplerine demokratik denklik ilkesine göre eklenebilecektir. Çünkü sorun sadece verili çıkarlar arasında bir ittifak kurma sorunu değil, ama bizzat bu güçlerin kimliklerini gerçekten değiştirme sorunudur. İşçilerin çıkarları; kadınların göçmenlerin ya da tüketicilerin hakları pahasına savunulmamalıdır. Bu farklı mücadeleler arasında bir

---

¹⁴⁰ Candan, **a.g.e.** , s. 148-149.

¹⁴¹ Chantal Mouffe, **Siyasetin Dönüşü**, Çev. Fahri Bakırcı, Ali Çolak, Epos Yayınevi Ankara 2010, s. 84.

¹⁴² Chantal Mouffe, **a.g.e.** , s. 85.

denklik kurmak için zorunludur. Sadece bu koşullarda iktidara karşı yapılan mücadeleler gerçekten demokratik olur.

Demokratik haklar, bireye ait olmakla birlikte sadece birlikte kullanılabilen ve başkaları içinde eşit hakların varlığını peşinen kabul eden, haklardır. Laclau ve Mouffe, yeni gelişen toplumsal ve siyasal hareketleri ve ortaya çıkan mücadeleleri kendi özgürlükleri içinde çözümlmek için bu anlamda Marksist söylemin kavramsal olarak sınıfla özleştirilmiş belli yasalar tarafından bütünlüğü anlaşılandırılan tarih ve toplum kategorilerinin tamamıyla değiştirilmesi gerektiğini söyler. Laclau ve Mouffe tarafından betimlenen çeşitli tarihsel dönüşümler, sosyalist sistemlerin çöküşünü, yaşamın sanayi sonrası biçimlerine yol açan üretim tarzındaki değişimleri ve buna bağlı olarak işçi sınıfının göreceli düşüşünü ve batı toplumlarında ortaya postliberal, postmodern toplumsal ve siyasal hareketleri ve protesto biçimlerini içerir. Bu dönüşümlere kanıt ise sosyal ve siyasal mücadelenin, işçi sınıfı mücadelesi dışında çevre bilim, cinsellik, din, azınlık grupları ve barış alanlarına doğru yaygınlaşmasıdır¹⁴³. Bu yaygınlaşma, yani sosyal ve siyasal kavramların göreneksel bir biçimde devlet ya da sınıf temelli olmayan bir tarzda, mekânsal ve "kimlik ve farklılık" kategorisi içinde anlaşılması, radikal demokrasi projesini ortaya çıkartan yeni bir gelişmenin göstergesidir.

Laclau ve Mouffe'nin "postmodern / postmarksist" söyleminin işleyişinde belirleyici olan iki kategori, yeni yapısalcı akımın iki önemli öncüsü olarak sayılan Foucault ve Derrida tarafından geliştirilmiş "söylem ve farklılık" kategorileridir. Bu iki kategori Laclau ve Mouffe'nin Gramsci'nin hegemonya kavramını sınıf indirgemeci olmayan bir tarzda okumasını sağlar ve kavramın sınıf yerine " "tarihsel ve söylemsel olarak kurulmuş özne olarak birey" öneri içinde yeniden kavramsallaştırılmasını olanaklı kılar. Söylem, farklılık ve hegemonya, kimlik politikası olarak genelde tanımlanabilecek radikal demokrasi projesinin kavramsal düzeyini oluştururlar. Laclau ve Mouffe Gramsci'nin hegemonya kavramının iki sorunu içerdiğini ve bu anlamda sınıf indirgemeci, merkezci(köktenci) bir niteliğe sahip olduğunu ileri sürer. Birincisi Gramsci'de hegemonik özneler, temel sınıflardır; işçi ve burjuva olarak. İkinci olarak, Gramsci her toplumsal oluşumda tek bir hegemonik bir merkezin olduğu fikrini savunur.

---

¹⁴³ Keyman, **a.g.e.** , s. 64-65.

Laclau ve Mauffe'nin savunduğu hegemonik radikal demokratik kimlik politikası, birincisi hegemonyayı temel sınıflara bağlı değil, fakat toplumsal formasyonda gelişen farklı ve çeşitli mücadelelere ve hareketlere bağlı düşünmeye; ikincisi toplumsal formasyonu da bu anlamda, tek hegemonik merkezli değil fakat çok merkezli, açık, tarihselliğe göre değişebilir, bir bütünsellik yaratmayan bir biçimde nitelimeye bağlıdır. Radikal demokrasiyi hegemonik yapan; bu çok merkezliliği farklı ve çeşitli mücadeleleri birbirine bağlayan eklemleme sürecidir. Fakat eklemleme sürecinin ne şekilde olacağı ne tür bir biçim alacağı, kurumsal değil, siyasal bir sorudur ve yanıtı ise sürecin kendisinin tarihselliğine bağlıdır. Toplumsal ilişkilerin demokratikleşmesi, birey kategorisinin farklılıklara açık bir temelde yeniden kavramsallaştırılması, modernist söylemin ussallık, akıl, mutlak gerçeklik kavramlarına dayalı kurduğu düzen anlayışının eleştirisi ve sonuçta devlet / birey ilişkilerini sivil toplumun yeniden yapılanmasını hedefleyen siyasal stratejiler içinde düşünmek, postmarksist / postmodern anlayışın temel niteliklerini oluşturur¹⁴⁴. Laclau ideolojiyi sınıfsal ilişkilerden olabildiğince kopararak, ideolojinin özerkliğini genişleten bir ideoloji kuramı sunmaktadır¹⁴⁵. Laclau'nun argümanı, sınıfsal çelişkilerin ve mücadelelerin belirlediği ideolojik ifadeler(yorumlar) ile başka çeşit çelişkilerin en başta da "halk" (sınıfları aşan bir kategori) ve esasen devlet şeklindeki egemen bir "iktidar blokunun" karşı karşıya geldiği halkçı demokratik mücadelelerin yarattığı ideolojik ifadeler arasında bir ayırım yaparak başlar¹⁴⁶. Bu tip sınıf aşırı ideolojiler her zaman, sınıfsal ideolojilerle birlikte (bütünleşerek) ortaya çıkar; ama bunlar ilke olarak sınıfa özgü olamayıp, özerk ve tarafsız oldukları için, bir sınıf ideolojisinden koparılıp ya da ayrılıp diğeriyle birleştirilebilirler. Sözgelimi egemen sınıfın hegemonyası, büyük ölçüde halkçı demokratik ideolojiyi kendisine mal ederek muhalefeti etkisizleştirebilir.

Laclau'nun, sınıf mücadelesinde ima edildiğinde bile bütün sınıf çatışmalarının sınıf mücadelesi olmadığı ve bütün ideolojilerin sınıf ideolojisi olmadığı yolundaki argümanın ötesine geçtiğini belirtmek gerekir. Toplumsal sistemin ve onun üretim faaliyetlerinin ve siyasasının belli noktalarda tüm bireylerin asgari düzeyde de olsa, ortak iyiliğine yönelik niteliğinin olduğu ileri sürülebilir. Demokrasi yirminci yüzyılın ikinci yarısında siyasal bir sistem olarak yerleşik hale geldikçe kamu sektörünün verimliliği ile yurttaşların sosyal ve siyasal haklarının niteliği ve hüviyeti arasında yakın bir bağıntı ortaya çıktı. Gelişmiş kapitalist dünyanın tamamında iki alan varlığını yan

---

¹⁴⁴ Keyman, *a.g.e.* , s. 66.

¹⁴⁵ Ellen Meiksins Wood, *Sınıftan Kaçış Yeni Hakiki Sosyalizm*, Çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap İstanbul 2011, s. 79.

¹⁴⁶ Wood, *a.g.e.* , s. 80.

yana sürdürüyordu; yurttaşlarının hakları ve talepleri ile ilgilenen devlet ve dinamik serbest piyasa ekonomisi sektörü. Sosyal devlet ve piyasa arasındaki ilişki oldukça karmaşıktı ve ülkeden ülkeye fazlasıyla değişiklikler gösteriyordu, hemen hemen her yerde yurttaşların sosyal haklarının son derece önemli olduğu ve bunları piyasadaki rekabet ve kar arayışından korumak için yollar bulmak konusunda bir kanaat oluşmuştu. Bu varsayım demokratik yurttaşlık düşüncesinin temeli oluşturmuştur, çünkü söz konusu varsayım toplumun kapitalist bileşeninin beraberinde getirdiği eşitsizlikleri bünyesinde barındırmayan bir bölüşüm ve karar alma sistemine işaret ediyordu.

Demokrasinin eşitlikçi talepleri ile kaynağını kapitalizmden alan eşitsizlikler arasındaki gerilimler asla giderilemez. Ancak çeşitli düzeylerdeki yapıcı uzlaşmalar için zemin bulunabilir. Kapitalizm, kapsamını yalnızca yeni ürünler ve üretim yöntemleri geliştirerek değil, giderek daha fazla yaşam alanlarını enerjik bir biçimde etki alanına alarak genişletir¹⁴⁷. Çağdaş agonistik(çatışmacı) politika, kendisini besleyen ana akım düşünce sistemlerinin –Liberalizm ve Marksizm in – toplumsal / siyasal gerçekliği kavramada ya da çağdaş sorunlara yanıtlar bulmada sergiledikleri zafiyetlere bir tepki olarak doğmuştur. Düzen ve ilerleme ilkelerini kendisine amaç edinen aydınlanma geleneğinin toplumsal uyum ve uzlaşma fikrine cephe alan agonizm, çatışma olgusunu olumlu ve gerçekçi bir perspektiften kavrayan eleştirel bir yaklaşım geliştirmiştir.

Agonistlere göre, iktidar ve çatışma toplumsal ve siyasal alandan sökülüp atılamaz iki temel olgudur¹⁴⁸. Ancak iktidar ve çatışma olgusunun kaçınılmazlığının tanınması, toplumun belli bir kesiminin diğerleri üzerindeki hâkimiyetinin onaylanması ya da tanınması anlamına gelmez. Schmitt'çi siyasal gerçekliğin kötümserliğine karşılık agonizm toplumsal ve siyasal alandaki özgürlük vaadini içeren liberal umudu muhafaza eder ve açık bir şekilde çoğulcu bir siyaset anlayışı geliştirir. Başka bir ifadeyle, siyasal gerilimlerim toplumda zorunlu bir yere sahip olduğunu düşünen agonistler, bu gerilimlerin "ötekini" yok etme amacıyla değil, çok daha özgürlükçü ve çoğulcu bir şekilde ele alınması gerekliliğini savunurlar. Genel çerçevesi kapsamında çağdaş agonistik politikayı oluşturan belli başlı özellikleri şöyle sıralayabiliriz. İlk olarak agonistik politika, modern tarih ve bilgi kavrayışına uzun süre hâkim olmuş olan "özcü " yaklaşımların tümünü reddeder.

---

¹⁴⁷ Colin Crouch, *Post-Demokrasi*, Dost Kitapevi Yayınları 2015 Ankara, s. 78-79.

¹⁴⁸ Murat İnce, *Çağdaş Siyaset Felsefesinde Agonistik Politika*, Atif Yayıncılık İstanbul 2014, s. 27.

Özcülüğün reddi ve olumsuzluğun benimsenmesi, agnozimin en temel özelliğidir. Bununla ilişkili olarak agonistler toplumsal alanın sürekli yeniden kuruluşunun dolayısıyla toplumsal özün imkânsızlığının (ve aynı zamanda olumsal / geçici imkânın) bir anlatımı olarak “ siyasal olana ” merkezi bir önem atfederler. İkincisi agonistler kimlik ve farklılığı birbirinin oluşturucu uğrakları olarak kavrarlar ve kimliğin dogma haline getirilmesine karşı bir ” kurucu dışsal olarak farkın giderilmezliğini” esas alırlar. Üçüncü olarak, agonistik politik yaklaşım, toplumsal kuran iktidar ilişkilerinin sökülüp atılamaz olduğunu düşünür ve Laclau ve Mouffe özelinde hegemonik ilişkiler olarak adlandırılan bu ilişkilerin dönüştürülebileceğine inanırlar. Son olarak, agonistlerde toplumsal antagonizmaları,(siyasi çatışmalar) tutkulu ve coşkulu bir agonal karşılaşmaya dönüştürmeye amaçlayan olumlu bir perspektif vardır. Son olarak agonistler, demokrasiyi bir kereliğine gerçekleşen kurumsal bir yapılanma ya da bir yönetim biçimi olarak değil, paradoksları asla giderilemeyecek geçici olmaya zorunlu sürekli bir oluş halindeki siyasal bir süreç olarak kavrayan radikal bir demokrasi anlayışına sahiptirler. Mouffe 'ye göre kendisinin savunduğu agonistik yaklaşım, toplumun her zaman siyaseten kurulduğunu kabul eder ve hegemonik müdahalelerin gerçekleştiği alanın her zaman daha önceki hegemonik pratiklerin bir sonucu olduğunu ve hiçbir zaman tarafsız bir alan olmadığını hiç bir şekilde unutmaz. Bu sebepten ötürü, agonistik yaklaşım, husumetsiz bir demokratik siyaseti kabul etmez ve siyasal boyutu ihmal ederek siyaseti sözde bir takım teknik hamlelerle tarafsız süreçlere indirgeyenleri eleştirir. Benzer bir yaklaşıma siyaset ile siyasal düzen arasında önemli ayrım yapan Sheldon Wolin'de de rastlamak mümkündür. Wolin'e göre siyaset esas olarak kolektivitedeki kamu yetkilerinin elde edilebileceği kaynaklara ulaşmak için örgütlü, eşit olmayan toplumsal güçler arasında yürütülen meşru ve herkese açık çekişme anlamına gelir.

Siyaset sürekli, kesintisiz ve sonsuzdur. Buna karşılık siyasal düzen kopukluklarla dolu ve nadirdir¹⁴⁹. Görüldüğü üzere agonistik düşüncede siyasetin sürekliliği, toplumsal özün imkânsızlığı ya da toplumsalın dikişsizliği vurguları doğrudan siyasal alanın özerkliğiyle ilgilidir. Dolayısı ile siyasal alanın yok edilişi toplumsalın ve kimliğin kapanımını beraberinde getirir. Siyaset, toplumun kurucu ilkesidir; toplumsalın hem olanaklılığının hem de olanaksızlığının ilkesi. Başka bir ifadeyle siyaset, toplumsalın “kurucu dışsalıdır”; hegemonik ilişkiler sayesinde onu sürekli yersizleştirerek kurar. Mouffe bu ilişkiyi daha somut bir şekilde şöyle açıklar:

---

¹⁴⁹ İnce, *a.g.e.* , s. 31.

Siyaset, siyasal bir cemaat inşa etmeyi ve birlik yaratmayı amaçlarken, tümüyle kapsayıcı olan bir siyasal cemaat ve nihai birlik, hiçbir zaman gerçekleştirilemez, çünkü bir kurucu dışsal, cemaatin olanaklı kılan bir dış taraf sürekli olarak var olacaktır. Dolayısıyla siyaset, antagonistik güçlerin hiçbir zaman ortadan kalmayacak olması nedeniyle de çatışma ve bölünmeyle de nitelenir.

Agonistler "kesin ve sabit olana karşı belirsiz ve değişken olanın savunusu konusunda karşısında yer aldıkları temelci yaklaşımların tuzağına düşmemeye çalışırlar. Bu açıdan bakıldığında çağdaş agonistik düşünce temelcilik karşıtı olmaktan çok temelcilik ötesi bir yaklaşım sergiler. Nitekim temelcilik karşıtlığı, basit anlamda özlerin mutlak olanaksızlığı gibi bir argümandan hareketle tersinden de olsa özcü bir konumun benimsenmesi anlamına gelebilirken, temelcilik ötesi yaklaşım, özlerin yeniden anlamlandırmaya(toplumsal alanda eklemlemeye) asla kapatılmayacağı, ancak mümkün ve olumsal olduğu argümanı ile oldukça farklı bir zihniyeti temsil eder¹⁵⁰. Laclau tarafından üzerinde önemle durulmuş olan evrensellik-tikellik ilişkisi önemli nüanslar içerir. Laclau 'ya göre ilk olarak evrenselin, kendine ait (kendi üzerine kapatacağı) zorunlu somut bir içeriği yoktur; evrensel sınırsız sayıda, uzayıp giden bir eşdeğer talepler zincirine bağlı olarak, bu zincir nedeniyle, sürekli uzaklaşan bir ufuktur. Ama yine de evrensel, ortada görünmeyen bir tamlıktır ya da daha çok, gerçek anlamda tamlığın, bizzat tamlık düşüncesinin bir gösterenedir. İkinci olarak evrensel ancak tikelin varlığından oluşabilir, çünkü tikel bir içeriği ona aşkın bir evrensellik sembolüne dönüştüren yalnızca o tikel içeriğin reddi.

Agonistik politika bütün kimliklerin kararsız nitelikte olduğunu ve toplumu oluşturan ögelerin anlamının nihai anlamda sabitleştirilmesinin mümkün olmadığını savunur. Çoğulcu demokrasileri diğerlerinden ayıran özelliğin çatışmanın tanınması ve meşrulaştırılması olduğunu düşündüğümüzde, liberal demokratik toplumlarda çatışma ortadan kaldırılamaz.

Liberal demokratik siyaset, diğerlerinin, yok edilmesi gereken düşmanlardan çok fikirlerine karşı mücadele edilmesi gereken ancak bu fikirleri savunma hakkının sorgulanamayacağı muhalifler olarak görülmesini gerektirir¹⁵¹. Diğer bir deyişle, Önemli olan çatışmanın "antagonizma" (düşmanlar arasındaki mücadele) değil, bir agonizma (muhalifler arasındaki mücadele) biçimini almasıdır. Agonistik bakış

---

¹⁵⁰ İnce, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁵¹ Chantal Mouffe, *Dünyayı Politik Düşünmek Agonistik Siyaset*, Çev. Murat Bozluolcay, İletişim Yayınları İstanbul 2017, s. 27.

açısından demokratik siyasetin ana kategorisini, demokratik “ herkese özgürlük ve eşitlik” ilkelerine bağlı ancak bunların yorumlanması konusunda ayrışan “muhalif “ kategorisi oluşturur. Muhalifler bu ilkeleri yorumlayış biçimlerinin hegemonik olması için mücadele etseler de aleyhtarlarının kendi pozisyonlarının galibiyeti için verdikleri mücadelenin meşruiyetini sorgulamaz. Muhalifler arasındaki bu karşılaşma, canlı bir demokrasinin olmazsa olmazı “agonistik mücadelenin “ var olma şartıdır. İşleyen bir demokrasi, demokratik siyasi konumlanmaların çarpışmasına ihtiyaç duyar. Bunun yokluğunda, demokratik çarpışmanın yerini, tartışılmaz ahlaki değerler ya da özcü özdeşleşme biçimleri arasında bir çarpışma alır. Konsensüse yapılan aşırı vurgu, cepheleşmeye duyulan isteksizlikle birleşince siyasi katılıma karşı kayıtsızlık ve hoşnutsuzluk yaratacaktır. Konsensüs şüphesiz bir gerekliliktir. Ancak ona her zaman muhalefet eşlik etmelidir.

Çoğulcu demokrasilerde paylaşılan ahlaki ve siyasi ilkelerin yorumlanması üzerine anlaşmazlıklar sadece meşru değil aynı zaman da gereklidir de. Bu anlaşmazlıklar değişik vatandaşlıkla özdeşleşme biçimlerinin oluşmasına izin verir ve demokratik siyasetin nesnelere oluşturur. Demokratik özdeşleşme biçimlerinin eksikliğinden dolayı çoğulculuğun agonistik dinamikleri engellendiğinde tutkular demokratik bir ifade biçimi bulamaz. Böylece milliyetçi, dini, etnik türden özcü kimlikler etrafında kurulmuş çeşitli siyaset biçimlerinin ortaya çıkmasına ve uzlaşmaz ahlaki değerler üzerine şiddetin tezahür etmesini de içeren cepheleşmenin çoğalmasına ortam hazırlar. Demokratik siyasetin asıl amacı tutkuları ortadan kaldırmak ya da kamusal alanda rasyonel bir uzlaşma yaratmak için onları özel alana havale etmek değil; bu duyguları demokratik yapılara doğru harekete geçirecek, demokratik amaçlar etrafında kolektif özdeşleşme biçimleri yaratarak dönüştürmektir¹⁵². Rasyonalist çerçeveye alternatif, pratiklere ve dil oyunlarına yapılacak vurgudan başka, toplumsal ilişkilerin iktidar tarafından kurulduğuna dair bir kabulü de gerektirir. Rasyonel bir konsensüste kamusal alının mevcudiyetinin iktidarın bertaraf edilmesiyle gerçekleştirilebileceğini iddia eden müzakereci modelin eksikliklerinden birisi, söz konusu demokratik politika modelindeki değerler çoğulculuğunun kapsadığı antagonizma boyutunu ve antagonizmanın ortadan kaldırılamaz karakterini kabul edememesidir.

Her politik düzen bir hegemonya özgür bir iktidar ilişkileri kalıbının ifadesidir. Dolayısıyla da politik pratik, önceden kurulmuş kimliklerin çıkarlarının basit temsiliyeti

---

¹⁵² Mouffe, **a.g.e.** , s. 28-29.

olarak değil, bizzat o kimliklerin güvenilmez ve daima kırılğan bir zeminde kurulması olarak düşünülebilir¹⁵³. Aslında her türden toplumsal düzene dair hegemonik bir doğanın ileri sürülüşü demokrasi ve iktidar arasındaki geleneksel ilişkinin yerinden çıkarılmasıdır. Müzakereci yaklaşıma göre, bir toplum ne kadar demokratikse iktidarın toplumsal ilişkilerdeki kuruculuğu o denli az olur. Şayet toplumsalın kurucusunun iktidar ilişkileri olduğunu kabul edersek, o zaman demokratik politika meselesindeki esas soru da, iktidarın nasıl bertaraf edileceği değil, ama demokratik değerlere daha çok uyan iktidar biçimlerinin nasıl kurulacağı sorusuna dönüşür. İktidarın kurucu doğasını kabul etmek, demokratik bir toplumu mükemmel bir uyum ya da şeffaflığın gerçekleşmesi olarak kabul eden idealden vazgeçmemizi ima eder. Bir topluma demokratik karakterini, ancak toplumsal olarak sınırlanmış aktörlerden hiçbirinin kendisine bütünü temsilini atfedememesi ve kuruluşun “ hâkimiyetine ” sahip olduğunu iddia edememesi verir. Politika daima “onların ” belirlenmesiyle, “biz” yaratılmasıyla ilgilidir, dolayısıyla da birliğin bir çatışma ve farklılık bağlamında yaratılmasını hedefler.

Demokratik politikanın yeniliği bu biz/onlar karşıtlığının üstesinden gelmek değil –bu imkânsızdır- ama demokratik politikanın yerleşik hale getirildiği farklı bir tarzıdır. Burada önemli nokta, biz/onlar ayrımının çoğulcu demokrasiyle uyumlu bir şekilde yapılmasıdır. Demokratik politikanın amacı “agonistik çoğulculuk” çerçevesinde düşünüldüğünde” onlar artık imha edilecek düşmanlar değil, ama bir hasım olarak, yani fikirleriyle çarpıştığımız fakat o fikirleri savunma hakkını sorgulamadığımız birilerinin anlaşılacağı şekilde inşa edilmelidir¹⁵⁴. Schmitt, aynı değerlerin paylaşılmadığı kişiler ya da gruplarla ortak bir zeminde buluşmanın imkânsızlığını savunarak, bu kişiler ya da gruplarla barışçıl amaçlı tartışmaların gereksiz bir uğraş olduğuna inanır. Schmitt’in tüm tespitlerine katılmasa da siyasete ekonomi ve etik karşısında öncelik tanıdığı için Mouffe Schmitt’i takdir eder. Schmitt ‘in yorumları üzerinde kendi kuramını sağlamlaştıran Mouffe, demokrasilerde oluşan konsensüslerin çatışmalı bir uzlaşma olduğunu, demokratik tartışmanın yegâne rasyonel çözüme ulaşmak ya da sonuca ulaşmak amacıyla yapılan bir müzakere olmadığını, bunun karşıtlar arasında sürdürülen bir karşı karşıya gelme ve yüzleşme olduğunu söyler.

---

¹⁵³ Chantal Mouffe, *Demokratik Paradoks*, Epos Yayınları Ankara, s. 103-104.

¹⁵⁴ Mouffe, *a.g.e.* , s. 104-106.

Mouffe, liberal demokrasinin yeniden tanımlanmasında karşıtlık üzerinde durarak tüm siyasallığın içinde bir antagonizma boyutu olduğunu savunur. Burada “bize” karşı olan meşru bir düşmandır ve demokrasinin olduğu yerde bu karşıt olanla liberal demokrasilerin etik ve siyasal ilkelerini kabullenmiş olarak ortak bir zeminde paylaşılan kurallarla mücadele edilir. Mouffe, siyasal olanın temelinde iktidar ve antagonizma olduğu tespitini yaptıktan sonra siyasal ve siyaset arasında bir ayrım yapar¹⁵⁵. Buna göre siyasal olan insan ilişkilerinde var olan antagonizmaya karşılık gelip sosyal ilişkilerin çeşitli tiplerinde farklı şekillerde ortaya çıkar. Demokratik siyasetin gerçekleşmesinde esas nokta siyasal boyuta bağlılıkla insan ilişkilerinde var olan antagonizmanın erimesini engellemeye çalışmaktır. Mouffe, hasım kategorisinden bahsederken de bunun iki farklı biçimi dolayısıyla da antagonizma-agonizma ayrımının yapılması gerektiğini belirtir.

Antagonizmayı düşmanlar arası mücadele olarak tanımlayan Mouffe, agonizmi ise hasımlar arası mücadele olarak tanımlar. Sorun agonistik çoğulculuk perspektifinden değerlendirildiğinde demokratik siyasetin amacının antagonizmayı agonizme dönüştürmek olduğu söylenebilir. Agonistik çoğulculuğun müzakereci demokrasiden önemli bir farkı olduğunu söyleyen Mouffe, bu çerçevedeki demokratik siyasetin kamusal alandaki tutkuları bertaraf etmeyerek o tutkuların demokratik hedefler etrafında demokratik planlara doğru seferber edilmesinden yana olduğunu belirtir¹⁵⁶. Antagonizma hegemonyanın(anlamın, kimliğin) kapanımını gerçekleştirmedeki başarısızlığından, söylemsel pratikleri sürekli olarak aşan ve istikrarsızlaştıran çok anlamlılık ve anlam fazlalığından ileri gelir. Antagonizma, tüm kimliklerin nihai olarak olumsal bir doğaya sahip olduğunu ifşa edici, açığa çıkarıcı bir işleve sahiptir. Antagonizma nesnel bir anlama sahip değildir, nesnelliğin kendisinin oluşmasını engelleyen ve böylece tüm nesnelliğin nihai olumsal doğasını açığa vuran bir şeydir. Antagonizma nesnel bir ilişki değildir. Tüm nesnelliğin sınırlandırıcıdır. Sınırlarının gösterildiği noktadır.

Laclau ve Mouffe’ ye göre toplumsal antagonizmalar toplumsala içsel değil dışsaldır ve toplumun sınırlarını oluşturur. Antagonizma toplumsalın sınırlandırıcıdır, toplumun nihai imkânsızlığının tanığıdır. Laclau, antagonizma deneyiminin “iki hayati ve çelişkili rolü” yerine getirdiğini savunur. Antagonizma bir yandan kimliğin tam, eksiksiz biçimde kurulması olanağı “engeller” öte yandan kimlik daima ilişkisel olduğu

---

¹⁵⁵ Candan, **a.g.e.** , s. 152-153.

¹⁵⁶ Candan, **a.g.e.** , s. 155.

için antagonize edici güç, kimliğin kurulması için mutlak biçimde zorunludur. Antagonizma kimliğin eksiksiz, tam ve istikrarlı kılınmasının en büyük tehdididir. Her kimlik tehdit edilmiş bir kimlik olduğu için antagonizma önceliklidir¹⁵⁷. Çoğulcu bir demokratik düzenin belki de en önemli sorunu, bu düzenin temelini oluşturan birlik ve çeşitlilik ilkelerinin birbirleri pahasına yok edilmelerini gerektirmeyen bir tarzda bir araya getirilmeleridir.

Demokratik bir toplumda, ne bütünüyle birlik ilkesi üzerinde ne de bütünüyle çeşitlilik ilkesi üzerinde temellenebilir. Bu fikirden hareket eden agonistler, siyasal olanın ancak birlik ve çeşitlilik arasında gözetilecek bir gerilim temelinde var olabileceğini düşünürler. Bu nedendir ki agonistik düşüncede, tek başına siyasal birlik ya da kültürel çeşitlilik ilkelerine yapılan vurgular doğrudan anti-demokratik bir toplumsal düzen arayışıyla ilişkilendirilir¹⁵⁸. Öte yandan agonistler, daha çok komüniteren yaklaşımlarda görülen birlik ve çeşitliliğin sentezlenmesi fikrine de oldukça da mesafelidirler. Zira agonistik perspektifte birlik ve çeşitlilik sentezlendikleri ya da üstün bir normun şemsiyesi altında birleşmeye zorlandıkları takdirde orijinal anlam ve içeriklerini kolaylıkla yitiriveren son derece hassas ilkelerdir. Bu nedenle çoğulcu demokratik bir düzen ne tek başına birlik ya da çeşitlilik ilkesine ne de bu ilkelerin olası bir sentezine dayandırılmalıdır. Bu ilkelerin aralarındaki mesafenin korunması, agonistik bir demokratik düzenin tesis edilmesi bakımından önemlidir¹⁵⁹. Agonistik demokratik teoride iktidar ve çatışmaya o denli kurucu bir anlam yüklenir ki, iktidar ve çatışma olgularının göz ardı edilmesi durumunda, bu olguların –bastırılmış olanın geri gelişinde olduğu gibi- olumsuz bir biçimde geri gelişinin kaçınılmaz olacağı konusunda sık sık uyarılırız. Benzer bir kaygı ve uyarı Mouffe 'da daha tehditkâr bir içerik de rastlanır; siyasal olanın antagonistik boyutunun dışlanması onun intikamla geri gelmesine engel değildir ve siyasalın dışlandığı bu tür bir yaklaşım daha uzlaşmış bir topluma yol açmak yerine demokrasinin riske atılmasıyla sonuçlanır.

Siyasal birliğin agonistik bir demokratik işleyişin içinden çıkarılmasının sonucu siyasal çeşitliliğin siyasal birliği doğuracağı bir yanılgıyı da içerecektir. Siyasal birliğin hangi ilke ya da değerler temelinde tesis edileceği sorunu, aydınlanmadan günümüze siyasal teorinin en can alıcı sorunlarından biri olmuştur. Aydınlanma ile, siyasal birlik sorunu, her şeyden önce bir "yurttaşlık" sorunu olarak öne çıkmıştır. Siyasal birlik ile bu yurttaşlık sorununun içiçeliği, aydınlanma sonrası siyasetin en ayırt edici

---

¹⁵⁷ Gökhan Demir, *Post Marksizm ve Radikal Demokrasi*, Patika Kitap İstanbul 2014, s. 105-106.

¹⁵⁸ İnce, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁵⁹ İnce, *a.g.e.*, s. 66.

yönlerinden birini oluşturur. Ne var ki, günümüz postmodern siyaseti, yurttaşlık sorunundan bağımsızlaştırılmış bir “siyasal birlik” ya da “birlikler çoğulluğu” arayışı içindedir. Hatta yurttaşlık nosyonunun ima ettiği bütünselleştirici anlamlar, olası herhangi bir siyasal birlik kavrayışına kuşkuyla bakılmasına neden olmaktadır. Çağdışı birçok postmodern siyasal kuram ya da pratik gibi agonistik politika da bu post modern kuşkuculuğun mirasçıları arasında yer alır. Ne var ki, yurttaşlık sorunundan bağımsızlaştırılmış siyasal birlik arayışlarının karşı karşıya bulunduğu güçlükler ortadır. Şayet aydınlanma öncesi aşkıncılığa geri dönmeyecekse siyasal birliği hangi dünyevi terimlerle kavramsallaştırmak gerekir? İşte Mouffe ’un yurttaşlarla ilgili cumhuriyetçi geleneğin bazı yönlerini kendi agonistik çoğulculuğuyla birikteliğine yönelik çabasını, kısmen bu soruya verilen bir yanıt olarak değerlendirmek gerekir¹⁶⁰.

Çoğulculuktan genelde anlaşılan şey; gerçekten de birçok bakış açısı ve değer olduğu bir dünyada yaşıyoruz ancak ampirik kısıtlar nedeniyle hepsine birden sahip olmamız hiçbir zaman mümkün olmayacak; ne var ki hepsi bir araya gelirse, uyum içinde ve çatışmacılıktan uzak bir bütün oluşturabilirler. Liberal politik bakış açısının temellerinde biri akli önceleyen evrensel değerlerle çevrelenmiş aydınlanma felsefesinin ışığında var olmak için, agonistik siyaset anlayışını dışarıda bırakır ve rasyonel bir politik sistem kurmayı ve sürdürmeyi amaçlar. Dolayısıyla siyasalın, liberalizmin kör noktası olmasına bu kadar şaşırılmamalı. Antagonizma –karara bağlanamayan bir zeminde karar verme zorunluğu gibi güçlü bir anlamda kullanılan - kaçınılmaz karar anını öne çıkararak, herhangi bir rasyonel konsensüsün sınırlarını ortaya çıkarır¹⁶¹.

Liberal kuramın siyaseti uygun bir şekilde tasvir edememesinin nedeninin antagonistik boyutuyla “siyasal” reddetmesi olduğu savunulur. Liberal düşünüşün siyasala kör olmasının nedenlerinden bir başkası ise kolektif kimliklerin oluşumunu anlamasını engelleyen bireyciliğidir. Ne var ki siyasal, daha baştan kolektif özdeşleşme biçimleriyle ilgilidir. – bu alanda “onlara” karşı “bizim” inşa edilmesi olgusuyla karşı karşıya olduğu unutulmamalıdır. Liberal gerçeklikle ilgili temel problem toplumsalla ilişkili belirlenen yaklaşımının özcü bir varlık olarak yaşama temelinde gerçekleşmesinden ve nesnelliği olay ve olguların kendisine içkin olmasını düşündüğünden ileri gelmektedir. Farklılık olarak kurulmadıkça etnik ve kültüre dayalı

---

¹⁶⁰ İnce, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁶¹ Chantal Mouffe, *Dünyayı Politik Düşünmek Agonistik Siyaset*, Çev. Murat Bozluolcay, İletişim Yayınları İstanbul 2017, s. 27.

kimliklerin var olamayacağını, ya da sosyal nesnelğin iktidar ve mevcut otorite tarafından oluşturulduğunu kabullenemez.

Toplumsal nesnelğin en nihayetinde siyasi olduğu dolayısıyla da meydana getirilişine eşlik eden dışlama pratiklerinin izini taşımak zorunda olduğuyla yüzleşmeyi reddeder¹⁶². Hiçbir "gerçek" nesne kimliğini başka bir nesneye karşıt oluşu ile tamamlamaz, bu karşıtlıktan bağımsız, kendisine ait bir gerçekliği vardır. Buradan yola çıkan Colletti, gerçekliği kavrama indirgeyen idealist bir filozof olan Hegel gerçeğin içine çelişki sokabilmiş olsa da, bunun, gerçeğin zihin dışı karakterinden yola çıkan Marksizm gibi materyalist bir felsefeyle bağdaşmadığı sonucuna varır. Bu görüşe göre Marksistler antagonizmaları çelişki olarak ele almakla anlaşılabilir bir karışıklığa düştükleri söylenebilir. Colletti'nin amacı, antagonizmaları gerçek karşıtlıklar olarak yeniden yorumlamaktır. Colletti dışlayıcı alternatiften yola çıktığı dikkate alınmalıdır. Ona göre bir şey ya bir gerçek karşıtlıktır ya da bir çelişkidir. Colletti'nin bütün analizinin başlangıç noktası ve varsayımının düşünce ile gerçeklik arasındaki ayırım olmasından ileri gelir¹⁶³. Bundan gösterilmeye çalışılan, antagonizmaları açıklayabilecek kategoriler olarak "gerçek karşıtlığın" da "çelişkinin" de güvenilirliği yok eden bazı sonuçlar çıkar. Her şeyden önce, antagonizmanın gerçek bir karşıtlık olamayacağı açıktır. Gerçek karşıtlık, şeyler arasındaki nesnel – yani belirlenebilir, tanımlanabilir- bir ilişkidir; çelişki de kavramlar arasındaki tanımlanabilir bir ilişkidir; antagonizma ise, kısmi ve kararsız nesneleştirme olarak ortaya çıkar ve her türlü nesnelğin sınırı oluşturur. Dil bir farklılıklar sistemiye, antagonizma farklılığın iflasıdır: Bu anlamda kendisini dilin sınırları içine yerleştirir ve ancak dilin sekteye uğraması olarak var olabilir. Böylece sosyolojik ve tarihsel anlatıların boşluklarını doldurmak için kendi kategorilerini aşarak, neden kendilerini kesintiye uğratıp bir "deneyime" başvurmaları gerektiğini anlayabiliyoruz: Çünkü bütün diller ve bütün toplumlar içlerine işleyen olanaksızlığın bilincinin bir bastırılışı olarak kurulurlar¹⁶⁴. Antagonizmanın dil yoluyla yakalanması olanaklı değildir, çünkü dil ancak antagonizmanın bozduğunu sabitleştirmek için bir çaba olarak var olur. Bir simgesel düzene kısmi ve farklı ve uyumsuz(eğrelti) katılış olarak özne dil yoluyla kuruluyorsa, bu düzenin her sorgulanışının zorunlu olarak bir kimlik bunalımına yol açması gerekir. Ama ikinci açıdan, bu iflas deneyimi değişik bir ontolojik düzene, farklılıkların ötesindeki bir şeye bir geçiş değildir, çünkü hiçbir öte yoktur.

---

¹⁶² Mouffe, *a.g.e.* , s. 23-24.

¹⁶³ E. Laclau ve C. Mouffe, "*Hegemonya ve Sosyalist strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*", İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 197-198.

¹⁶⁴ Laclau ve Mouffe, *a.g.e.* , s. 201.

Toplumsalın sınırı iki ülkeyi ayıran bir sınır çizgisi gibi çizilemez; çünkü bir sınır çizgisinin algılanması onun ötesindeki bir şeyin algılanmasını varsayar ki bu şeyin nesnel ve pozitif –yani yeni farklılık- olması gerekir. Toplumsalın sınırlanması, onu bozan, tam bir var oluş oluşturma isteğini bozan bir şey olarak, toplumsalın kendisinin içinde verili olmasıdır. Toplum hiçbir zaman toplum olmayı başaramaz. Çünkü bu sınırlama onun içindeki her şeye nüfuz eder ve onun kendisini nesnel bir gerçeklik olarak kurmasını önler¹⁶⁵. Schmitt'e göre birlik, ancak özdeşlik tarzında var olabilir. Ama Schmitt'in anlayışla ilgili sorununun cereyan ettiği yer, tam da burasıdır. Bu nedenle, Schmitt'in argümanının hem güçlü hem de zayıf taraflarının incelenmesinde yarar vardır. Schmitt bize, demokratik politik bir topluluğun varlığı için gereken bağ türü konusunda demokrasideki homojenlik ihtiyacını ileri sürerek bir şeyler söyler. Diğer bir ifade ile demokraside "bizi" tarif eden "dostluk" 'un doğasını tahlil eder. Schmitt'e göre bu elbette, böyle müştereklik/ halk biçimini reddetmenin ve çoğulculuğun savunulmasında liberalizme itiraz etmenin bir biçimidir. Çoğulcu bir toplumun birliğini nasıl tasavvur etmeliyiz? Schmitt'in bu konuda ki cevabı açıktır: Demokratik politik bir topluluk içinde çoğulculuğa yer yoktur. Demokrasi, homojen bir demosun varlığını gerektirir ve bu durum her türlü çoğulculuk imkânını dışlar¹⁶⁶. Toplumsalın ve bütün kimliklerin olumsuzluğunu gösteren bir deneyim olarak antagonizma, toplumsal ilişkilerin ve kimliklerin herhangi total kapanmanın imkânsızlığını açığa vurur.

Antagonizmalar kimliğin sınırlarını ve kararsızlığını gösterebilir de kimliğin oluşturulması için hayattır. Kavramsal olarak antagonizma toplumsal kimliğin Özel sabitsizliğini, kısmi ve kararsız karakterini açığa vurur. Antagonizmalar, herhangi bir kimliğin ona dışsal olan bir şey tarafından sürekli tehdit edilmesinden ötürü tüm kimliklerin ve toplumsal öznenin olumsuzluğunu ve kararsızlığını açığa çıkarırlar. Antagonizmalar bir yandan kimliği yerinden eder, olumsuzluğa ve belirlenimsizliğe yol açar diğer yandan kimliği oluşturur. Diğer bir deyişle kimliğin ve ilişkilerin tümüyle akışkan ve farka dayalı olmasından ziyade, kimlik ve ilişkiler kısmi olarak sabitlenmiş olarak düşünülebilir. Böylelikle antagonizma siyasi ve toplumsal kimlikleri istikrarsızlaştırırken aynı zaman bu kimliklerin etrafında oluşturulduğu içsel sınırları sağlar. Düşman veya ötekini gerektiren antagonistik bir ilişkinin yaratılması, siyasi sınırlarının kurulması için hayati öneme sahiptir. Laclau ve Mouffe, siyasi yaşamın

---

¹⁶⁵ Laclau ve Mouffe, *a.g.e.* , s. 201.

¹⁶⁶ Chantal Mouffe, *Demokratik Paradoks*, Epos Yayınları Ankara, s. 59-60.

yok edilemez, sökülüp atılamaz, kendisinden hiçbir zaman kurtulamayacağımız bir boyutu olarak antagonizmayı kimlik oluşumunun ontolojik koşulu olarak ele alarak iktidar ve çatışmanın toplumsal düzenlerden bütünüyle silinebileceği görüşüne karşı çıkarlar. Laclau ve Mouffe, toplumsalın, yaradılıştan veya doğası gereği antagonistik ve böylece ontolojik olarak tamamlanamaz olduğunu düşünürler¹⁶⁷.

3.1.2. İktidar ve Toplumsalın İnşasındaki Kurucu Güç Olarak Hegemonya

Hegemonya kavramı, yeni bir ilişki tipini özgül kimliği içinde tanımlamak için değil, tarihsel zorunluluk zincirinde meydana gelmiş bir boşluğu doldurmak için ortaya çıkmıştır. Hegemonya, var olmayan bir bütünlüğü ve bu ilksel yokluğun üstesinden gelerek mücadelelere bir anlam ve tarihsel güçlere pozitif nitelik katmak için yapılan çeşitli yeniden düzenleme ve yeniden ekleme girişimlerini akla getirecektir. Kavramın içinde belirlediği bağlamlar, bir çatlağın (jeolojik anlamda), doldurulması gerekmiş bir yarığın, üstesinden gelinmesi gerekmiş bir olumsuzluğun bağlamları olacaktır. Bir kendiliğin büyük ve gösterişli açılımı değil, bir krize tepki olacaktır hegemonya. Hegemonya, somut bir toplumsal formasyonda var olan birliğin kendisini anlamakta kilit kavram durumundadır.

Perry Anderson hegemonya kavramını Rus sosyal demokrasisi içinde ortaya çıkışını incelemiştir ve araştırmasının sonuçları açıktır. Hegemonya kavramını Plekhanov'un "aşamacı" anlayışına göre tarihin normal bir gelişim göstermesi halinde olması gereken şeyin krize girmesiyle ortaya çıkmış bir boşluğu doldurmaktadır. Bu nedenle, bir görevin ya da bir tarihsel güçler topluluğunun hegemonize edilmesi, tarihsel olumsuzluk alanına aittir¹⁶⁸. Avrupa sosyal demokrasisinde asıl sorun, işçi sınıfı konumlarının dağılımı ve bu konumlar arasında Marksist teorinin varsaydığı birliğin parçalanması olmuştur. Burjuva uygarlığının olgunluk derecesi, kendi yapısal düzenini işçi sınıfının içine yansıtarak onun birliğini bozuyordu. Oysa Rusya bağlamında ortaya çıktığı biçimiyle hegemonya teorisinde, yeterince gelişmemiş burjuva uygarlığının sınırlılıkları işçi sınıfını kendi dışına çıkmaya ve kendisinin olmayan görevleri üstlenmeye zorluyordu. O zamanda sorun sınıf birliğini sağlamak değil, burjuvazinin kendi görevlerini üstlenmekteki yapısal zayıflığının olumsuzluğun doğuşuna yol açtığı bir tarihsel zeminde, işçi sınıfı mücadelesinin politik etkililiğini en üst düzeye çıkarmak oluyordu. Hegemonya kavramının ortaya çıkması sağlayan adımların nasıl yapılandırıldığına bakalım. Plekhanov ve Alexrod'un yazılarında

¹⁶⁷ Demir, *a.g.e.*, s. 108-109.

¹⁶⁸ E. Laclau ve C. Mouffe '*Hegemonya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 31.

hegemonya terimi Rus burjuvazisinin politik özgürlük için normal olarak verdiği mücadeleyi başarıya ulaştırmadaki güçsüzlüğünün, işçi sınıfının bu özgürlüğü elde etmek üzere kararlılıkla müdahale etmeye zorladığı süreci betimlemek için kullanıyordu. Dolayısıyla görevin sınıf doğasıyla onu yerine getiren tarihsel fail arasında bir yarılma vardı. Bu boyutları hayli değişebilen bir belirlenmemişlik alanı yaratıyordu. Fakat her durumda bu alan, çeşitli devrimcilerin birbirlerinden ayrıldıkları belirleyici olma durumundaydı. Rus devrimi-Gramsci'nin deyişiyle Kapitale karşı devrim- kendi stratejisini, hegemonya için mücadelenin karakteristiği olan belirlenmemişlik alanını en uç noktaya kadar genişleterek haklı çıkarmak zorundaydı. Sonuçta bir "zorunlu iç" (sınıfın normal bir gelişimdeki görevlerine tekabül eden) ile "olumsal dış" (toplumsal faillerin, verili bir momentte üstlenmek zorunda oldukları sınıf doğalarına yabancı görevler toplamı) arasında bir karşıtlık ortaya çıkıyordu¹⁶⁹.

Hegemonya kavramının kapsadığı iki ilişki, - hegemonize edilen görevle onu hegemonize eden sınıf arasındaki ilişki ve hegemonize edilen görevle onun doğal faili olan sınıf arasındaki ilişki- arasındaki gerilimin neden hiçbir zaman bir kavramsal eklemlemeyle ortadan kaldırılamayacağı açıklık kazandı. İşçi sınıfının birliğinin ve kimliğinin ekonomist aşamacılık zemininde- onu evrensel bir sınıf olarak oluşturabilecek tek zemininde- korunabilmesinin koşulu, hegemonize edilen görevlerin hegemonik sınıfın kimliğini dönüştürmeyip onunla sadece dışsal ve olgusal bir ilişkiye girmesiydi. Dahası bu ilişkinin dışsal olduğunu ileri sürmenin tek yolu hegemonize edilen görevle onun doğal sınıf faili arasındaki bağı sıkılaştırmaktır. Dolayısıyla hegemonik ilişkilerin zemini özünde pragmatik söylemler zeminiydi. Gramsci'nin daha sonra tarihsel blok, bütünsel devlet gibi kavramlarla değineceği, toplumsal ilişkilerin kendi yapılanışına atıfta bulunmaz¹⁷⁰. Hegemonya kavramının kapsadığı iki ilişki arasındaki gerilim, demokratik ve otoriter hegemonya pratikleri arasında var olduğunu saptadığımız muğlaklıktan başka bir şey değildir. Demokratik pratik işaret edildiği gibi, hegemonik yeniden-düzenleme zemini sosyalist politik pratiğin demokratik anlamda genişlemesi ve derinleşmesi için bir potansiyel taşımaktadır. Hegemonya olmadıkça, sosyalist pratik yalnızca işçi sınıfının talep ve çıkarları üzerinde odaklanabilir. Fakat aşamaların yerinden oluşu işçi sınıfını bir kitle zemini üzerinde hareket etmeye zorladığı ölçüde, onun da sınıf gettosunu terk etmesi ve kendisini kendi ötesine uzanan bir antagonizmalar ve talepler çokluğunun eklemleyicisi haline getirmesi gerekir.

¹⁶⁹ Laclau ve Mouffe, **a.g.e.** , s. 90.

¹⁷⁰ Laclau ve Mouffe, **a.g.e.** , s. 102.

Laclau ve Mauffe tarafından açıklandığı üzere toplum, bir özdeşlik ve farklılık mantığı tarafından harekete geçirilen sonsuz bir eklemleme pratiği içindedir, çünkü bu eklemlemeyi olanaklı kılan ve herhangi bir uyum ya da birlik amacı tarafından asla yok edilemeyecek olan iktidar ilişkileri toplumsal olanın tam merkezinde yer alır. Laclau ve Mauffe toplumsalı kuran ve bozan bu iktidar ilişkilerine kısaca "hegemonya" adını verir. Laclau ve Mauffe' un ifadesiyle; Hegemonyanın ortaya çıktığı genel alan eklemleyici pratikler alanıdır; yani "öge" lerin "momentler" halinde netleşip billurlaşmadığı bir alandır. Her momentin anlamının kesinlikle sabit olduğu kapalı bir ilişki kimlikler sisteminde hegemonik bir pratiğe kesinlikle yer yoktur. Hiçbir yüzgezer gösteren içermeyen, bütünüyle başarılı bir farklılık sistemi herhangi bir eklemlemeyi olanaklı kılmayacak, bu sistem içindeki bütün pratiklere tekrarlanma ilkesi egemen olacak ve orada hegemonize edecek hiçbir şey kalmayacaktır. Hegemonya, toplumsalın tamamlanmamış ve açık karakterini gerektirdiği için, hegemonya ancak eklemleyici pratiklerin egemen olduğu bir alanda yer bulabilir. Laclau ve Mauffe' un Hegemonya kavramıyla gerçekte anlatmak istediği toplumsal nesnelliğin iktidar eylemleriyle kurulduğu fikridir. Bu toplumsal nesnelliğin nihai olarak siyasal olduğu ve kuruluşunu yöneten dışlama / farklılık izlerini göstermek zorunda olduğu anlamına gelir.

Her politik düzen, bir hegemonya, özgür bir iktidar ilişkileri kalıbının ifadesidir, dolayısıyla da politik pratik, önceden kurulmuş kimliklerin çıkarlarının basit temsiliyeti olarak değil, bizzat o kimliklerin güvenilmez ve daima zedelenebilir bir zeminde kurulması olarak tasavvur edilebilir¹⁷¹. Siyasal sorunsal bağlamında, hegemonya anahtar kavramlardan biridir. Siyasal antagonizmanın her daim var olan olanaklılığı olarak hesaba katmak, nihai bir temelin yokluğuyla hesaplaşmayı ve düzene hâkim olan karar verilemezlik boyutunu kabullenmeyi gerektirir¹⁷². Başka bir deyişle, her çeşit toplumsal düzenin hegemonik doğasını ve her toplumun bir olumsuzluk bağlamında düzen kurmaya çalışan bir dizi pratiğin ürünü olduğu gerçeğini tanımayı gerektirir.

Ernesto Laclau'nun belirttiği gibi, hegemonik müdahale ve oluşum iki asli özellik taşır; hegemonik eklemlemelerin olumsuz karakteri ve – toplumsal ilişkileri herhangi bir rasyonaliteye bağlı olmaksızın asli bir anlamda kurmaları bakımından- kurucu karakteri. Siyasal, hegemonik kuruluş edimlerine bağlıdır. Bu anlamda

---

¹⁷¹ İnce, *a.g.e.* , s. 38-39.

¹⁷² Chantal Mauffe, *Siyasal Üzerine*, Çev. Mehmet Ratip, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 25.

toplumsal siyasaldan ayırt etmek gerekir. Toplumsal kendi kendilerini temellendiriyormuş gibi görünen fakat olumsal siyasal kuruluşun kökensel edimlerini saklayan ve varlıkları sorgusuz sualsiz kabul edilen tortulaşmış pratiklerin alanıdır. Tortulaşmış toplumsal pratikler herhangi bir olası toplumun kurucu unsurlarındandır; toplumsal bağların hepsi bir anda sorgulanmaz. Dolayısıyla, toplumsal ve siyasal, Heidegger'in deyimıyla, varoluşçuların statüsüne sahiptirler; yani her toplumsal aşamanın zorunlu boyutlarıdır. Eğer-hegemonik anlamıyla- siyasal, toplumsal kuruluş edimlerinin görünürlüğünü içerirse, neyin toplumsal neyin siyasal olduğunu önsel olarak, yani herhangi bir bağlamsal göndermeden bağımsız olarak belirlemek imkânsızlaşır. Toplum, kendi dışında bulunan bir mantığın (bu mantığın kaynağı, üretim güçleri tarihin yasaları gibi) tezahür etmesi olarak görülür.

Her düzen olumsal pratiklerin geçici belirsiz eklemlemelerinden ibarettir. Toplumsal ve siyasal arasındaki sınır değişkendir ve sürekli olarak toplumsallar, failer arasındaki yer değiştirmelere ve yeniden müzakerelere ihtiyaç duyar. İktidar toplumsalı kurar, çünkü toplumsal ona şekil veren iktidar ilişkileri olmaksızın var olamaz. Belli bir dönemde "doğal" düzen olarak kabul gören bir düzen tortulaşmış pratiklerin bir sonucudur; hiçbir zaman onu var eden pratiklerin dışında yer alan daha derin bir nesnelliğin tezahürü değildir. Her düzen siyasaldır ve bir dışlamaya dayanır. Bastırılmış olan ve tekrar harekete geçirilebilecek diğer olanaklar her zaman vardır. Belli bir düzenin kurulmasını sağlayan ve toplumsal kurumların anlamını sabitleyen eklemleyici pratikler, hegemonik pratiklerdir. Her hegemonik düzen, bir başka hegemonya kurmak adına mevcut düzeni parçalamaya çalışan karşıt hegemonik pratiklerin meydan okumasına açıktır¹⁷³. Özdeşim sürecinin öncesinde var olan ve özcü kimlikleri ifade eden "biz-onlar" karşıtılarıyla hiçbir zaman karşı karşıya kalmayız. Dahası, "onlar" "biz" in olanaklılığının koşulu ve "biz" in "kurucu dışsalı" olduğundan bu, belli bir "biz" in kuruluşunun her zaman bir tür "onlar" dan ayırt edilmeye dayanacağı anlamına gelir. Bu nokta, onların inşa edilmiş biçimine göre farklı biz/onlar ilişkisi türlerinin olanaklılığını düşünmemizi mümkün kıldığı için çok önemlidir¹⁷⁴.

Laclau ve Mauffe' unun hegemonya tanımında; hegemonik siyaset biçimi, hegemonik ve gereklidir. Eşdeğerlik ve sınır etkilerinin üretimi, demokratik siyaset için analogik modeli oluşturduğundan hegemonik bir siyaset biçiminden ziyade

---

¹⁷³ Mauffe, **a.g.e.** , s. 26.

¹⁷⁴ Mauffe, **a.g.e.** , s. 27.

paradigmatik siyaset biçimi olduğu için gereklidir. Hegemonyayı tipik bir modern fenomen ve demokratik devrimin bir ürünü, fakat aynı zamanda da siyasetin evrensel biçimi olarak düşünürler. Heidegger'in deyişiyle, hegemonya anlayışları ontik ve ontolojik farktan çok, ikisi arasındaki dalgalanmadan konumlanmıştır. Onlara göre, hegemonyanın modern çağ öncesi durumlarda geçerli olamayacağı açık olsa da, totalitarizmin ya da diktatörlük gibi dini, ırksal, etnik veya daha geleneksel anlamda siyasi kodların, hegemonik siyaseti eşit ölçüde önleyen bir takım güncel tecrübeleri bulunduğu belirli bir zaman çizelgesi, belirleyici bir kıstas değildir. Bazısı modern, diğerleri modern çağ öncesi kodların yeniden canlanmaları olan bu tecrübeler, otoritenin meşruluğunu sorgulama ya da komuta ve itaat arasındaki bağı düşünmenin yaygın şeklini değiştirme imkânını engellemeyi amaçlar.

Laclau ve Mouffe, hegemonik siyaset biçiminin yasalaşması için gerekli olan farklı eklemlenmenin alt sınırını belirtmezler; bu nedenle, bu minimal alanın gerekli şartının ne kadar minimal olduğunu belirlememizin bir yolu yoktur. Tek söyledikleri, hegemonyanın ortaya çıkabilmesi için bir eklemlenme alanına ihtiyaç olduğudur¹⁷⁵. Öte yandan hegemonik eklemlenmelerin hâkimiyetinin, modernite ile başladığını ve demokratik devrimden destek aldığını biliyoruz. Claude Lefort' un deyişiyle söyleyecek olursak, modernite Laclau ve Mouffe' ye göre faydalıdır; düzeni siyasi olarak kurulmuş bir oyun olarak algılar; demokrasi ise düzenin kuruluşunu aralıksız bir süreç olarak ele alarak hegemonyanın kapsamını genişletir. Laclau ve Mouffe, ayrıca daha fazlasının da olduğunu ileri sürer; kendi radikal demokrasi projeleri, hegemonyanın gelişmesi için gereken koşulları sağlamaya çabalar. Laclau ve Mouffe hegemonyanın "başlangıçta bizim devrim dediğimiz" şeyin alanında doğan "koşullar altında" sol tarafta siyasi analiz için temel bir araç oluşturabileceğini, ancak radikal bir demokrasi projesindeki tüm yapıbozumcu etkilerinde azamileştirildiklerini "iddia ederler.

Demokratik devrim, hegemonyanın olabilirliği için bir şart işlevi görür ve Laclau ve Mouffe'nin radikal demokrasi siyasi projesi, hegemonyanın potansiyelinin tam anlamıyla gerçekleşmesi için şarttır. Lefort demokrasiyi kendi temellerinin olumsuzluğunu kabul etmesi nedeniyle, gerçek tarihsel toplum olarak düşünür¹⁷⁶. Demokrasi düzenin siyasi kuruluşuna ya da sürekli, bitmeyen bir süreç olarak

---

¹⁷⁵ Benjamin Arditi, **Post-Hegemonya: Olağan Post-Marksist Paradigmanın Dışında Siyaset**, Alexandros Kioup Kiolis, Giorgos Katsambekis, (ed.) **Radikal Demokrasi Kitlenin Biyopolitikası, Halkın Hegemonyası**, Koç Üniversitesi Yayınları İstanbul 2016, s. 32.

¹⁷⁶ Arditi, **a.g.e.** , s. 34.

nesnellige görünürlük temin ederek topluluğun normları, mizacı ve biçimine dair çatışmaların herkesin önünde kurumsal bir sahne inşa eder. Laclau ve Mauffe bu argümanı yeniden ele alır. Demokrasiden, tarihsel toplum biçimi olarak söz etmek yerine, tüm nesnellik ve güç düzenlemelerinin belirsiz ve olumsal statüsünün farkına varmamıza neden olduğu için hegemonyanın en iyi tarihsel siyaset biçimi olduğunu ileri sürerler. Hegemonya da bizlere güncel siyasetle veya en azından modern siyasetle ve özellikle de onun demokratik varyantıyla daha fazla uyum temin eder ki bu durumda hegemonik biçime meydan okunamaz ya da yalnızca bu gerçeği tanımayarak meydan okunabilir.

Dilin ve kimliklerin anlamlarının nihai olarak asla sabitlenemeyeceğini ve böylece toplumsal pratikleri sürdüren ideolojik çimentonun yıkılmaya daima açık olduğunu göstermek için Kıta Avrupası post-yapısalcı dilbilimin, felsefenin ve psikanaliz görüşün kavram ve yöntemlerine dayanmışlardır. Kimliklerin sabitlikten yoksun olması farklı toplumsal gruplar arasında hegemonya için mücadelenin sürdürüldüğü koşulları oluşturur. Laclau ve Mauffe'ye göre, demokratik görevlerin herhangi bir sınıfa ait olduğu fikrinin terk edilmesi demokratik hegemonya pratiği için dört önemli sonuç doğurur. Birincisi, sınıfların üzerlerine aldıkları hegemonik görevler kimliklerini dönüştürür; içi ile dışı arasındaki katı ayırım çizgisi ortadan kalkar. Diğer bir değişle hem eklemelenen hem de eklemleyen, her ikisi de sürekli bir bozulma ve yeniden tanımlanma sürecinin etkisi altındadır. İkincisi, demokratik talepler zorunlu sınıf karakterlerini kaybettiklerinden, hegemonya alanı artık, sınıflar arasındaki sıfır-toplam oyunu gereğince her sınıfın kendi etkisini azamiye çıkarmasını gerektirmez. Böylece sınıf ittifakı kavramı da artık açıkça yetersizleşir, çünkü hegemonya, rasyonalist bir tarzda önceden oluşmuş faillerin çıkarlarının çakışmasını değil bizzat toplumsal faillerin kimliklerinin kurulmasını varsayar. Üçüncüsü, temsil etme denen şey, temsil edilenin doğasını değiştirdiğine göre, siyaset alanı artık "çıkarların temsil edilmesi" olarak görülemez. Son olarak toplumsal faillerin kimlikleri artık tek başına üretim ilişkileri içindeki konumlanışları tarafından belirlenmediği ve birçok özne konum arasındaki karasız (tartışmalı, esas olmayan) bir eklemleme durumuna geldiği ölçüde, zımnen meydan okunan şey toplumsal faillerle sınıf arasındaki özdeşliktir. Hegemonya artık sınıf öznesinin hegemonyası değildir. Siyasal öznellik ve sınıflar arasında, ekonomik anlamda, doğrudan hiçbir süreklilik yoktur. Hegemonya artık sınıf pratiğinden ziyade genel olarak söylemsel eklemleme ilkesi olarak

anlaşılmaktadır¹⁷⁷. Temelde hegemonya ancak eklemleyici pratiklerin egemen olduğu bir alanda yer bulabilir¹⁷⁸.

Hegemonya kavramı, Gramsci'nin ötesine geçecek şekilde, hem çağdaş toplumsal mücadeleleri özgüllükleri içinde düşünebilme imkânı sağlar, hem de hem de radikal demokrasi hedefinin üzerinde temelleneceği siyasetin ana hatlarını çizme imkânı sunar. Hegemonik eklemlemenin iki koşulu, antagonist (düşmanca) güçlerin varlığı ve bunları ayıran sınırların kararsızlığıdır. Bir pratiği hegemonik diye tanımlayabilmemizi sağlayan zemini oluşturan şey sadece, geniş bir gezici ögeler alanının varlığı ve bu ögelerin karşıt kamplara eklemlemelerinin olanaklı olmasıdır. (ki bu da o kampların sürekli olarak yeniden tanımlanmaları anlamına gelir) Eşdeğerlik ve sınırlar olamadan, hegemonyadan tam olarak söz etmek olanaksızdır. Bu noktada, bizi Gramsci'nin ötesine götürecek bir doğrultuda radikalleştirilmeleri gerekse de Gramsci'nin temel kavramlarını nasıl yeniden ele alabileceğimiz açıktır. İlişkiler sistemindeki genel bir zayıflamanın verili bir toplumsal ya da politik alandaki kimlikleri belirlediği, bunun sonucu olarak da gezici ögelerin çoğaldığı bir konjonktür, Gramsci'nin ifadesiyle, "organik kriz" konjonktürü diyeceğimiz şeydir. Bu konjonktür tek bir noktadan doğmayıp, koşulların bir üstbelirleniminin ürünüdür ve kendisini antagonizmaların çoğalmasında değil, toplumsal kimliklerin yaşadıkları genelleşmiş bir krizde de açığa vurur.

Düğüm noktalarının yerleştirilmesi ve eğilim olarak ilişki halindeki kimliklerin oluşturulması yoluyla görece birleştirilmiş bir toplumsal ve politik alan, Gramsci'nin tarihsel blok dediği durumdur. Tarihsel bloğun farklı ögelerini birleştiren bağlantı tipi-tarihsel a priori'nin herhangi bir biçimindeki birlik değil, yayılımdaki düzenlilik-söylemsel biçimlenme kavramına karşılık gelir. Tarihsel bloğu, oluşturulduğu antagonizmalar zemini açısından ele aldığımız sürece, bu blok hegemonik biçimlenme olarak tanımlanır. Hegemonik biçimlenme bir sınırlar fenomenini ima ettiğine göre, "mevzi savaşı kavramı" bütün anlamını açığa vurur. Bu kavram yoluyla Gramsci iki önemli teorik etkide bulunmuştur. Bunlardan birincisi, toplumsalın kapanışının imkânsızlığının öne sürülmesidir: Sınır toplumsalın içinde olduğundan ampirik (deneysel) bir gönderilen olarak, toplumsal formasyonu, toplumun anlaşılabilir biçimleri içinde sınıflandırmak olanaksızdır. Her toplum kendi kendisini bölerek, yani

---

¹⁷⁷ Demir, *a.g.e.*, s. 77-78.

¹⁷⁸ E. Laclau ve C. Mouffe, '*Hegemonya ve Sosyalist strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, İletişim Yayınları 2017 İstanbul, s. 214.

onu bozan her türlü anlam fazlalığını kendi dışına atarak, kendi rasyonellik anlaşılabilirlik biçimlerini oluşturur¹⁷⁹.

Liberal çoğulcu demokratik bir düzenin tesis edilmesini amaçlayan bir siyasal teori olarak çağdaş agonistik politika, agona düzenleyici/pozitif bir anlam yüklemekten kaçınmamaktadır¹⁸⁰. Örneğin Honig, kendi savunduğu yetenek siyasetinin bir yandan birleştirme siyasetini gün yüzüne çıkardığını ama öte yandan bu siyasetin kendisinin bir birleştirme aracı olduğunu teslim eder. Esasen yetenek(virtu) siyaseti ile erdem(virtue) siyaseti arasında kategorik bir ayrım öngörmek oldukça kuşkuludur, zira bir yandan mücadele etmeyi diğer yandan ise karar vermeyi teşvik eden bu unsurlar, siyasi yaşamın birbirini tamamlayan iki ayrı görünümü, birlikte var olan ve çatışan iki ayrı yönelimdir. Siyaseti bu unsurlardan birine indirgemek, son tahlilde siyasetin yerinden uğratılması anlamına gelir. Dolayısıyla her ne kadar daimi çatışma nosyonuna sonuna kadar bağlı kalınsa da, çeşitlilik içinde birliği güvence altına almak adına bir "agon sınırlandırmasında " bulunmak, siyasal gerçekliğin gerekli ve kaçınılmaz bir unsuru olarak gözükmektedir. Agon'un sınırlandırılmasının birinci adımı şiddetin tasfiyesi ise, ikinci adım, agon'a, etik duyarlılığa ilişkin öz-farkındalıkların yeşertilmesini içeren kültürel bir etos(erdem, iyi ahlak) anlamı yüklemektir.

Çağdaş agonistik politikanın hemen tüm temsilcilerinde, kimlikler arasında oluşabilecek yıkıcı bölünme ve çatışmaların giderilmesini/yatıştırılmasını arzu eden ortak bir dil vardır. Bir yandan açık bir şekilde kültürel çeşitliliğin korunmasını amaçlamakta, bir yandan da kültürel çeşitliliğe tehdit oluşturabilecek yıkıcı çatışmaların yatışmasını gizliden gizliye arzu etmektedir. Burada çağdaş agonistik politika, agona son tahlilde agonu ortadan kaldıracak ya da onu evcilleştirecek olumlu bir işlev gördürmek şeklinde bir paradoks oluşmuştur. Çatışmaya olumlu bir anlam yüklenmesinin gerisinde belirli bir faydacı mantık gizlidir: Birbiriyle çekişme içinde olanları birbirine bağlayarak birleştirici ve çatışan kimlikler arasında karşılıklı saygının yerleşmesini sağlayacağı için çatışma aslında herkesin iyiliğine ve yararınadır¹⁸¹. Ötekiliğin önemszenmesi ve kamusal alana dâhil edilmesi, çağdaş agonistik düşüncenin en orijinal yönlerinden birini oluşturur. Dünyaları harekete geçiren şey farklılıkların etkileşimi, onların birbirlerine doğru çekilmesi ve geri itilmesidir. Yaşam çoğulluktur, ölüm ise yeknesaklıktır. Farklılıkları ve özellikleri bastırmak, farklı

¹⁷⁹ Laclau ve Mauffe, **a.g.e.** , s. 217.

¹⁸⁰ İnce, **a.g.e.** , s.147.

¹⁸¹ İnce, **a.g.e.** , s. 147.

medeniyet ve kültürleri ortadan kaldırma aracılığıyla ilerleme, yaşamı zayıflatır ve ölümü destekler. Yaşamın bolluk, çoğulluk ve zenginliğini esas alan normatif bir demokrasi kavrayışının dışında agonistler demokrasiyi iktidar ilişkilerinin nihai oluşumunu önleyen dolayısıyla toplumsal/siyasal yaşamı yönlendiren normların katılaşmasını sürekli öteleyen bir negatifiklik olarak kurgular.

Laclau ve Mauffe demokratik düzeni, içinde iktidarın yerinin boş bir yer haline geldiği ve bu yerin nihai olarak doldurulamayacağı bir düzen olarak tanımlarlar¹⁸². Demokrasinin en belirgin ortaya çıkışının alternatif tercihler olasılığına gönderme yapması olduğu halde küreselleşme çağında alternatifsizliği dikta eden yaklaşımlar demokrasiyi olmasa da olur noktasına getirmektedir. Bu yaklaşım şekli demokrasi eyleminin içini boşaltarak “düşük yoğunluklu demokrasi” ye yol açma riski taşımaktadır. Böylece siyaset ve alternatif toplum projeleri üretip öneremez hale gelme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Çoğulcu demokratik siyasette uzlaşmanın gerçekleşmesini engelleyen “dışarı” var olmaya her zaman devam edecektir. Bu durum demokratik projeyi yıkıma uğratacak bir şey değil, aksine demokrasinin imkânının koşuludur. Sistem alanında bir rasyonelite krizi, kimlik alanında ise bir meşruiyet krizi olarak kendini gösteren liberal demokrasinin krizi liberal demokrasinin daha fazla geliştirilmesi yoluyla aşılmaya çalışılmaktadır. Örneğin Habermas’a göre bu doğrultuda ortaya çıkan radikal demokratikleşmede ilk hedef liberal demokrasilerde kural olarak var olan “güçler ayrımında ki” kuvvetlerin kaydırılmasıdır. Başka bir ifadeyle devlet erklerine yönelik değil de toplumsal entegrasyona yönelik farklı kaynaklar arasında yeni bir denge kurulmalıdır. Habermas artık amacın kapitalist doğrultuda özerk hale gelmiş iktisadi sistemi ve bürokratik olarak özerkleşmiş egemenlik sistemini ilga edip ortadan kaldırmaya çalışmak olmadığını fakat hedefin kapitalist sistemin emredici kiplerinin yaşam dünyasını istila ederek bu alana dönük sömürgeleştirici tecavüzlerine set çekmek olduğunu söyler.

Habermas’a göre modernizm, endüstriyel gelişme ile bireylerin bazı ihtiyaçlarını giderirken sivil toplum olarak özel alanı, siyasal toplum olarak ise kamusal alanı öngörerek bireylerin hak ve özgürlüklerine yönelik demokratik taleplerin de eksik kalındığından tam anlamıyla demokratikleşmemiştir. Bu yüzden modernlik Habermas’ta “bitmemiş bir proje” olarak adlandırılır¹⁸³.

---

¹⁸² İnce, **a.g.e.** , s. 53.

¹⁸³ Candan, **a.g.e.** , s. 91-92.

Claude Lafort'a göre demokratik devrimden sonra, artık aşkın bir düzenden kaynaklanan garantili temeller olmadığından, iktidar, hukuk ve bilgiyi birbirine bağlayan bir merkezde artık olmayacaktır, böylelikle belli politik alanları hegemonik eklemlenmeler yoluyla birleştirmek de olanaklı hale gelir. Nihai bir dikiş oluşturmak ve demokrasi mantığının tesis ettiği, toplumsalın radikal açıklığını reddetmek için gösterilen her çaba, Lafort'un "totalitaryenizm" olarak adlandırdığı şeye, yani toplumun bütünüyle bilinip yönetilebileceği bir kalkış noktasının varlığından ibaret bir siyasal kuruluş mantığına götürür. Demokratik devrim, sembolik iktidarın tikel bir bedende cisimleşmesi olasılığının altını oymuştur. Sonuç olarak iktidarın yeri bir "boş yere" dönüşür. İktidarın yeri doldurulamaz, işgal edilemez. Demokratik devrim iktidarının yerinin boş bir yer haline geldiği toplumsalın yeni bir kuruluş biçimini ifade eder. Demokratik devrimle iktidarın yeri boş bir yer haline gelmiştir, yani aşkın garantörlere yapılan göndermeler ortan kalkmıştır¹⁸⁴. Lafort'a göre modern demokratik toplum iktidar, hukuk ve bilginin radikal belirlenimsizliğe maruz bırakıldığı bir toplum kurulanın asla yerleşik hale gelemediği bilinenin, bilinmeyen tarafından müphem, kararsız kılındığı şimdinin hâlihazırda olanın tanımlanamaz olduğunu kanıtladığı kontrol edilemez bir maceranın tiyatrosu haline gelmiş bir toplum olarak oluşturulur. Prensın kişiliğinde cisimleşen ve aşkın bir otoriteye bağlanan iktidarın yokluğu, nihai bir garanti ya da meşruiyet kaynağının varlığını geçersiz kılar; böylece toplum artık organik bir kimliğe sahip bir töz olarak tanımlanamaz. Geriye kalan açıkça tanımlanmış taslağı olmayan bir toplum, tekil ya da evrensel bir bakış açısının perspektifinden betimlemenin imkânsız olduğu bir toplumsal yapıdır. Demokrasi bu şekilde kesinlik işaretlerinin çözülmesiyle nitelenir hale gelir. Lafort'a göre modern bir demokraside siyasal hayat meşru gücün kaynağı olarak görülen halk adına kimin konuşacağı üzerine süregelen bir tartışmaya dayanmaktadır. Herkes halk adına konuşmaya a priori olarak yetkili olduğunu iddia edebilir; fakat her iddia meydan okumaya açık olduğundan her birey iddiasını söylemsel olarak doğrulamalıdır. Toplum artık bir beden olarak temsil edilemediği ve prenste cisimleşemediği zaman halk, devlet ve ulus yeni bir güç kazanır.

Modern toplum ve modern birey kesinliğin nihai işaretlerinin deneyiminde oluşturulur. Bu işaretlerin çözülmesi iktidarın, hakların ve bilginin temellerinin sorgulandığı bir mecrayı başlatır. İktidarın bu boş yerinin, demokratik devrim sonrasında modern toplumlarda hiçbir birey ya da grup tarafından nihai olarak

---

¹⁸⁴ Demir, **a.g.e.** , s. 101-102.

doldurulamayan bir yer halini aldığı belirtilmişti. Hiçbir hükümet o iktidarı kendine mal edemez, onu sahiplenemez. Ulusal seçimlerde atomize olmuş bireyler, bu simgesel iktidar yerini dolduracak olan toplumu birleştirme, bütünleştirme vaadindeki bir hükümet seçmektedirler. “Aşkın Bir Garantörün Yokluğu” tarafından nitelenen “kesinlik işaretlerinin çözülmesi ” tarafından kurulan ve sürdürülen modern demokraside, siyasi iktidar, “boş yerin” hegemonikleşmesine dayanan rekabet, çekişme ikna ve seçimlerle elde edilir. Demokrasi boş kutudur, içeriği olmayan biçimdir veya içeriği biçimin kendisi olan biçimdir. Modern demokrasi koşullarında farklı partiler ve hareketler olanaksız bütünlüğü eksiz biçimde temsil etmeye erişmek, evrensel olanın adına konuşmak amacıyla bu “boş yer” için birbiriyle rekabet ederler. Paradoksal olarak, toplum adına bu iktidarı uygulayarak toplumun birliğini temsil etme çabası daima, çatışmaları ve antagonizmaları açığa çıkarmaya eğilimlidir¹⁸⁵. Söz konusu paradoksa rağmen esas sürecin, demokratik siyasetin görevlerinden birinin toplumsal ilişkilerde var olan potansiyel antagonizmayı etkisizleştirmek olduğunu söyleyebiliriz¹⁸⁶. Bunun biz/onlar ilişkisini aşarak başılamayacağını, yalnızca biz/onlar ilişkisini farklı bir şekilde inşa ederek başılabileceğini kabul edersek şunu sormak gerekir; ehlileştirilmiş bir antagonizma ilişkisini ne oluşturabilir, böyle bir ilişki nasıl bir biz/onlar biçimi ima eder. Çatışmanın meşru olarak kabul görmesi için, siyasal birliği yok etmeyecek bir biçim alması gerekir. Bunun anlamı da bütünüyle antagonistik bir dost/düşman ilişkisinde olduğu gibi taraftarların muhaliflerinin yok edilmesi gereken düşmanlar, muhaliflerinin taleplerini de gayri meşru talepler olarak görmemeleri için, çatışma içerisindeki taraflar arasında bir tür ortak bağ bulunması gerektiğidir.

Antagonizma daha önce de bahsedildiği gibi iki tarafın bir ortak zemini paylaşmayan düşmanlar oldukları bir biz/onlar ilişkisiyken, agonizm çatışan tarafların, çatışmanın rasyonel bir çözümü olmadığını kabul etmelerinin yanı sıra, karşılıklı olarak muhaliflerinin meşruiyetlerini tanıdıkları bir biz/onlar ilişkisidir. Agonizm’de çatışan taraflar düşman değil hasımdır. Bu da çatışma sırasında, birbirlerini aynı siyasal birliğe ait gördükleri, çatışmanın gerçekleştiği ortak bir sembolik mekânı paylaştıkları anlamına gelir. Demokrasinin görevinin antagonizmayı agonizme dönüştürmek olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu nedenle “hasım” demokratik siyaset için oldukça önemli bir kategoridir.

---

¹⁸⁵ Demir, a.g.e. , s. 102-103.

¹⁸⁶ Chantal Mauffe, *Siyasal Üzerine*, Çev. Mehmet Ratip, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 27.

Liberaller için hasım basitçe rakiptir. Onlar için siyaset alanı farklı grupların iktidar konumlarını ele geçirmek için rekabet ettikleri tarafsız bir alandır; amaçları, salt kendi istedikleri konumu elde etmek için diğerlerini yerlerinden etmektir. Hâkim hegemonyanın doğruluğunu sorgulamazlar ve iktidar ilişkilerini ciddi anlamda dönüştürme cabaları yoktur. Söz konusu olan sadece seçkinler arasındaki rekabettir. Bu görüşün aksine, agonistik mücadele verili bir toplumu yapılandıran iktidar ilişkilerinin düzenlenişiyle ilgilidir: agonistik mücadele, karşıt hegemonik mücadeleler arasında hiçbir zaman rasyonel bir biçimde çözümlenemeyecek bir mücadeledir. Bu mücadelede, agonistik boyut, hasımların kabul ettiği bir takım demokratik prosedürün düzenlendiği koşullar altında girilen gerçek bir cepheleşme olarak her daim mevcuttur¹⁸⁷. Bu sebeple agonistik yaklaşım, husumetsiz bir demokratik siyaseti kabul etmez ve “siyasal” boyutu ihmal ederek siyaseti birtakım sözde teknik hamlelerle tarafsız prosedürlere indirgemeyi eleştirir¹⁸⁸. Siyasetin temeli, işleyişi ve sürdürülebilirliği sonsuz değişim içinde, agonistik mücadele ile mümkün olur.

3.1.3. Hegemonyayı Sarsan Farka Dayalı Kimlik ve Öznellik

Kurucu dışarıyı kavramıyla başlayalım. Bu sözcüğün Jacques Derrida'nın “ek”, “iz” ve “farklılık” gibi karara bağlanamazlar aracılığıyla mümkün kıldığı stratejik hamlelerin çokluğunu tarif etmek için Henry Staten tarafından ortaya atılmıştır¹⁸⁹. Bu kavramlar her nesnelliğin her kimliğin bir farkın öne sürülmesi, dışarıyı görevini görececek bir ötekinin belirlenmesi ve bunların sonucunda içerisi ve dışarıyı arasında bir sınırın tesis edilmesiyle oluşturulduğuna dikkat çekiliyor. Bu kolektif kimliklerde bir “bizim” yaratılmasının ancak ve ancak bir “onların” formüle edilmesiyle mümkün olduğu anlamına geliyor. Her kolektif kimlik biçimi “biz” e ait olanlarla, dışarıda kalanlar arasında bir sınır çekmeyi gerektirir. Anti-özcü yaklaşımla düşünüldüğü göz önüne alındığında bu sınırı örneğin ulusal aidiyet gibi zaten var olan bir özden kaynaklanan bir şey olarak düşünülmediği açıktır. Söylem kuramında mesele hiçbir zaman, insanların gerçek kimliklerini fark etmeleri gerektiği değildir. Zaten bu yaklaşım, özcü kimlikler yerine aidiyet biçimlerinin mevcudiyetini savunur. Bu durum kolektif kimliklerden bahsederken farklı değildir. Ulusal kimlik, bazı kolektif kimliklerin uzun bir tarihsel çökme dönemi nedeniyle kendilerini doğal bir şeymiş gibi gösterebilir de aslında kolektif kimlikler; çeşitli eylem, söylem ve dil oyunlarının mümkün kıldığı ve her zaman dönüştürülüp farklı bir şekilde ifade edilebilecek olumsal/zorunsuz inşalardır.

¹⁸⁷ Mouffe, *a.g.e.* s. , 28-29.

¹⁸⁸ Mouffe, *a.g.e.* s. , 43.

¹⁸⁹ Chantal Mouffe, *Dünyayı Politik Düşünmek Agonistik Siyaset*, Çev. Murat Bozluolcay, İletişim Yayınları İstanbul 2017, s. , 65.

Agonistik düşüncede kimlik ve farklılık birbirlerinin oluşturucu uğrakları olarak kavranır. Kimliğin dogmatikleştirilmesinin karşısında farklılığın kurucu ve bozucu çifte konumu orijinal bir yere sahiptir. Farkın bu çifte konumu ve giderilemezliği, agonizmin öncülüğü reddeden ve siyasal olana merkezi bir anlam yükleyen tutumuyla da yakından ilişkilidir. Tıpkı siyasal olanın yok edilemez olması gibi(çünkü toplumsal antagonizma ve bölünmeler yok edilemez ve siyasal olanın reddi onun çoğu zaman kötü olan geri gelişine engel değildir) kimliğin oluşturucu bir uğrağı olarak farklılık da giderilemez, yok edilemez bir nitelik taşır. Honig'e göre farklılık, kimliğin sürekli dışarı atmaya, sabitleştirmeye veya yerinde tutmaya çalıştığı (ve bunu başaramadığı) şeydir. Farklılığı gidermeye yönelik her tutum, kimliği bir kapanıma hapsedeceği gibi farklılığın bu kez keskin bir uçuruma dönüşecek biçimde geri geleceğine de engel olamaz. William Connolly, kimlik ve farklılığın bu bağımlı ve paradoksal ilişkisine dair şunları yazar; "Bir kimlik toplumsal olarak kabul edilmiş bir dizi farklılıkla olan ilişkisi yoluyla oluşturulur. Bu farklılıklar onun varlığı için hayati önem taşır¹⁹⁰. Eğer onlar farklılık olarak birlikte var olmasaydı, kimlik de onlardan farkı sayesinde ve kendi sağlamlığı içinde var olamazdı. Bu vazgeçilmez ilişki içinde, kimlik var olabilmek için mutlaka farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür. Connolly'ye göre, kimliğin farklılıkla olan ilişkisindeki paradoksal unsur, kişisel ya da kolektif kimliklerden vazgeçilememesi; ama yine de bu kimlikler üzerine doğruluk damgasını basma yönündeki çeşitli dürtülerin, farklılığı ötekiliğe, ötekilerini de doğru kimlik görüntüsünü güvenceye almak için yaratılan günah keçilerine çevirme işlevi görmeleridir. Farklılığa hakkını vermek doğru bir kimlik vadini feda etmek demekken, doğru bir kimliğe sahip olmakta farklılığa haksızlık etmek demektir.

Kimlik ve farklılığın bu paradoksal ilişkisi bağlamında Connolly, iki kötülük sorununun ortaya çıktığından söz eder. Siyasal düzlemde ilk kötülük sorunu, kimliğin bütünlük ve kesinliğine en büyük tehdidi ortaya koyan farklılıkları kötülüğün bağımsız mekânları biçiminde tanımlayarak hegemonik kimliğin saflığını ve kesinliğini korumak amacını taşıyan bir dizi çaba da ortaya çıkar. Bu kabaca kimliğin dogmatikleştirilmesidir. İkinci kötülük sorunu ise, ilki için geliştirilen çözümlerden doğar. Öz kimliğe dair kuşkuların, kimliğin ona bakarak kendini tanımlayabileceği bir ötekinin oluşturulmasıyla ortaya konup çözüme kavuşturulduğu çeşitli siyasal taktiklerin bir sonucu olduğudur. Connolly, sözü edilen bu kötülük sorunlarının nihai

---

¹⁹⁰ Murat İnce, *Çağdaş Siyaset Felsefesinde Agonistik Politika*, Atıf Yayıncılık İstanbul 2014, s. ,33.

bir çözüme kavuşturulmasının mümkün olmadığını, dolayısıyla da kimlik ile farklılık arasındaki paradoksun aşılamayacağını belirtir¹⁹¹.

Ona göre, bu paradoks iktidarla dolayımlandırılmıştır ve siyasetten ayrı düşünülemez. Kimlik farklılık paradoksunun alt edilmeye çalışılması siyasetin budanması anlamına gelir. İşte bu anlayışlardır ki Connolly, özellikle ikinci kötülük sorununu yatıştırmayı hedefleyen ve “agonistik saygı” ve “eleştirel duyarlılık” ilkelerini temel edinen bir” demokratik ethos” anlayışı geliştirmeyi amaç edinmiştir. Agonistik düşüncede farklılık, bir dışlama, yerinden uğratma ve ters düz etme ilkesi olarak da oldukça zengin içeriğe sahiptir. Bu bağlamda daha önce de sözü edilen kurucu dışsal kavramı agonistlerce (özellikle Mouffe tarafından) sıklıkla kullanılan temel bir kavram olmuştur. Bu kavram aslen Derrida’ya aittir ve Derrida bu kavramı, bir kimliğin inşasının her zaman için bir şeyleri dışlamaya ve biçim/madde, öz/yüzeysel, siyah/beyaz, kadın/erkek, biçimindeki aynı zamanda sert bir hiyerarşi içeren kutupsallıklara dayalı olduğunu anlatmak için kullanmıştır¹⁹². Mouffe ’ye göre “kurucu dışsal”, kendinden önce var olan ve farklılık olarak inşa edilmeyen bir kimliğin bulunmadığını ve her toplumsal nesnelliğin iktidar eylemi aracılığıyla inşa edildiğini açığa çıkarır¹⁹³. “Buna göre, her toplumsal nesnellik sonuçta siyasaldır, dolayısıyla bu nesnelliğin inşasını yöneten dışlamanın- ki bunu nesnelliğin “kurucu dışsalı” olarak adlandırabiliriz- izlerini de görmek zorundadır. Sonuç olarak bir toplumda kimliğin inşası bir iktidar eylemidir, dolayısıyla bütün toplumsal ilişki sistemleri belirli bir dereceye kadar iktidar ilişkilerini ifade eder.

Siyasal olanın dost düşman ayrımının dayandığını belirten ve bu ayrımın ontolojik niteliğine ilk kez dikkati çeken Schmitt’in izinde Mouffe, tıpkı kimlik ve farklılık arasındaki paradoksun aşılamayacağını düşünen Connolly gibi siyasetin biz ve onlar ayrımının üzerinde temellendiğini ifade eder. Ancak Mouffe, Schmitt’in düşmanlar arası bir ilişki olarak algıladığı biz/onlar ayrımını hasımlar arası bir ilişki olarak kavramaya çalışır. Başka bir ifadeyle Mouffe’ ya göre, siyasetin temelini oluşturan biz ve onlar arasındaki farklılık her ne kadar ontolojik bir temel taşıya da burada bir uçurumdan söz edilemez; düşmanlar arası ilişkileri hasımlar arası ilişkilere dönüştürmek mümkündür. Bu nedenle Mouffe, “hasım” kavramını, demokratik siyaset için oldukça önemli bir kategori olarak görür. Ona göre, husumet modeli demokrasinin kurucu unsuru olarak görülmelidir, çünkü bu model demokratik siyasetin

---

¹⁹¹ İnce, **a.g.e.** , s. 35.

¹⁹² İnce, **a.g.e.** , s. 36.

¹⁹³ İnce, **a.g.e.** , s. 35.

antagonizmayı agonizme dönüştürmesini sağlar. Toplum imkânsız olduğu ölçüde, toplumsal eklemlenmedir. Farklılık mantığı, siyasal alanın genişlemesinin ve karmaşıklaşmasının mantığı iken eşdeğerlik mantığı, bu alanın basitleşmesinin mantığıdır. Bu mantıkların işleyişi ile eklemlenme pratiği Laclau ve Mauffe tarafından şu şekilde açıklanır. Bütün kimlikler ilişkisel olduğundan - ilişkiler sistemi istikrarlı bir farklılıklar sistemi olarak sabitleştirme noktasına ulaşmasa da- ve bütün söylemler kendilerini aşan bir söylemsellik alanı tarafından bozulduğundan, “öge” lerin statüsü, bir söylem zincirine bütününü eklemlenme yeteneği olmayan yüzer-gezer gösterenlerin statüsüdür. Bu değişkenlik özelliği sonunda bütün söylemsel (yani toplumsal) kimliklere nüfuz eder. Çünkü bütün düğüm noktaları onu aşan metinler arası da dâhilinde oluşturulur. Dolayısıyla eklemlenme pratiği, anlamı kısmen sabitleştiren düğüm noktalarının kurulmasından oluşur. Görüldüğü gibi açık bir farklılıklar sistemi toplum bozucu bir “moment” tarafından sürekli kararsızlaştırılan dinamik bir eklemlenme pratiği içindedir¹⁹⁴. Nitekim asıl mesele verili momentler arasında bir ittifak tesis etmek değil, farklı kimliklerin dönüşümünü hedefleyen demokratik bir toplumsal ilişkiler alanının yaratılmasıdır. Radikal demokrasiyi hegemonik yapan; bu çok merkezliliği, farklı ve çeşitli mücadeleleri birbirine bağlayan “eklemlenme sürecidir”¹⁹⁵. İşte bu çerçevede Laclau ve Mauffe, toplumsal yaşamın metalaştırılmasına, brokratikleştirilmesine ve homojenleştirilmesine karşı özne konumlarının çoğulluğunu içeren demokratik bir eşdeğerlik mantığının geliştirilmesini önemli bulurlar¹⁹⁶.

Hegemonya ve Sosyalist stratejide herhangi bir toplumsal nesnellığın iktidar fiilleriyle kurulduğunu ileri süren bir yaklaşım söz konusudur. Herhangi bir toplumsal nesnellığın eninde sonunda politik olduğu –ve Derrida’yı örnek alarak ‘kurucu dışsal’ denilebilecek- toplumsal nesnellığın kuruluşunu yöneten dışlama fiillerine ait izler bulunmaktadır. Çünkü her nesne, bizatihi kendisi var oluşuna kendinden başka bir şeyi de kaydeder. Ve sonuçta her şey farklılık olarak kurulur. Dolayısıyla nesnenin var oluşu saf varlık ya da nesnellik olarak düşünülemez. Her kimlik, kurucu dışsalın gerçeğin bir imkânı olarak daima içeride mevcut olması nedeniyle katıksız biçimde olumsal olur. Bu kimliklerin kendilerine kurmalarından ziyade iki kimlik arasındaki önsel-kuruluş ilişkisine dışsal olmayan bir iktidar kavramsallaştırmasını içerir¹⁹⁷.

---

¹⁹⁴ İnce, *a.g.e.* , s. 37.

¹⁹⁵ Keyman, *a.g.e.* , s. 66.

¹⁹⁶ İnce, *a.g.e.* , s. 37.

¹⁹⁷ Chantal Mauffe, *Demokratik Paradoks*, Epos Yayınları, 2015 Ankara, s. 33.

Yeni toplumsal hareketlerin yürüttüğü “kimlik” politikası kendisinin temel gündem noktası olarak soyut birey kavramına dayalı “vatandaş-birey kategorisinin, yani liberal demokrasi paradigmasının eleştirisini alıyor. Vatandaş kategorisi tarafında kavramsallaştırılmış “hakların”-siyasal, ekonomik, sivil- sorunsallaştırılması kimlik politikasının temel amaçlarından biri oluyor. Soyut vatandaş- birey kategorisinin farklılıkları aynılığa dayalı bir demokrasi anlayışı içinde toplumsal formasyonda ki farklı kimliklerin taleplerine yanıt veremediği, daha da önemlisi bu talepleri marjinalleştirdiği kimlik politikasının liberal demokrasi paradigmasına yönelttiği ana eleştirisi. Bu eleştirisi bir taraftan liberalizmin meşruluk sorununu yaratırken, aynı zamanda da demokrasinin ne şekilde algılanması gerektiği sorusunu yeni bir değerler dizisi ışığında ortaya çıkarıyor. Bu yeni paradigmanın özelliği, demokrasi sorununun kimlik/fark ilişkisi üzerinde tartışılması olduğu söylenebilir. Fakat bu tartışma liberalizmin total bir reddini kesinlikle içermiyor¹⁹⁸. Bir toplumsal dizisinin engellenmesi, yalıtılmış demokratik taleplerden eşdeğer popüler taleplere geçişi mümkün kılar. İlk boyut, “kırılmanın kökeninde, toplumsal olanın uyumlu sürekliliğinde ortaya çıkan bir açıklığın” deneyimlenmesinin olmasıdır. Toplumun yitirilmiş tamlığı söz konusudur. Bu belirleyicidir; halkın inşası, bu tamlığa ad verme çabası olacaktır. Toplumsal düzen içinde- başlangıçta ne kadar küçük olursa olsun- bir şeyin bu başlangıç kırılması olmaksızın ne antagonizma, ne sınır, ne de en nihayetinde halk olabilir¹⁹⁹. Ancak bu başlangıç deneyimi, yalnızca bir açıklığın deneyimi değildir. Gördüğümüz gibi açıklık karşılanmamış olan bir talebe bağlıdır. Fakat bu, tabloya talebi karşılanmamış olan bir iktidarı eklemek demektir. Talep her zaman birine sunulur. Dolayısıyla başından beri karşılanmamış talepler ve öte yandan kayıtsız bir iktidar arasında iki karşıta bölünmeyle karşı karşıyayız. Burada pleplerin(vatandaşların genel bütünü) neden kendisini populus(hukuken örgütlenmiş vatandaş topluluğu) bütünüün parçası olarak gördüğünü anlamaya başlıyoruz. Topluluğun tamlığı, “eksikli varlık” olarak yaşanan durumun yalnızca imgesel tersi olduğuna göre, bundan sorumlu olanlar, topluluğun meşru parçası olamazlar; bunlar arasındaki kopmanın geri dönüşü yoktur.

Görüldüğü gibi demokratik taleplerden popüler olanlara geçiş, özne konumlarının çoğulluğunu gerektirir; başlangıçta yalıtılmış olan talepler, toplumsal dokunun farklı noktalarında ortaya çıkarlar ve popüler öznelliğe geçiş bunlar arasında eş değerlik bağı kurmayı gerektirir. Ancak bu popüler mücadeleler, bizi yeni bir

---

¹⁹⁸ Keyman, *a.g.e.* , s. 84.

¹⁹⁹ Ernesto Laclau, *Populist Akıl Üzerine*, Epos Yayınları, Ankara 2007, s. 104.

sorunla karşı karşıya bırakır; bu tam demokratik taleplerle ilgilendiğimiz sırada karşılaşmadığımız türden bir sorundur. Bu tür taleplerin anlamı geniş biçimde bunların toplumun geniş çerçevesi içindeki ayrımsal konularınca belirlenir ve ancak bunların engellenmeleri, onları yeni bir ışık altında gösterir. Fakat toplumsal talepler dizisi çok kapsamlıysa parçalanmaya başlayan sembolik çerçevenin kendisidir. Demokratik talepler çokluğundan popüler bir kimlik inşa etmeyen hiçbir hegemonya yoktur²⁰⁰. Öncelikle, popüler kimliğin belirginleştirdiği talep, içinden bölünmüştür. Bir yandan tikel bir talep olarak kalırken, öte yandan kendi tikelliği kendinden oldukça farklı bir şeye işaret eder hale gelir. Eşdeğer talepler zincirinin tamamına tikel bir talep olarak kalırken aynı zamanda daha geniş bir evrenselliğin göstereni olur²⁰¹.

Laclau ve Mauffe' un söylem kuramsal-yaklaşımına göre, toplumsal kimlikler asla tarihsel gelişmenin altında yatan bir mantık tarafından belirlenmez, toplumsal kimlikler kendilerine dışsal olan söylemlerin istikrarsızlaştırıcı etkilerine karşı her zaman savunmasız olan tarihsel ve siyasi yapılardır. Bu sav ise, toplumsal kimliğin, siyasi öznelliğin veya öznenin önceden verili olmadığı, söylem tarafından kurulduğu varsayımına dayanır. Söylemlerin kurduğu özneler-kimler de tıpkı söylemler gibi tarihsel/bağlamsal ve geçici bir karaktere sahiptir. Laclau ve Mauffe 'ye göre toplum gibi, benlik ve kimlik de bütünüyle tamamlanamayacak, temsil edilemeyecek olan merkezless tarihsel/bağlamsal, içkin olarak istikrarsız ve kararsız karaktere sahiptir²⁰². Bütün kimlikler öteki kimliklerle olan farklılıkların sonucu olarak ilişkisel biçimde oluşturulur. Bütün kimlikler tamamen ilişkisel ve farka dayalı tanımlanmalarından ötürü kararsızdır ve söylemsel dönüşümlere maruz kalırlar. Herhangi bir kimliğin kuruluşunda başka bir şeyle bağlantı mutlak bir zorunluluktur ve bu bağlantı, doğası gereği olumsal olmalıdır. Her öğenin farka dayalı bir konumu işgal ettiği, her öğenin bu bütünlüğün bir momentine indirgenmiş olduğu, eklemelenmiş bir söylemsel bütünde, bütün kimlikler ilişkiseldir ve bütün ilişkilerin zorunlu bir karakteri vardır. Toplumsal ilişkilere her türlü özcü yaklaşımı reddeden anlayışın, bütün kimliklerin kararsız karakterde olduğunu ve öğelerin anlamını herhangi bir nihai literatürde sabitlemenin olanaksız olduğunu da belirtmesi gerekir.

Toplum ve toplumsal failer herhangi bir özden yoksundurlar ve düzenlilikleri sadece, belli bir düzenin kurulmasına eşlik eden görece ve kararsız sabitleme biçimlerinden ibarettir. Laclau ve Mauffe tartışmalarında iki sorun üzerinde dururlar.

---

²⁰⁰ Laclau, **a.g.e.** , s. 113-114.

²⁰¹ Laclau, **a.g.e.** , s. 114.

²⁰² Demir, **a.g.e.** , s. 119-120.

Bunlardan biri, öznenin söylemsel mi yoksa söylem öncesi mi olduğu sorundur, diğeri ise, farklı özne konumları arasında ki ilişki sorundur. Onlara göre, insan söylemsel olarak kurulmuş bir özne konumudur. Söylem, kimlik oluşumundan önce gelir, diğeri bir değişle, kimlik söylem tarafından oluşturulur. Dolayısıyla özneler toplumsal ilişkilerin kökeni olamazlar. Hegemonik bir öznenin ve öznenin herhangi bir eklemleyici pratiğinden söz etmek kabul edilebilir ama kurucu veya temel sağlayıcı bir failden söz etmek kabul edilebilir değildir.

Özne konumları kavramı, söylemsel yapı içinde öznelerin aldıkları konuma göndermede bulunur ve toplumsal faileri üreten söylemlerin çoğulluğuna işaret eder. Söylemler, insanların özdeşleşebileceği özne konumlarını(anne, kadın, feminist, liberal) kurarlar. Mauffe'nin ifadesiyle, kimlik her zaman söylemlerin çoğulluğuyla gerçekleşen özdeşleşme süreçlerinin sonucudur. Özne konumları aşağı yukarı kurumsallaşmış siyasi söylemler tarafından oluşturulur ve özne konumlarının oluşumunun hiçbir bireyin yapısal konumlanışının belirli siyasi söylemle özdeşleşmesini garanti etmemesinden ötürü keyfidir. Özne konumlarını oluşturan siyasi söylemler yapısal düzeyde önceden oluşturulan çıkarları yansıtmazlar; özne konumları bütünüyle siyasi söylemler içindeki farka dayalı ilişkiler vasıtasıyla oluşturulurlar. Bu anlamda siyaset önceden tümüyle oluşturulmuş özneler arasındaki bir iktidar oyunu değildir; özneleri üreten birincil mücadelelerdir²⁰³. Toplumsal düzen, bireylerin sabit kimlikler içine büründürülmesi ve belli bir kimliğin ayrıcalıklı konuma getirilmesi üzerine kurulur. Bu bağlamda, hegemonya kimliğin kurulma sürecine içseldir ve belli bir kimliğin avantajına toplumsal düzenin anlamının sabitleşmesi anlamına gelir²⁰⁴. Burada Laclau 'yu yeniden hatırlarsak, her toplumsal düzen kendisine karşıt bir kurucu dışarısını susturduğu sürece kendisini yeniden üretir. Laclau'nun Derrida'nın fark nosyonunu gönderimle ürettiği kurucu dışarısı nosyonunu bir nesnenin anlamının kendisine içsel ve nesnel olmadığını, aksine kendisinin öteki ile ilişkisi yoluyla kurulduğunu ifade eder. Benzer olarak, bir toplumsal düzenin kurucu ilkeleri nesnel değildir: Ne kadar eşitlikçi ve haksal görünseler bile, her zaman kendilerine karşıt olabilecek "ötekinin" toplumsal düzenden marjinalleştirilmesi işlevini de üstlenirler. Bu anlamda öteki ve farklı kimlikleri ötekileştirme süreci toplumsal düzeni tanımlayan ilkelerin "kurucu dışarısı" dır²⁰⁵.

---

²⁰³ Demir, **a.g.e.** , s. 121-122.

²⁰⁴ Keyman, **a.g.e.** , s. 104.

²⁰⁵ Keyman, **a.g.e.** , s. 103.

Laclau göre, Derrida'nın fark nosyonu bağlamında, demokrasi sorusuna yeni bir vizyon getirir. Eğer toplumsal düzen ya da kimlik sabit ve bütünsel bir yapıya sahip değilse, eğer hem toplum hem de bireyler bu anlamda, tarihsel belirsizlik içeren ve değişebilir kimliklere sahip ise demokrasi sorusu ortak değer ve ilkeler verisi temelinde tartışılmamalıdır. Aksine, demokrasi bir toplumsal düzenin belirlilik ölçeklerinin yok olmasını niteler, bundan dolayı çelişki ve antagonizmayı merkezi bir pozisyona doğru iter. Burada antagonizmadan anladığımız birbirleriyle rekabet halindeki çıkar ve çeşitli düşünceler arasındaki sürekli çatışmadır. Ve bu çatışmadan hiçbir toplum kaçamaz. Bu saptamadan Laclau iki sonuç çıkarır. Birincisi; toplumsal ilişkilerin antagonistik niteliği "gerçek" ile ilgili hiçbir yorumun, hiçbir dünya görüşünün son, sabit ve tamamıyla nesnel bir konuma ulaşamayacağı anlamına gelir. Antagonizm nesneliliğin sınırlandırıcıdır; bir birey, bir topluluk hatta bir ülke için kimliği olanaklı kılarken, aynı zamanda bu olanağın sınırı, bu kimliğin hiçbir şekilde tam anlamıyla gerçekleşmeyeceğini belirler.

Antagonizmanın kimlik üzerindeki etkisi radikal bir olumsuzluk olarak anlaşılmalı ve böylece siyasetin, adaletin ve değerlerin yeni ve farklı olasılıklara açık olması tanınmalıdır. İkinci sonuç ise, Laclau ve Mauffe'nin Gramsci 'den ödünç aldıkları hegemonya kavramıdır. Eğer kimlik olumsuzluğa açık, değişebilir ise iktidar mücadelesi de bu değişebilirliğin sabitlemesi ve ontolojik bir bütünsellik niteliğine dönüştürülme sürecidir²⁰⁶. Her özne konumu söylemsel bir konum olduğundan her söylemin açık karakteri aynı zamanda öznenin de karakteridir. Bu nedenle çeşitli konumlar kapalı bir farklılıklar sistemi içinde tümüyle sabitleştirilemez. Her özne konumunun söylemsel karakterde olduğunun kabul edilmesi yaratıcı ve kurucu bir bütünlük olarak özne nosyonunun reddedilmesine bağlıdır. Söylemin hiçbir zaman kapalı bir bütünlük olmaması nedeniyle, söylemsel yapılar içinde tanımlanan özne de hiçbir zaman kapalı değildir. Bütünüyle tanımlanamaz²⁰⁷. Çünkü her toplumsal düzende, biçimlenme veya bütünlük nihai olarak açık ve tamamlanmamış olduğundan tamlığın yokluğu tarafından nitelenir. Hegemonik formasyon bir sınırlar fenomenini ima ettiğine göre "mevzi savaşı" kavramı bütün anlamını açığa vurur. Bu kavram yoluyla Gramsci iki önemli teorik etkide bulunmuştur. Bunlardan birincisi, toplumsalın kapanışının olanaksızlığının öne sürülmesidir: Sınır toplumsalın içinde olduğundan, ampirik bir gönderilen olarak toplumsal formasyonu, toplumun anlaşılabilir biçimleri içinde sınırlandırmak olanaksızdır.

---

²⁰⁶ Keyman, **a.g.e.** , s. 104.

²⁰⁷ Demir, **a.g.e.** , s.122.

Her toplum, kendi kendisini bölerek, yani onu bozan her türlü anlam fazlalığını kendi dışına atarak, kendi rasyonellik ve anlaşılabilirlik biçimlerini oluşturur. Ama öte yandan, bu sınır mevzi savaşındaki düzensiz değişimlerle birlikte değiştiği ölçüde, karşıtlık içindeki aktörlerin kimlikleri de değişime uğrar ve dolayısıyla hiçbir dikişli bütünlüğün bize sağlamadığı son sığınağı bu aktörlerde sağlamaz. Mevzi savaşının askeri bir savaş olamadığından daha önce bahsedilmişti; aslında bu kavram daha fazlasını yapar ve toplumsalın içine, onu herhangi bir aşkın gösterilende sabitleştirilmekten alıkoyan köklü bir muğlaklık sokar. Ne var ki bu mevzi savaş kavramının kendi sınırlarını sergilediği noktadır.

Mevzi savaş toplumsal alanın iki kampa ayrılmasını varsayar. Ve hegemonik eklemlenmeyi de bu kampları ayıran sınırın hareketliliğine ilişkin bir mantık olarak ortaya koyar. Oysa bunun meşru olamayan bir varsayım olduğu açıktır: İki kampın var oluşu bazı durumlarda hegemonik eklemlenmenin işlediği zeminin kendisi bu eklemlenmenin ürünü olmazdı.

Gramsci'nin mevzi savaş politik alanın daha önce popüler kimliklere özgü olduğunu söylediğimiz tarzda bölünüşünü varsayar. Kavramın 19. Yüzyılda ki "halk" anlayışının ötesine geçmesi, böyle bir popüler kimliğin Gramsci 'ye göre artık basitçe verili bir durum olmadığını, kurulması gereken bir şey olduğunu gösterir. Eklemlenici hegemonya mantığı da buradan çıkar. Ne var ki anlayıştan geriye kalan, hala böyle bir kuruluşun her zaman, bölünmüş bir politik alan içinde ki sınırı geliştirme temeli üzerinde işlediği fikri kalmaktadır. Gramsci'nin görüşünün kabul edilemez hale geldiği nokta budur. Daha önce işaret edildiği gibi, bu politik alanların çoğalması ve bunların eklemlenmesinin karmaşıklığı ve zorluğu, ileri kapitalist toplumsal formasyonların merkezi bir karakteristiğidir. Bu nedenle, Gramsci'nin görüşünden, eklemlenme mantığını ve sınır etkilerinin politik merkeziliği dikkate alınmalıdır, fakat bu fenomenlerin ortaya çıkmasının zorunlu çerçevesi olduğu düşünülen bir politik alan varsayımı dikkate alınmamalıdır²⁰⁸. Politik alanların çoğalması ve bunların eklemlenmesinin karmaşıklığı ve zorluğu, ileri kapitalist toplumsal belirlenmişliğin merkezi bir karakteristiğidir²⁰⁹.

---

²⁰⁸ Ernesto Laclau ve Chantal Mauffe, *Hegemonya Ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 218.

²⁰⁹ Laclau ve Mauffe, *a.g.e.* , s. 218.

Bu nedenle, Gramsci'nin görüşünden, eklemlenme mantığını ve sınır etkilerinin politik merkezliği dikkate alınmalıdır fakat bu fenomenlerin ortaya çıkmasının zorunlu çerçevesi olduğu düşünülen tek politik alan varsayımı göz ardı edilmelidir. Dolayısıyla, mücadelelerin bir politik alanlar çoğulluğunu ima ettikleri yerde demokratik mücadelelerden, belli söylemlerin iki karşıt sahaya bölünmüş tek bir politik alan kurmaya yöneldikleri yerde ise popüler mücadelelerden söz edilir. Ama temel kavramın 'demokratik mücadele' kavramı olduğu, popüler mücadelelerin ise yalnızca demokratik mücadeleler arasında eşdeğerlik etkilerinin çoğalmasından doğan özgül konjonktürler olduğu açıktır. Marksizm işçi sınıfının sosyalist belirleniminin kendiliğinden ortaya çıkmadığını, aydınların politik aracılığına olduğunu Kautsky' den beri biliyordu. Ne var ki bu aracılık eklemlenme olarak – yani birbirine benzemeyen ögelerin politik bir yapılandırılması olarak- kavranmıyordu. Epistemolojik bir temeli vardı: Sosyalist aydınlar işçi sınıfında onun nesnel kaderini okuyorlardı. Gramsci' yle birlikte politika nihayet eklemlenme olarak kavrandı ve tarihsel blok kavramı yoluyla toplumsalın teorileştirilmesine kapsamlı ve radikal bir karmaşıklık getirildi. Fakat Gramsci 'ye göre de hegemonik öznenin kimliğinin nihai çekirdeği eklemlendiği alanın dışında ki bir noktada kuruluyordu: Hegemonya mantığı klasik Marksizm'in teorik zeminindeki yapı-bozumcu etkilerinin hepsini ortaya sermiyordu. Bununla birlikte, üretici güçlerin tarafsız olduğu tezi bir kez terk edilince, sınıf öznelerinin birliği ve homojenliği yarılarak artık gelecekteki herhangi bir birleşme noktasına bağlanamayacağı bir dizi kararsızca bütünleşmiş konuma ayrıldığı ölçüde, indirgemeciliğin bu son kalesinin de düştüğüne tanık olduk. Bu yolla, hegemonya mantığı, bir eklemlenme ve olumsuzluk mantığı olarak hegemonik öznelerin bizzat kimliğini belirlemeye başlamaktadır²¹⁰. Hiçbir bütünün tamamlanmış olmaması, dikişli ve kendinden- tanımlı bir bütünlük olarak "toplum" önermesini artık bir analiz zemini olarak kabul edilemeyeceği görülüyor. Toplum geçerli bir söylem nesnesi değildir. Bütün farklılıklar alanını sabitleştiren- ve böylece oluşturan-, temeldeki tek ilke diye bir şey yoktur. Çözülmez içsellik-dışsallık gerilimi, her türlü toplumsal pratiğin koşuludur: Zorunluluk ancak olumsuzluk alanının kısmi bir sınırlanışı olarak vardır. Toplumsal, ne tam bir içsellik ne de tam bir dışsallığın olanaklı olduğu bu zeminde oluşur. Toplumsalın sabit bir farklılıklar sisteminin içselliklerine indirgenememesiyle aynı nedenden ötürü, saf dışsallık da olanaksızdır. Varlıkların bütünüyle birbirlerine dışsal olmaları için, kendilerine ilişkin olarak bütünüyle içsel olmaları gerekir: Yani herhangi bir dışarı tarafından bozulmayan tam olarak oluşmuş bir kimliğe sahip olmaları

---

²¹⁰ Laclau ve Mauffe, *a.g.e.* , s. 183.

gerekir. Oysa bu reddedilen bir şeydir²¹¹. Tamamen sabit olmayı hiçbir zaman başaramayan kimliklerin bu alanı, üst belirlenmenin alanıdır. Demek ki ne mutlak sabitlik ne de mutlak sabit- olmayış olanaklıdır.

Hegemonya kavramının kapsadığı ilişki arasındaki gerilim, demokratik ve otoriter hegemonya pratikleri arasında var olduğunu gördüğümüz muğlaklıktan ayrı bir şey değildir. Bir hegemonik sınıf ile bir demokratik görev ya da talep arasındaki ilişki ancak, bu görev farklı bir sınıfa ve evrimci bir paradigma içindeki zorunlu bir aşamaya bağlandığı sürece dışsal, manipülatif bir karakter kazanır. Bunun tersine, demokratik potansiyel de ancak bu bağ koparıldığı ve kitleler içinde önderlerle önderlik edilenler arasında katı bir ayırım yapılmasına olanak veren koşullar ortadan kalktığı takdirde geliştirilebilir. Yurttaşlık haklarını talep eden etnik azınlıklar için de durum budur. Ama antagonizma başka koşullarda da doğabilir.-örneğin kazanılmış hakların sorgulandığı zamanlarda ya da tabiiyet biçiminde kurulmuş olamayan toplumsal ilişkiler belli toplumsal dönüşümlerin etkisi altında tabiyete dönüşmeye başladıklarında. Bu durumda bir özne konumu, yeni eşitsizlik biçimleri taşıyan pratikler ve söylemler tarafından olumsuzlandığından dolayı bir antagonizmanın yeri durumuna gelebilir. Fakat her durumda, direniş biçimlerinin kolektif mücadele karakteri almalarını sağlayan şey, tabiyetin farklılık olarak istikrar kazanmasını engelleyen bir dış söylemin varlığıdır.

Doyurucu olamayan yeni toplumsal hareketler terimi, bir dizi oldukça farklı mücadeleyi bir araya toplamaktadır: Kentsel, ekolojik, otoriter rejim karşıtı, feminist, ırkçılık karşıtı, etnik, bölgesel mücadeleler ya da cinsel azınlıkların mücadeleleri. Bunların hepsinin ortak paydası, sınıf mücadeleleri olarak düşünülen işçi mücadelelerinden farklılıkları olmaktadır. Bu işçi mücadelesi nosyonunun sorunlu doğasında takılıp kalmak anlamsızdır: Bu nosyon, sınıfların ayrıcalıklı statüsüne dayanan bir söylemin devam ettiğini açıkça sergileyen nedenlerle "yeni antagonizmalardan" ayrı tutulan bir dizi çok farklı mücadeleyi üretim ilişkileri düzeyinde birleştirmektedir. Öyleyse bu yeni toplumsal hareketlerde dikkatimizi çeken nokta, bunları sınıf kategorisine karşıt bir kategoride keyfi olarak toplama fikri değil, günümüzde gelişmiş sanayi toplumlarının karakteristiği olan toplumsal çatışmaların, gittikçe daha çok sayıda ilişkiye, daha yüksek hızla dağılmasında ve eklemlenmede oynadıkları yeni roldür²¹². Bu hareketlerin yeniliği, yeni tabiyet biçimlerini sorguluyor

---

²¹¹ Laclau, Mauffe, *a.g.e.*, s. ,179.

²¹² Laclau, Mauffe, *a.g.e.*, s. 245.

olmasından gelmektedir. Bu süreklilik/süreksizlik ilişkisinin iki yanını ayırt etmemiz gerekir²¹³. Süreklilik yanı esas olarak, liberal-demokratik ideolojinin batı toplumlarının ortak duyusuna dönüşmesinin, hiyerarşi ilkesine giderek daha fazla meydan okunmasının temelinde yatmasını içerir. Bunun nedeni, yeni politik özneler büyük ölçüde, kapitalist üretim ilişkilerinin yerleşip yayılmasından ve devletin artan müdahalesinden türeyen yeni tabiyet biçimleriyle agonistik ilişkileri bağlamında kurulmuşlardır.

Toplumsal ilişkiler düzeyinde bir dizi değişikliğin meydana gelmesi ve yeni bir hegemonik formasyonun oluşturulması, ikinci dünya savaşından sonra gerçekleşen yeniden örgütlenmenin bağlamında oluşmuştur. Bu yeni hegemonik biçimlenme, emek süreci düzeyindeki, devlet biçimi düzeyindeki ve egemen kültür dağıtım tarzı düzeyindeki, var olan toplumsal ilişkilerde derin bir dönüşüme neden olacak değişiklikleri eklemiştir. Sorunu ekonomik bir bakış açısından ele alırsak, belirleyici değişim Michel Aglietta'nın yaygın birikimden yoğun birikim rejimine geçiş dediği şeydir. Yoğun birikim rejimini karakterize eden, kapitalist üretim ilişkilerin bütün toplumsal ilişkilere yayılması ve toplumsal ilişkilerin kar için üretim mantığına bağımlı olmasıdır. Aglietta 'ya göre bu geçişin temel momenti üretim süreci ile tüketim tarzı arasındaki bir eklemlemenin ilkesi diye betimlediği Fordizmin oluşmasıdır. Daha özgül olarak bu, yarı-otomatik üretim düzeni çerçevesinde örgütlenmiş bir emek süreci ile özel tüketim için yaygın olarak üretilen metaların bireysel ediniminin karakterize ettiği bir tüketim tarzı arasındaki eklemlemedir²¹⁴.

Toplumsal hayatın metalaştırılması eski toplumsal ilişkilerin yerlerine meta ilişkilerini geçirecek- yok ediliyordu ve bu yolla kapitalist birikimin mantığı giderek daha çok sayıda alana nüfuz etmektedir. Günümüzde birey sadece emek-gücü satıcısı olarak değil, diğer pek çok toplumsal ilişkiye katılımı yoluyla da sermayeye bağımlıdır. Neredeyse, kapitalist ilişkilerden kurtulan hiçbir bireysel ya da kolektif hayat alanı yoktur. Aynı zamanda da bu kapitalizmin bu tabiyet alanlarına karşı da yeni toplumun içinden kaynaklanan mücadeleler direniş göstermiştir. Kapitalist devletin daha geniş toplumsal yeniden üretim düzeylerinde ki bu müdahalesi, eşitsizliklerin ve çatışmaların metalaşmayla birlikte temel kaynaklarından birini oluşmaya başlayan, devlet pratiklerinin büyüyen bürokratikleşmesini beraberinde getirmiştir. Devletin

---

²¹³ Laclau, Mauffe, **a.g.e.** , s. 246.

²¹⁴ Laclau, Mauffe, **a.g.e.** , s. 247.

müdahale ettiği bütün alanlarda toplumsal ilişkilerin politikleşmesi sayısız yeni antagonizmaya temel oluşturmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinin genişlemesinin ve yeni bürokratik-devlet biçimlenmesinin sonucu olan, bu toplumsal ilişkilerin dönüşümü, farklı bileşimler içinde bütün ileri sanayi ülkelerinde yaşanmaktadır. Genellikle bu iki dönüşümün etkileri karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirmiştir²¹⁵. Daha önce özel alanın bir parçasını oluşturdukları düşünülen toplumsal ilişkilere birçok güvenlik ve farklı düzenleme biçimlerinin²¹⁶. Kamu ile özel arasındaki ayırım çizgisi belirsizleştirilmiştir. Devlet müdahalesinin bürokratik karakteri veri alındığında, kamu alanlarının belirsizlik oluşturulması gerçek bir demokratikleşme yoluyla değil, yeni bir tabiyet biçimlerinin empoze edilmesi yoluyla gerçekleştirilir.

Devlet iktidarının bürokratik biçimlerine karşı sayısız mücadelenin ortaya çıktığı zemini burada aramak gerekir. Toplumsal çatışmalar alanın şimdiki genişlemesi ile bunun sonucunda yeni politik öznelerin ortaya çıkması, bunların ikisi de bir yandan toplumsal ilişkilerin metalaştırılması ve bürokratikleştirilmesi; diğer yandan liberal-demokratik ideolojinin –eşitlik için verilen mücadelelerin genişletilmesinden kaynaklanan- yeniden formüle edilmesi bağlamına yerleştirilmeden anlaşılmaz. Antagonizmaların bu çoğalışının ve tabiyet ilişkilerinin sorgulanmasının, demokratik devrimin derinleştirilmesinin bir momenti olarak ele alınması gerektiğinin söylenmesinin nedeni budur. 21. yüzyıl döneminin hegemonik formasyonunu karakterize eden toplumsal ilişkilerdeki değişim, kitle iletişim araçlarındaki gelişmenin kültürel dönüşümü etkilidir. Bu iletişim araçları, geleneksel kimlikleri derinlemesine sarsacak alan yeni bir kitle kültürünü olanaklı hale getirir²¹⁷.

Laclau ve Mauffe 'un yeni toplumsal hareketlerin toplumsal yaşamın metalaşmasına ve onun yarattığı tabiyet biçimlerine direnişin dışavurumları olduğu sorunun birinci yönüdür. Meselenin ikinci yönü, yeni hegemonik formasyonu karakterize eden Keynesyen refah devletiyle ilgilidir. Yeni hegemonik biçimlenim toplumsal yaşamın birçok yönüne Keynesyen devletin anahtar kavramı olan artan devlet müdahalesi tarafından nitelenmektedir. Bazı yeni mücadelelerin toplumsal yaşamın büyüyen tek biçimliliğine karşı direniş olarak görülmesi gerektiğiyle ilgilidir. Tek biçimlilik toplumsal aygıtlar tarafından dayatılan bir tür kitle kültürünün, homojenleştirilmiş toplumsal yaşamın, tek biçimli kültürel örüntülerin yaratılmasının sonucudur. Toplumsal ihtiyaçların metalaşmasının devlet bürokrasisinin

---

²¹⁵ Laclau, Mauffe, **a.g.e.** s. 249.

²¹⁶ Laclau, Mauffe, **a.g.e.** s. ,250.

²¹⁷ Laclau, Mauffe, **a.g.e.** s. ,251.

müdahalesinin veya geleneksel değerlerin kültürel olarak eşit hale getirilmesinin ürettiği tüm bu antagonizmalar sınıf antagonizmasına indirgenemez. Çünkü Mauffe'a göre, tüm toplumsal özneler zorunlu olarak sınıf özneleri değildir. Her antagonizma nihai olarak sınıf antagonizmasına indirgenemez. Her toplumda, her bir toplumsal fail toplumsal ilişkilerin çoğulluğunda –sadece toplumsal üretim ilişkilerinde değil, ayrıca cinsiyet, ırk, ulus gibi toplumsal ilişkilerde- yazılıdır. Tüm bu toplumsal ilişkiler, konumsalıkları veya özne konumları belirler ve her toplumsal fail birçok özne konumunun yeri haline gelir ve sadece birine indirgenemez; işçi, kadın veya erkek, beyaz veya siyah Katolik veya Protestan, Fransız veya Alman olarak yazılır²¹⁸. Kişinin özneliği sadece üretim ilişkilerindeki konumu temel alınarak inşa edilemez. Dahası her bir toplumsal konum her bir özne konumunun kendisi çoğul, çok katlı inşaların yeridir. Böylece, verili bir toplumsal failin özneliği her zaman kararsız ve geçici olarak sabitlenir²¹⁹.

3.1.4. Toplumsal Farklılıkların Siyasallaşması ve Radikal Demokrasi Projesi

Önemli noktalardan biri, toplumların günümüzde karşılaştığı sorunları siyasal bir biçimde tahayyül edemeyişidir. Siyasal sorun, uzmanlar tarafından çözülecek teknik sorunlar değildir. Önemli siyasal sorunlar daima uzlaşmaz alternatifler arasından bir seçim yapmayı gerektiren kararlar içerir. Siyasal bir biçimde düşünememenin, büyük ölçüde liberalizmin tartışmaya açık olmayan hegemonyasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bu nedenle, düşünsel çabaların önemli bir bölümünü liberal fikirlerin sosyal bilimler ve siyaset üzerindeki etkisi derinlikli olarak incelenmektedir. Liberalizmin siyasal alandaki merkezi yetersizliğini, yani liberalizmin antagonizmanın yok edilemez karakterini görmezden geldiği sorunlara çözüm bulamamasından anlaşılmaktadır. Buradan anlaşılan şekliyle liberalizm, ortak bir özle tanımlanmayan, fakat Wittgenstein 'in deyimiyle, çeşitli aile benzerlikleri sayesinde bir arada ve değişik biçimleri olan felsefi bir söylemdir. Şüphesiz bazıları diğerlerinden daha ilerici olan birçok liberalizm vardır, fakat birkaç istisna dışında, liberal düşüncedeki hâkim eğilimi, Kolektif kimliklerin doğasını kabul etmeyi reddeden rasyonalist ve bireyci bir yaklaşım oluşturur. Bu tür bir liberalizm, sosyal dünyanın çoğulcu dünyasını ve bu çoğulculuğun içerdiği, rasyonel bir çözüme ulaştıkları hiçbir şekilde mümkün olmayan çatışmaları yeterince kavrama kabiliyetinden yoksundur. Tipik liberal çoğulcu kavrayış, gerçekten de birçok perspektifin ve değerlerin bulunduğu bir dünyada yaşanıldığını ve görgül sınırlamalardan ötürü, hiçbir zaman bu değerler ve perspektifin hepsini

²¹⁸ Demir, **a.g.e.** , s. 146-147.

²¹⁹ Demir, **a.g.e.** , s. 147.

benimsemeyeceğimizi, fakat bu perspektif ve değerlerin bir araya geldiklerinde uyumlu ve çatışmasız birliktelik oluşturduklarını iddia eder. İşte bu nedenle, bu tür bir liberalizm antagonistik boyutuyla siyasalı yadsımak zorundadır. Bu şekilde anlaşılan liberalizme karşı en sert eleştiriler Carl Schmitt 'ten gelmiştir. Schmitt'e göre, her tutarlı bireycilik, siyasalı yadsımak zorundadır, çünkü böyle bir bireycilik bireyin nihai referans noktası olarak kalmasını gerektirir.

Liberal düşünce, devleti ve siyaseti sistematik bir biçimde teğet geçer; bunun yerine iki heterojen alanın sürekli tekrarlanan, tipik iki ucu arasında hareket eder: Ahlak ve ekonomi, tin ve iş, eğitim ve mülkiyet. Devlete ve siyasete ilişkin bu eleştirel güvensizlik, bireyin alt sınır ve üst sınır olarak kalması gerektiğini belirten bir sistemin ilkeleriyle açıklanabilir²²⁰.

Liberal düşünceyi niteleyen metodolojik bireycilik, kolektif kimliklerin doğasını kavramaya olanak tanımaz. Oysa Schmitt için, siyasalın ölçütü, siyasalın özgül farklılığı yani dost düşman ayrımıdır. Siyasal "onlara" karşı "bizim" oluşmasından ibarettir ve her zaman kolektif özdeşim biçimleriyle ilgilidir. Siyasal, antagonizma ve çatışmaya daırdır ve dolayısıyla serbest tartışmanın değil, kararın alanıdır. Schmitt'in deyimiyile, siyasal, dost/düşman ayrımına ilişkin olarak kavranabilir; siyasal kavramının dinsel, ahlaki, ekonomik bakımdan nasıl değerlendirildiği ise önemsizdir. Schmitt'in yaklaşımına göre, her mutabakatın dışlayıcı edimlere dayandığını göstererek, herkesi içeren "rasyonel" bir mutabakatın olanaksızlığını ortaya çıkarmaktır.

Çoğulcu liberal düşüncenin, bireyciliğin yanı sıra, bir temel özelliği de akla dayalı evrensel bir mutabakatın erişilebilir olduğuna dair rasyonalist inanç duymasıdır. Dolayısıyla siyasal, liberal düşüncenin kör noktası olması şaşırtıcı değildir. Siyasalın liberal rasyonalizm tarafından kavranamaması basit bir sebepten kaynaklanır. Bu sebep de her tutarlı liberalizmin antagonizmanın indirgenemezliğini yadsımak zorunda olmasıdır. Liberalizm antagonizmayı yadsımak zorundadır, çünkü antagonizma,-tam olarak karar verilemez bir alanda karar verme anlamına gelen- kaçınılmaz karar anını öne çıkararak her mutabakatın sahip olduğu sınırı ifşa eder. Liberal düşüncenin, bireyciliğe ve rasyonalizme bağlı kalmasından ötürü, antagonistik boyutuyla siyasala karşı körleşmesi, salt görgül değil, asli bir ihmalin sonucudur.

---

²²⁰ Chantal Mauffe, *Siyasal Üzerine*, Çev. Mehmet Ratip, İletişim Yayınları, İstanbul 2015. s.17-18.

Liberalizmin sistematik teorisi, hemen her zaman devlet gücüne karşı iç politikada yürütülen mücadeleye ilişkin olmuştur. Toplumsalın özünde var olan siyasal çaba, hiçbir zaman yok edilemez, çünkü enerjisini çok değişik insan uğraşlarından elde edebilir: “Herhangi bir dinsel, ahlaki, ekonomik, etnik ya da başka bir karşıtlık, insanları dost ve düşman olmak üzere etkili biçimde ayırmayı başaracak kadar güçlüyse, politik bir karşıtlığa dönüşür²²¹. Radikal demokrasi projesinin temel taşlarını Jacques Derrida’yı izleyerek vurgulanırsa, demokrasinin var olan değil fakat gelecek olan bir ilişkiler ağı olarak düşünülmesi; “farklılık” nosyonuna dayalı demokrasi anlayışı olumsal, tarihselliğe açık ve benlik ile öteki arasındaki ilişki üzerine kurulmuş bir anlayıştır. Derrida’nın önerdiği gibi” gelecek olan demokrasi” tartışmasında esas tartışılması gereken husus demokrasi değil “gelecek olan” dır. Bu demokrasinin hem mekânsal/zamansal kuruluşunu gösterir, hem de Lefort’un terminolojisini kullanırsak demokrasinin kurumsallaşmasının ve yeniden üretiminin belirlilik ölçeklerinin yok olmasına yol açtığını vurgular²²².

Demokrasi insanların toplumsal yaşamın her düzeyde ve özellikle kendi kimliklerinin kuruluş süreci içinde (kimliğinin kuruluşunun fark ile ilişkisi) bir belirsizlik ya da belirlenememeliği yaşadıkları bir tarihi niteler. Bu nedendir ki soyut vatandaş/birey kategorisine dayalı liberal demokrasi paradigması farklılık nosyonuna yanıt vermek ve toplumsal yaşamda gelişen farklılığa dayalı kimlik talepleri karşısında sorunludur. Liberal demokrasi paradigmasından yeni bir demokrasi paradigmasına kayış zorunlu olarak fark nosyonunu kimliğin tanımlanması sürecinin odak noktası yapacaktır. Demokrasi sonuçta yalnız bir yapı ya da kurum değil, çelişkileri içeren bir ilişkiler ağının kurumsallaşması, yani tarihselliğe açık ve sürekli olarak yeniden kurulan bir süreçtir²²³.

Demokrasinin varlığı sabitleştirilemez, çünkü kendisinin varlığı ve yokluğu eş zamanlıdır: “Gelecek olan demokrasi ” de “gelecek olan” , bu anlamda gelecek zaman kipini içermez, var olan durumun özelliğidir. Demokrasi sorununa evrensel ve bütünsel bir kimlik anlayışı içinde yaklaşmak(liberal demokrasi paradigmasında olduğu gibi) bizi köktenci ve indirgemeci bir konuma iterken, kimliğin olumsallığının ve fark ile ilişkisinin tanınması bize geç/postmodern durumun heterojen yapısına uygun bir demokrasi vizyonunu kurma olasılığını verir. Demokrasi; sonuçta, farklı yararların

---

²²¹ Mauffe, **a.g.e.** , s. 20.

²²² Keyman, **a.g.e.** , s. 87.

²²³ Keyman, **a.g.e.** , s. 87.

tanınmasını ve korunmasını sağlayan bir adalet anlayışının devlet/birey ilişkilerini nitelediği bir sistemdir ve topluluğa dayalı siyaset bu sistemin işleyiş tarzıdır.

Çoğulcu toplumun heterojen yapısı ile "ortak değer ve ilkeler" üzerine kurulmuş aynılık mantığını yaşama geçiren demokrasi anlayışı arasında bir uyumsuzluk vardır²²⁴. Kimlik/fark politikasının giderek birey/devlet ve toplum/birey ilişkilerini belirlediği bir koşulda aynılığa dayalı liberal demokrasi paradigması, kendisinin toplulukçu yeniden yapılanması biçimi içinde bile, bir meşruluk sorunuyla karşı karşıyadır. Demokrasi anlayışının "fark" nosyonuna dayandırılması, böylece demokrasi paradigmasının temelini ortak değer ilkeleri yerine, bu ilkeler ve değerlere uymayan kimliklerin nasıl toplumsal ilişkiler içinde yer alacağı sorusu olması, geç (post) modern durumun ortaya çıkardığı gereksinimlerdir. Bu bağlamda çoğulculuğun temelinde uyum yoktur. Uyum arama çabaları toplumda otoriter, bütünlendirici, farkların ayrılığa indirildiği eğilimleri ortaya çıkarır. Buna karşın çoğulculuk, çelişki ve hasımca ilişkileri içerir: Fakat bu nitelik, liberal düşünce tarafından gözden kaçırılır²²⁵.

Laclau ve Mauffe 'un, demokratik devrimin genişletilmesi ve derinleştirilmesi üzerinden tanımladığı radikal demokrasi projesinin esası, modern demokrasinin kurucu etik-siyasi ilkeleri olan herkes için eşitlik ve özgürlüğün toplumun tüm alanlarına genişletilmesidir. Radikal ve çoğulcu demokrasi, demokrasinin çoğullaşmasını ve demokratik devrimin etkilerinin daha fazla toplumsal alana genişletilmesini gerektirir. Demokratik devrimin toplumsal yaşamın yeni alanlarına genişletilmesi, radikal ve çoğulcu demokrasi projesinin merkezi bileşenidir. Mauffe' ye göre, birçok toplumsal ilişkinin demokratikleşme sürecine gereksinimi olması, liberal demokratik rejimin varlığı ile bağdaşır biçimde bu sürecin nasıl gerçekleşebileceğinin düşünülmesi solun günümüzdeki görevi haline getirmektedir. Bugün hiç olmadığından fazla liberal demokratik kurama ihtiyacın olduğudur. Sol için önemli konu liberal demokrasi ile uyumlu sosyalizme nasıl ulaşılabileceğidir. Demokratik toplumlarda, hatta bütün eksiklerine rağmen bugünkü mevcut demokratik toplumlarda bile, bir devrime ihtiyaç yoktur.

---

²²⁴ Keyman, *a.g.e.* , s. 97.

²²⁵ Keyman, *a.g.e.* , s.101.

Radikal çoğulcu demokrasiden kasıt, mevcut demokrasilerin kurumlarının radikalleştirilmesine yapılan vurgudur²²⁶. Bunun içkin bir eleştirisi olduğu zira tümüyle değişik toplumlar kurmak peşinde olmadıklarını ifade ederler. Bir devrime ihtiyacın yokluğu mevcut demokratik toplumların kendilerine temel aldığı ilkelerin, herkes için eşitlik ve özgürlüğün yeterli olduğunu söylemektedir. Sol düşünce için yapılması gereken, liberal kapitalizmde zaten var olan fikir ve değerlerin radikalleştirilmesidir. Hatta Mauffe ve Laclau herkes için eşitlik ve özgürlük istemekten daha radikal bir şeyin olmadığını söyler²²⁷.

3.2. AGONİSTİK SİYASET BAKIMINDAN AYDINLANMA FELSEFESİ VE EVRENSEL AKLIN ELEŞTİRİSİ

Radikal demokrasi projesi modernitenin demokrasi projesini izlemeyi ve derinleştirmeyi bir görev bilir. Bu türden bir strateji, aydınlanmanın soyut evrenselciliğini, özcü bir toplumsal bütünlük anlayışını ve yekpare özne mitini terk etmesini gerektirir. Bu bakımdan radikal demokrasi post-modern felsefenin gelişimini bir tehdit olarak görmek bir tarafa, kendi amaçlarının icra edilmesinde zorunlu bir araç olarak gerekli karşılar²²⁸. Aydınlanma, ortaya koyduğu olumsuzlukların sorumlusu olarak görülen evrensellik anlayışıyla Frankfurt Okulu'nun önde gelen temsilcileri tarafından da eleştirilmiştir. Bu evrenselcilik anlayışının, bireyin aklının dahi tümel olana tabi kılınmasına ve bireyin fiili hayatta tümelin tahakkümü altında yaşamasına zemin hazırladığı söylenmiştir. Böylece aydınlanma, insanları bir taraftan dogmalardan kurtarıırken diğer taraftan başka bir baskı çemberi oluşturmuştur. Denklemlerle açıklanmaya çalışılan her olayın baştan belli olduğu aydınlanma düşüncesinde, tekrarlarla açıklanan olayların içindeki tikel koşul yok sayılır ve farklılıklar "denkleme sokularak denkleştirilir". Böylece toplumdaki her birey tektipleştirilerek buna uymayanlar ötekileştirilir.

Aydınlanmanın başat özelliği olan nesneleştirilmiş dışsal doğa ve bastırılmış ve içsel doğa üzerinde kurulan egemenlikten söz edilebilir²²⁹. Bir başka ifadeyle araçsal akılla doğanın üzerinde egemenlik kazanma, bir taraftan insanlar üzerindeki egemenliğe dönüşürken diğer taraftan bu durum nihai olarak öz-egemenliği de içeren mutlak bir tahakküme yol açmıştır. Frankfurt Okulunun önde gelen temsilcisi Habermas'ın da belirttiği gibi, modern zamanlarda meydana gelen aklın yozlaşmışlığında aramak gerekir. Çünkü araçsal akıl aslında aklın kendisi değil, aklın

---

²²⁶ Demir, **a.g.e.** , s. 167-168.

²²⁷ Demir, **a.g.e.** , s. 170.

²²⁸ Demir, **a.g.e.** , s. 170.

²²⁹ Candan, **a.g.e.** , s. 142-143.

tahrif edilmiş bir şeklidir. Usun bir sapması olan araçsal akıl insanları yabancılaştırmış, Habermas'ın deyimiyle, "yaşama dünyalarını" anlamsızlaştırmış, Onları her türlü bağımlılık ve vesayetten kurtaracağı yerde " yaşama dünyalarını sömürgeleştirilmesine yol açmıştır. Sonuç olarak aydınlanmanın güttüğü hedefler ve insanlık için kazandığı başarılar değersizleştirilmiş ve değersizleşmiştir. Bu, tabii ki Aydınlanmanın amaçlarına ters düşen ve onun paradoksal olarak neden olduğu bir durumdur²³⁰. Modernitenin şekillendirdiği toplumda insan ussallığını sadece benimsediği amaçlara ulaşmak için kullanmamaktadır. İnsanın içinde bulunduğu sistemin (bu kapitalizmin belirlediği bir sistemdir) mantığına uygun, o mantık doğrultusunda akıl yürütmekle ve sadece araçsal aklın rehberliğiyle yetinmesi mümkün değildir. İnsanın dâhil olduğu ekonomik, siyasal, hukuksal sistemin yanı sıra bir de yaşama dünyası vardır ve bu yaşama dünyasında insan kendi dışında olanla, yani başka insanlarla yaşamak durumundadır. Başka insanlarla yaşaması, onun sadece kendi öznesi üzerinde temellenen eylemlerin dışında da eylemde bulunmasını gerektirir. Bu, onun ister istemez ve zorunlu olarak öznelerarası sürdürdüğü bir eylemdir. Başka insanların öznesini dikkate almasını gerektiren, Habermas'ın iletişimsel eylem olarak adlandırdığı ve teorisini kurduğu bir eylem türüdür. İnsanların yaşama dünyasında iletişim kurlmaları için aslında otoriterliğe ve dışlayıcılığa yol açan araçsal aklın fayda etmediği, buna karşılık iletişimsel aklın zorunlu olduğu bir eylem türüdür²³¹.

Aydınlanma ile başlayan ve Habermas'a göre tamamlanmamış olan "modernite projesinin " kesintiye uğramaması için Habermas'ın araçsal aklın yerine yaygınlaşmasını istediği iletişimsel akıl, insanın kişisel tatminini sağlamaya yönelik olmaktan ziyade moral değerler ve ahlaki normlar üzerinde kurulu olan akıldır. İletişimsel aklın ahlaki normlara dayanması onun Aydınlanmanın egemen kılmak istediği rasyonalitenin bir sapması olarak ortaya çıkan araçsal akıldan farklı olduğunu işaret etmektedir²³². İletişimsel aklın ahlaki normlar üzerinde temellenmesi onun yine Aydınlanmanın esas amacı olan evrensellik boyutuna ulaşmasını da sağlamaktadır. Habermas'ın amacı iletişimsel akıl vasıtasıyla evrenselci bir düşünce ve yaşama dünyasını inşa etmenin mümkün olduğunu göstermektir.

---

²³⁰ Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi Bağlamlar Tanımlar Yaklaşımlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 293.

²³¹ Vergin, *a.g.e.* , s. 296.

²³² Vergin, *a.g.e.* , s. 297.

3.3. LİBERAL DEMOKRASİNİN DEMOKRATİKLEŞMESİ VE RADİKAL DEMOKRASİYE AÇILAN YOL

Carl Schmitt, bireye yoğunlaşan bir ahlaki söylemi içeren liberal bireysellik ile esas olarak politik olan ve homojenlik temelinde bir kimlik oluşturmayı hedefleyen demokrasi ideali arasında üstesinden gelinemez bir karşıtlık olduğunu ileri sürer. Liberalizmin demokrasiyi ve demokrasinin de liberalizmi yadsıdığını ve demokrasi ve liberalizm arasındaki eklemlenmeden ibaret olan parlamenter demokrasinin sürdürülebilir bir rejim olmadığını ileri sürer. Schmitt'e göre, eşitlikten söz ettiğimizde çok farklı iki fikir arasında ayırım yapmamız gerekir; Liberal ve demokratik. Liberal eşitlik anlayışı, her bireyin, bir kişi olarak, otomatikman her bir diğer kişiyle yine otomatik eşitliğini varsayar. Buna karşın demokratik anlayış, halka ait olanlar ile haklın dışında olanlar arasında ayırım yapma imkânına yönelir; dolayısıyla zorunlu eşitsizlik ilişkisi içermeyen olamaz²³³. Şayet mümkünse insanlığın taşıdığı demokrasi, liberal iddialara rağmen katıksız bir soyutlama olacaktır; çünkü eşitlik, özel alanlarda ve özgül anlamlarıyla var olabilir- politik eşitlik, ekonomik eşitlik. Ama özgül eşitlikler, daima içerdikleri olabilirlik koşulları nedeniyle bir eşitsizlik biçimi gerektirirler. Schmitt'in, insanlar arasında ki mutlak eşitliğin pratik olarak anlamsız ve uygulamaz bir eşitliği içerdiğini varsaymasının nedeni budur. Schmitt, demokratik eşitlik kavramının, politik ve bu nedenle bir ayırt etme imkânı gerektiren bir kavram olduğunu vurgularken önemli bir saptama yapar²³⁴. Politik demokrasinin insanlığın tamamına dayandırılmayacağını ve özgül bir halka ait olmasının zorunlu olduğunu söyler. Bu bağlamda Schmitt'in bir halka ait oluşla asla ırksal tasavvuru varsaymadığına işaret edilmelidir. Schmitt aksine, bir demosun temeli olan homojenliğin sergilenebileceği biçimlerin çokluğunda ısrar eder. Demokratik politik topluluğun özdeşliğinin "biz" ile "onlar" arasına sınır çekme imkânına bağlı olduğunu vurgulayarak, demokrasinin daima kapsama –dışlama ilişkileri gerektirdiğine dikkat çeker. Liberalizmle ilgili esas sorunlardan biri-ve demokrasiyi tehlikeye atan sorunlardan biridir bu- tam tamına böyle bir sınırın kavramlaştırılması konusunda gösterilen başarısızlıktır.

Liberal söylemin temel kavramı politik bir kavram olmayan ve herhangi bir politik kendiliğe uygun düşmeyen insanlıktır. Halkın politik kuruluşunda ki temel sorun, böyle bir sınır çekme gereğinin evrenselci retorikleriyle çelişen liberal teorinin üstesinden gelmekte başarılı olamayacağı bir durumdur²³⁵. Liberalizm ve demokrasi arasında

²³³ Chantal Mauffe, *Demokratik Paradoks*, Epos Yayınları, 2015 Ankara, s. 49-50.

²³⁴ Mauffe, *a.g.e.* , s. 53.

²³⁵ Mauffe, *a.g.e.* , s. 53.

zorunlu bir uyum bulunduğuna inananların tersine, bu kavramların nasılda çeliştiğini ve liberal mantığın hâkimiyetinin demokrasinin uygulanışı konusunda yaratacağı sakıncaların görülmesini sağlar. Evrenselliği varsayarak “insanlık” a gönderme yapan liberal eşitlik grameri aracılığıyla biz ve onlar arasında politik ayırım momentini gerektiren demokratik eşitlik pratiğinin karşıtlık içeriği olarak görünür. Liberal demokrasinin yetersizliklerine karşılık ortaya konulan yeni demokrasi anlayışında Mauffe'nin belirttiği gibi, yeni kurumsallaşma döneminde demokrasinin ayırt edici özelliği onun artık istikrar, düzen ve uyum kavramlarından çok olumsuzluk, belirsizlik ve paradoks kavramlarıyla tanımlı olmasıdır. Liberal demokrasiye bağlılık çerçevesinde çoğulculuğu esas bir radikal demokrasi kavrayışı geliştiren agonistler, demokrasinin birbirine indirgenmesi imkânsız olan bazı çelişkili unsurlara dayandığını ve giderilemez gerilimler ve belirsizliklerle tanımlı olduğunu vurgularlar²³⁶.

Mauffe, demokrasinin bu gerilimli ve çelişkili doğasını “demokratik paradoks” kavramıyla tanımlamaya çalışır ve “belirlenemezliğin tanımını demokratik siyasetin varlık koşulu” olarak görür. Ona göre, liberal demokraside karşı çıkılamaz olan, özgürlük adına halk egemenliğine sınırlar konulmasının meşruluğuna dair fikirdir. Liberal paradoksal doğası asıl olarak buradan kaynaklanır. Nitekim liberal demokrasi, birbiriyle uzlaştırılması mümkün olmayan ve son tahlilde birbiriyle uzlaşmaz iki mantığın- liberal mantık ve demokratik mantığın- eklemlenmesinin sonucunda ortaya çıkar. Dolayısıyla Mauffe 'de demokratik paradoks, liberalizmle demokrasi arasındaki giderek özgürlük ve eşitlik ilkeleri arasındaki belirlenemez ilişkiyi ya da indirgenemez gerilimi ifade etmektedir²³⁷. Öte yandan Laclau 'da demokratik paradoksun aslen evrensel ile tikel arasındaki çözümsüz paradokstan kaynaklandığını düşünür. Ona göre eğer demokrasi mümkünse, bu, evrenselin zorunlu hiçbir bedeni ve zorunlu hiçbir içeriği bulunmamasındandır; farklı gruplar kendi tikelciliklerine geçici de olsa evrensel bir temsil işlevini yüklemek için kıyasıya yarışır. Bu yarış sonucunda toplum, boş gösterenlerden oluşan koca bir söz dağarcığı üretir, bunların nasıl bir gösterilene/anlama kavuşacağı siyasal rekabetin konusudur.

Agonistik düşüncede eksiksiz bir özgürlük ve/veya eksiksiz bir eşitlik ilkesine dayalı demokratik bir düzen bütünüyle imkânsızdır, ancak bu ilkelerin birlikte var olabileceği ve de uygulanabileceği insani yaşama dair çoğulcu bir siyaset/etkileşim (ki demokrasi budur) mümkündür²³⁸. Çoğulculuğu modern demokrasinin asli

---

²³⁶ İnce, *a.g.e.*, s. 53-54

²³⁷ İnce, *a.g.e.*, s. 54.

²³⁸ İnce, *a.g.e.*, s. 55.

özelliklerinden biri olarak gören agonistler, çoğulculuğa ilişkin yerleşik liberal kavrayışları, siyasal olanı dışarıda tutmaları ve özcü bir bakış açısından hareket ederek toplumsal alanı durağan kendiliklerin bir çoğulluğu olarak kavramaları nedeniyle eleştirmişlerdir²³⁹.

Radikal demokrasi anlayışında siyasal alan basitçe ekonomik ve toplumsal alanlardan önce gelen bir alan değil, aksine diğer alanları inşa eden onto-politik bir praksis/etkinlik alanıdır. Demokrasi asıl anlam ve önemini, siyasal alının bu yerinden uğraticı ve yeniden inşa edici nitelikleriyle kesişen bir usul, prosedür ve pratikler olma özelliğinden almaktadır²⁴⁰. Toplumun demokratikleşmesi, demokrasi tartışmasının ortak değer ve ilkelere dayalı bir topluluk çerçevesinde değil, bu toplulukla bu topluluğun ortak değer ve ilkelerine ya da onun ürettiği yarar kavramına uymanın diğer bir topluluklar arası ilişkisinin ne şekilde kurulacağı sorusuyla yaklaşmayı gerekli kılar.

Sivil toplum-demokrasi ilişkisi sonuçla, farklı yarar kavramları ekseninde hareket eden farklı toplulukların oluşturduğu bir mozaik olarak toplum anlayışıyla üretilemez. Çünkü böyle bir görüş içinde barındırdığı siyasal eşitlik, adalet, etik nosyonlarını farklı topluluklar arasında bir eşitliğin varlığı ya da farklı yarar kavramlarını toplum içinde eşit bir konuma sahip olduğu varsayımları üzerine kurar. Böylece çoğulcu toplum içindeki topluluklar arası hiyerarşik ilişki gözardı edilirken, susturulmuş avantajsız kimliklerin bir siyasal eşitlik söylemi içinde kendi konumlarını kabul etmelerini isteyebilirler. Diğer bir deyişle toplumun demokratikleşmesinin ön koşulu, topluluklar arası ilişkide avantajsız ya da susturulmuş kimliklerin, kendilerine özgü sorunları ya da talepleri gündeme getirme olanağına sahip olmalarıdır.

Çoğulcu toplumun siyasal eşitlik ilkesi etrafında yapılanması “ siyasal etki eşitliğini barındırdığını” sürece anlamlı olacağı görülmektedir. Toplulukların birlikte yaşamasını simgeleyen toplumsal mozaik, farkların tanınması ilkesi çerçevesinde sorunlu bir anlayıştır ve siyasal eşitliği kurma yerine eşitsizliklerin yeniden üretilmesiyle sonuçlanabilir. Siyasal eşitliğin siyasal etki eşitliği ilkesi temelinde ele alınması, sivil toplumun demokratikleşmesinin önemli koşuludur. Bu koşulların demokrasi tartışması üzerine yansması ise bize demokrasinin ancak ötekine karşı sorumluluk ekseninde topluluklar arası ilişkilerin düzenlenmesi işlevini yerine getirdiği zaman anlamlı olabileceği sonucunu verir.

---

²³⁹ İnce, *a.g.e.* , s. 56.

²⁴⁰ İnce, *a.g.e.* , s.105.

Laclau ve Mauffe'nin radikal demokrasi kavramına gönderme, demokrasiyle fark bağlantısını ötekine karşı sorumluluk temelinde kuran ögenin "kimliğin toplumsal kurulmuşluğu ve olumsuzluğu" saptaması olduğunu söyleyebiliriz²⁴¹. Eğer her söylemin amacı, belli bir merkez kurarak farkların hareket tarzına bir anlam vermek ise ve daha önemli olarak, eğer bu amacın gerçekleşmesi ancak kısıtlı ve tam değilse o zaman demokrasi söylemi de adalet, etik, eşitlik ve katılım gibi amaçlarını gerçekleştirmedi tam olarak başarılı değildir. Ve bu anlamda varlığı ve yokluğu eş zamanlıdır. Tarihselliğe açıktır ve sürekli bir yeniden yapılanma içindedir. Bundan dolayıdır ki, demokrasi kimliğin farkla ilişkili toplumsal kurulmuşluğunu yaşama geçiren, toplumsal ilişkileri sınırlayan belirlilik ölçeklerinin yok olmasını simgeleyen ve böylece ötekine karşı sorumlulukla modern rasyonel (erkek) benliğin ayrıcalıklı konumunu sorgulayan bir söylem, bir siyasal projedir. Sonuçla, radikal demokrasi sivil toplumun, kimlik fark ilişkiselliğine bağlı bir yeni kuramsallaşma tarzıdır. Radikal demokrasi kavramı olarak adlandıracağımız farklılıkların siyaseti tartışmaları, ciddi değişim ve dönüşümler geçiren modern toplumlarda "demokratik yönetim sorusuna" verilen yanıtları içeriyor. Radikal demokrasi kuramları iki temel soruya yanıt bulmaya çalışır; a- Liberal demokrasi ve meşruiyet krizi, b- Demokratik yönetimin normatif temelini belirleyen ilkelerin, normların ve değerlerin saptanması.

3.3.1. Sorgulayıcı Demokrasi Olarak Radikal Demokrasi

Jürgen Habermas tarafından geliştirilen radikal demokrasi anlayışı, liberal demokrasinin toplumsal grupların ve kolektif kimliklerin karar alma süreçlerine katılımı gerçekleştirici bir tarzda yeniden kurulmasını amaçlıyor. Habermas'a göre bugün "sosyalizmden sonra" bir dönemin varlığını kabul etmek ancak var olan liberal demokrasilerin yaşadığı meşruiyet krizini de kabul etmekle bir anlam kazanır. Modernite projesinin, bu iki hegemonik söyleminin yaşamış olduğu meşruluk krizi ve krizlerini yaratan tarihsel dönüşüm ve değişimler "demokrasi sorusunu" yeniden gündeme getirmektedir. Radikal demokrasi bu gereksinime bir yanittir. Habermas'ın ifadesiyle "modernite projesinin demokratikleşmeyle yeniden-kurulması" olarak nitelenebilecek felsefi-kuramsal pratiklerdir. Bu nedenle radikal demokrasi, eleştirel kuram yoluyla modern devlet-toplum ilişkilerinin demokratikleştirilmesi olarak da düşünülebilir²⁴².

Habermas "sorgulayıcı demokrasi" olarak nitelediği radikal demokrasi kuramında kurduğu temel sav; demokratik yönetim bürokratik-modern devletin

---

²⁴¹ Keyman, **a.g.e.** ,s. 111-112.

²⁴² Keyman, **a.g.e.** , s. 129.

yalnızca hukukun üstünlüğü ilkesi yoluyla denetlenmesi anlamına gelmemelidir. Aynı zamanda, alttan-denetimi sağlayan ve karar alma süreçlerine katılımı gerçekleştirecek bir kamusal iletişim mekânının varlığı da devlet toplum arasında kurulacak demokratik bir yönetim için gerekli koşuldur. Liberal demokratik anlayışının meşruluk krizi de bu anlamda, kendisinin hukukun üstünlüğü ilkesiyle sınırlı hareket tarzından kaynaklanır²⁴³.

Kültürel kimlik içinde ifade edilen “iyi yaşam” tercihlerinin kamusal(siyasi) değil, özel(bireysel) alana ilişkin olduğunu savunan (ve böylece) liberal demokratik devletin bu tercihler karşısında “tarafsız”, dolayısıyla bu tercihlerin siyasi yansımalarına kapalı olmasını (kabul eden anlayış), çoğulculuk ve katılım gibi demokratik meşruluğu özünde sınırlandırdığı görünmüştür. Habermas’a göre, kamusal alan kavramının önemi iki boyutludur. Kamusal alan, hem devlet-sivil toplum ilişkilerinin karşılıklılığını, karmaşıklılığını ve çok boyutluluğunu simgeleyerek hem de felsefi düzeyde normatif savların ve önerilerin demokratik yönetim için değerini vurgulayarak, modern siyasal kuram içinde devlet-sivil toplum arasına çizilen karşıtlığın gerisinde bir düşünme ve (var olan iktidar ilişkilerini) sorgulama mekânı yaratır. Habermas’a göre sorgulayıcı demokrasi, siyaset, toplumsal ilişkileri oluşturan bireysel ve kolektif kimliklerin birbirleriyle bağımlı varlık koşullarını fark etmelerini sağlayan ve bu kimlikler arası belli bir ölçü içinde dayanışmayı olası kılan sorgulama, tartışma, müzakere etkinliğidir. Diğer bir deyişle rasyonel-yasal otorite ile bu otoritenin meşruluğu arasındaki birebir olmayan ilişkinin nasıl kurulması gerektiği sorusuna bir yanittir. Farklılıkları özel alana iten ve devlet endeksli kamusal alan içine yerleştirdiği vatandaş-kimlik temelinde bir evrensellik ilkesiyle hareket eden liberal demokrasi, “hukukun üstünlüğü” ne dayalı bir rasyonel-yasal otorite biçimini simgelemekle birlikte” demokratik yönetimin meşruluğu bağlamında bir kriz yaşamaktadır. Sorgulayıcı demokrasi olarak radikal demokrasi liberal demokrasiyi “demokratikleştirerek” liberal demokrasiyi geç-modern zamanların karmaşık toplumsal ilişkilerine yanıt verecek bir demokratik yönetim biçimine dönüştürerek, meşruluk krizi sorununu çözmeyi amaçlar. Gözden kaçırılmaması gereken nokta, liberal kamusal alanın devletçi niteliğidir. Kamusal alanın nerede düşünüldüğüyle ilgilidir. Liberal kamusal alan devlet ve devlet kurumları içinde yer alırken, sorgulayıcı kamusal alan sivil toplumdur²⁴⁴.

---

²⁴³ Keyman, **a.g.e.** , s. 130.

²⁴⁴ Keyman, **a.g.e.** , s. 137.

Bu anlamda sorgulayıcı model, devlet ile sınırlandırılmış kamusal sorgulama etkinliğinin hem alansal hem de tartışılan konuların kapsam ve içeriği bağlamında çok sesliliğe ve çok boyutlu bir diyaloga dönüşmesini amaçlar. Kamusal alanın sivil toplum olarak düşünülmesinin sonucu, bu nedenle, bireysel özgürlük alanının zedelenmesinin aksine, pekiştirilmesi ve genişletilmesidir²⁴⁵. Günümüz çoğunlukçu toplumlarının siyasi taleplerine liberal demokrasinin neden bütünüyle cevap veremeyişinin altında Mauffe'a göre liberalizm tarafsızlık ilkesi yatmaktadır²⁴⁶. Bu ilkedeki hareket eden liberal demokrasilerdeki devletin bütün dini etnik, felsefi gruplara eşit uzaklıkta olması liberalizmin katı bir kamusal alan/özel alan ayırımına dayanıyor olmasıdır.

Mauffe 'un özneye anti özcü açıdan yaklaşmasının temel nedeni demokratik mücadelede farklı kimliklerin bir araya gelip hegemonik söyleme karşı bir duruş sergilemenin yolunu açmaktır²⁴⁷. Eşdeğerlik zinciri olarak Mouffe'de karşımıza çıkan kavramda farklı öznelerin nasıl bir araya geleceğini açıklayan demokratik bir toplumda radikal demokratların görevi farklı özneleri bir araya getirmektir. Çoğulculuğun demokrasilerin kurucu ögesi olduğu radikal demokrasi projesinde öznenin bu şekilde tanımlanması farklılıkların hem özne inşasındaki gerekliliğinin hem de hegemonyaya karşı farklı kimliklerin/grupların bir araya gelerek söylemsel bir alternatif üretilmesinin yolunu açmıştır²⁴⁸.

3.3.2. Agonistik Demokrasi Olarak Radikal Demokrasi

Agonistik demokrasi, sorgulayıcı demokrasi gibi liberal demokrasinin yeniden yapılanmasını, yani demokratikleştirilmesini amaçlar: Bunu yaparken de iktidar ve meşruluk kavramlarına dayanarak demokratik yönetim sorusuna yaklaşır. Bu yaklaşıma göre, demokrasi yalnızca bir yönetim metodu değildir: aynı zamanda belki de öncelikle, siyasi kararların meşruluğunu sağlayan ilkeleri ve değerleri de içeren bir kavramdır. Sorgulayıcı demokrasi gibi agonistik demokrasi de liberal demokrasinin yaşadığı meşruluk krizinin çözümünü katılımcı demokratik yönetim içinde arar. Devlet-sivil toplum ilişkisinde "farklılıkların beraber yaşaması" temelinde kurulacak çok-kültürlülük yoluyla demokratikleşmesini savunan agonistik demokrasi, çoğulculuk ve katılım gibi demokratik meşruluğun özündeki değerlerin yaşama geçirilmesinin "kamusal alanın" varlığıyla ilişkili olduğunu dolaylı bir yoldan olsa da kabul etmektedir.

²⁴⁵ Keyman, *a.g.e.* , s. 137.

²⁴⁶ Mehmet Kanatlı, *Chantal Mauffe 'un Radikal Demokrasi Projesi Üzerine Bir Değerlendirme*, Tesam Akademi Dergisi, Temmuz 2014, 1(2) s. 115-135. s. 120. Issn: 2148-2462.

²⁴⁷ Kanatlı, *a.g.m.* , s.115-135. s. 126.

²⁴⁸ Kanatlı, *a.g.m.* , s.115-135. s. 126.

Agonistik demokrasi önemli bir noktada sorgulayıcı demokrasiden kendisini ayırıştırarak, özgünlük kazanır: Kamusal alanın kimlik/fark temelinde düşünülmesi. Habermas tarafında geliştirilen kamusal alan kavramı, demokrasi kuramı içinde önemli bir kuramsal açılımı gerçekleştirmektedir. Bir sorgulama ve katılım alanı olarak hareket eden kamusal alan, toplumsal grupların kendi toplumlarının sorunlarıyla ilgili "erdemli vatandaş" konumunu üstlenmelerini olası kılarken, siyasetin de bir etiksel eylem olduğunu simgeler²⁴⁹. Toplumsal kimliklerin kurulma sürecini "benlik" nosyonuna indirgeyen ve bu anlamda ciddi bir "özne kuramı" içermeyen Habermas'ın kamusal alan kavramı, sistemik niteliği içinde ciddi sorunlar taşıyan bir varsayıma dayanmaktadır. Modern benlik anlayışına endeksli olan Habermas'ın kamusal alan kavramının, nereye kadar ve ne ölçüde "farklılıkların ötekileştirilmesi" sürecine bir yanıt olacağı bu bağlamda şüphelidir. Modern toplumlar bu benlik anlayışını yaşama geçirmektedir²⁵⁰.

Böylece siyasal söylemlerini bütünsel ve aynılığa dayalı kimlikler (vatandaş, sosyal sınıf ya da halk gibi) üzerine kuran demokrasi kuramlarına(liberal demokrasi, sosyalist demokrasi ve sosyal demokrasi kuramları gibi) karşı, modern benliğe dayalı kamusal alan nereye kadar farklı bir demokratik yönetim dilini yaratabilir. Radikal demokrasinin söylemi artık evrenselin söylemi değildir; evrensel sınıf ve öznelere içinden konuştukları epistemolojik yuva ortadan kalkmıştır ve onun yerini her biri indirgenemez söylemsel kimliğini kuran seslerin polifonisi almıştır. Laclau ve Mauffe 'un radikal demokrasi projesi, toplumsalın sürekli olarak siyasileşmesini ve daha eşitlikçi ve ilerici kimliklerin kurulmasını gerektiren iyimser bir idealdir. Klasik liberalizme ve sosyalizme bir alternatif olarak sunulan radikal demokrasi, devrime başvurmaksızın kapitalizmin dönüşümünü olanaklı kılan bir projedir. Radikal demokratlar, kapitalizmin sömürüye dayalı ilişkilerinin, liberalizmin kurumları radikalleştirince ya kendiliğinden ortadan kalkmasını beklemekteler ya da bu sömürü ilişkilerini önemsememektedirler²⁵¹.

Rasyonalist ve bireyci bir çerçevede içinde formüle edildiği sürece siyasal olana kör olan hatta siyasal olanı anlamada engel oluşturan liberalizm antagonizmanın sökülüp atılamazlığını ve akılla erişilecek nihai uzlaşmanın olanaksızlığını kabul edemez, toplumsal yaşamın kurucu olarak kolektif boyutunu kavrayamaz.

---

²⁴⁹ Keyman, **a.g.e.** , s. 141.

²⁵⁰ Keyman, **a.g.e.** , s. 142.

²⁵¹ Demir, **a.g.e.** , s. 171.

²⁵¹ Demir, **a.g.e.** , s. 173.

Habermas'ın Müzakereci demokrasi modelini rasyonalist, evrenselci gibi sıfatlarla eleştirir. Müzakereci demokrasi modeli, çatışma/karar boyutunda siyasi olanın özgürlüğüne kör kalır, toplumsal yaşamda antagonizmanın kurucu karakterini kavrayamaz. Böyle bir çerçevede, siyasal olanı siler ve çoğul demokratik kamusal alanın doğasını uygun bir tarzda düşünmeyi engeller. Ekonomi ve devletten ayrı, yurttaşların katıldığı, diyalog ve tartışmayla edimde bulunduğu söylemsel bir uzam olarak Habermas'ın kamusal alanı, statik, tek boyutlu, homojen ve homojenleştirici bir alan olarak kalır²⁵². Siyaset alanının, çatışmaların, antagonizmaların, iktidar ilişkilerinin ortadan kaybolduğu ve özel çıkarlar arasında rasyonel müzakere süreçlerine indirildiği, rasyonel ve evrensel çözümlerin formüle edilebildiği tarafsız bir zemin olmadığını savunan Mauffe'a göre, çatışmalara nihai bir çözümün olanaklı olduğuna inanmak demokratik projeye zarar verdiğini söylemektedir.

Müzakereci demokratların savunduğunun tersine, radikal ve çoğulcu demokrasi, dışlayıcı olmayan rasyonel kamusal tartışma alanı olmadığını reddeder, ortak sorunlar üzerinde herkesin dâhil olduğu özgür ve kısıtlamasız bir kamusal müzakerenin önündeki kavramsal bir olanaksızlık olarak görür. Çünkü engel olan şey olmaksızın, hiçbir müzakere ve iletişimin gerçekleşemeyeceğini düşünür. Habermascılar ideal söylemin gerçekleştirilmesinin önünde engeller olacağını reddetmezler, ancak bu engellerin pratik ve ampirik olduğunu düşünürler²⁵³.

Mauffe' ye göre, ideal konuşma durumu gibi rasyonalist düzeneğin önündeki engel ontolojiktir. Kamusal diyalogun özgür olması ve baskı altında olmaması olarak anlaşılan ideal konuşma durumunun formel koşulları içeriklilik, baskıdan muaf olma, açıklık ve simetridir. Siyasi topluluktan söz edebilmemizi sağlayan tözsel bir ortaklığın varlığını belirlemeyen, ancak yine de birliğin katılımcıları arasında bir etik-siyasal bağ, bir müştereklik düşüncesi içeren siyasal birlik tarzı tasarlamaya gereklilik vardır. Diğer bir deyişle siyasal birliğin etik doğasından feragat etmeden, liberalizmin modern demokrasiye en önemli katkısı olan kamu ile özel, ahlak ile siyaset arasındaki farklılıkları bağdaştıracak bir yol aranmalıdır²⁵⁴. Liberalizmin yurttaşlık kavrayışı, haklara yükümlülükler üzerinde verilen önceliğe ve kanun koruyuculuğundan yararlanan yurttaşı (evrensel) hakların pasif taşıyıcısı veya edilgen hukuki statü olarak düşünmeye dayalı bir model olarak bilinir. Radikal demokrasi projesinde, yurttaşlığı

---

²⁵² Demir, **a.g.e.** , s. 182.

²⁵³ Demir, **a.g.e.** , s. 183.

²⁵⁴ Demir, **a.g.e.** , s. 206.

hukuki bir statü olarak değil, bir özdeşleşme biçimi, bir siyasi kimlik olarak bahşedilmemiş, inşa edilmiş bir konum olarak görülmesi gerektiğidir.

Mauffe 'un düşündüğü yurttaşlık, ne liberalizmdeki gibi diğerlerinin arasında yalnızca bir kimlik, ne de yurttaşlığa dayalı cumhuriyetçilikte olduğu gibi diğerlerine önem vermeyen baskın bir kimliktir. Yurttaşlık, özgül bağılıkların çoğulluğa ve bireysel özgürlüğe saygılı olmaya izin verirken, toplumsal failin değişik özne konumlarını etkileyen eklemleyici bir ilkedir. Radikal demokratik yurttaşlığı, modern çoğulcu demokrasinin siyasi ilkeleri, herkes için özgürlük ve eşitlik ile özdeşleşilmesi yoluyla yaratılan bir siyasi kimlik biçimi olarak tasavvur edilmeli. Mauffe 'ye demokratik yurttaşlık kavramıyla ilgili yapılan eleştirilerde, yurttaşlığın neden öncelikli bir düşünüm noktası, kolektif özdeşleşme kaynağı, eklemleyici bir ilke veya toplumsal bir imgelem olduğunu yeterince açıklamadığı şeklindedir. Herkes için eşitlik ve özgürlük ilkelerinin yurttaşlar arasında eş değerlilik zincirini birbirine bağlayan bir bağ, kolektif özdeşleşme için bir kaynak olarak düşünülmesi iyimser bir ideal olarak kalmaktadır. Yurttaşlığın bu önceliğinin kaynağının nereden geldiği belirsizdir. Siyasal alan, tek siyasal özdeşleşme biçimi olarak yurttaşlardan oluşan bir alana indirgeniyor, katılımın önündeki engeller tartışılmıyor, siyasal alanda yurttaşların eşit olduğu varsayılıyor. Yurttaş kavramı bir yerde eşitsizliğin, asimetrinin üzerini örten veya bünyesinde bu ilişki biçimlerinin gizlendiği bir kategori, homojen bir bütün halini almaktadır²⁵⁵.

Toplumsal düzeni kendine özgü bir düzen ya da bir gerçeklik biçimi olarak kurumsallaştırmak, kökleri aydınlanma çağına kadar uzanan modern bir eğilimi oluşturur²⁵⁶. Toplumsal, bu anlamda, modern siyasal kuram içinde, soyut bilgi ya da soyut aklın nesnesi olarak görülmüş ve toplumsal ilişkilerle ilgili sistematik çözümlene ve kuramsal yansıma eyleminin temel odağı olarak kullanılmıştır. Demokrasi bu nedenledir ki, toplumsal olanın siyasi anlamda belli bir örgütlenmiş biçimine verilen koddur. Toplumsalın demokratik kodlama biçimini otoriter ve totaliter ve benzeri diğer kodlama biçimlerinden ayıran temel öge, Lefort'un belirttiği gibi, demokrasinin tarihsel toplum "par excellence"(mükemmel, üst seviye) olma niteliğidir. Belli bir merkezi ve özsel kimlik önceliği üzerinde toplumsalı tarihsizleştirerek kapalı bir sistem olarak kurmayı amaçlayan otoriter ve totaliter yönetimlere karşıttır. Demokrasi; a- her zaman tarihselliği ve olumsuzluğu kendi tanımlama sürecine davet eder, b-sürekli bir yeniden

---

²⁵⁵ Demir, **a.g.e.** , s. 207.

²⁵⁶ Keyman, **a.g.e.** , s.158.

kurulma eylemini talep eden ve bu nedenle de c- tarihsel değişimler ve dönüşümler ışığında sürekli bir değişme ve oluşma sürecini kendi kurucu niteliği olarak sergileyen bir yönetim biçimini simgeler²⁵⁷.

Demokrasi “tarihsel bir toplum” olarak görülmelidir, çünkü demokratik yönetim kapalı sisteme karşı açık sistemi, özsel kimliklere karşı kimlik/fark ilişkisini, bütünselliğe karşı çoğulculuğu ve böylece devlet-sivil toplum ilişkilerinin düzenleme tarzının toplumsalın değişen niteliğine bağlı değişebilirliğini kendine temel alan bir yönetimdir. Eğer geç-modern zamanlar, Honneth’in nitelediği gibi “toplumsalın parçalanmış dünyasını” simgeliyorsa, demokratik yönetimin de bu parçalanmış dünyanın taleplerine yanıt verebilecek bir nitelikte olması gerekmektedir. Toplumsalın parçalanmış dünyasında modern devletin, özellikle gelişen ve güçlenen toplulukçu ve milliyetçi siyasi stratejilere karşı belki de tek şansının radikal demokratik yönetim olduğunu düşünöenler oldukça fazladır. Bu bağlamda dinsel, cinsel, kültürel, sınıfsal, etnik ve ulusal alanlarda her “kimlikleri çoğullaştırma” sisteminin ve girişiminin egemen kimlikler tarafından “kimlikleri özelleştirme ve köktencilleştirme” istemiyle durdurulmaya çalışılmaktadır. Böyle bir durumda, farklı kimliklerin birbirleriyle ve devletle ilişkisini “çoğulculuk ethosu” ve “ötekine karşı eleştirel sorumluluk ilkesi üzerinde düzenlemeleri içeren demokratik yönetim anlayışı gerekli olduğu savunulur. Toplumsalın parçalanmış dünyasında farklılıkların bir ayrıcalık konumuna dönüştürölmeden “beraber yaşamalarını düzenleyen” Çok-kültürlü bir demokratik yönetim dili, ancak temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişle gerçekleşeceği düşünölmektedir²⁵⁸.

Çoğulculuğu ön plana çıkararak siyasetin demokratik anlayışını derinleştirip genişleten bu yaklaşım aynı zamanda, demokrasiyi temellendiren çoğulculuk anlayışının bir sınırı olacak mı? Sorusuyla bizi karşı karşıya bırakır. Demokratik çoğulcu bir siyasetin belli bir toplumda dile getirilen taleplerin tümünü meşru kabul etmesi gerekmediği savunulur. Mauffe 'a göre, çoğulculuk, agonistik tartışmaya dâhil olan talepler ile bu tartışmadan dışlanması gereken talepler arasında bir ayırım yapar. Demokratik bir toplum, temel kurumlarını sorgulayanları meşru hasımları olarak görmez. Agonistik yaklaşım da bütün farklılıkları kapsadığını ve bütün dışlama biçimlerini aştığını iddia etmez²⁵⁹. Fakat dışlamalar, ahlaki değil, siyasal bir biçimde tahayyöl edilir. Bazı talepler, şer/kötü oldukları düşünöldüğü için değil demokratik

²⁵⁷ Keyman, **a.g.e.** , s.158.

²⁵⁸ Keyman, **a.g.e.** , s.159.

²⁵⁹ Chantal Mauffe, **Siyasal Üzerine**, İletişim Yayınları İstanbul 2015, s. 139.

siyasal birliğin kurucu unsurları olan kurumlara meydan okudukları için dışlanırlar. Şüphesiz bu kurumların doğası ve işleyişi de agonistik tartışmaya dâhildir, fakat böyle bir tartışmanın gerçekleşebilmesi için, paylaşılan sembolik bir mekânın varlığı zorunludur.

Demokrasinin çatışmalı bir mutabakat gerektirdiği daha önce belirtilmişti; herkese özgürlük ve eşitlik etik-politik değerler üzerinden mutabakat, fakat bu değerlerin yorumlanması üzerinden çatışma /uyuşmazlık. Dolayısıyla bu değerleri reddedenler ile bu değerleri kabul ederken değerlerin çelişik anlamları için mücadele edenler arasında bir çizgi çekilmelidir. Yani Mauffe, meşru olanla gayrimeşru olan arasında ki çizginin siyasal bir karar olduğunu dolayısıyla her zaman mücadeleye açık olduğunu söyler. Dolayısıyla Mauffe, demokratik kurum ve değerlere bağlılığın üstün bir rasyonaliteye dayanmadığını ve liberal demokratik değerlerin yalnızca yaşam biçimimizin kurucu unsurları oldukları ölçüde savunulabilecekleri iddia eder. Rawls ve Habermas'ın aksine liberal demokrasiyi ideal durum her rasyonel bireyin seçeceği model olarak sunmaya çalışmaz. Bu neden Mauffe, siyasal kurumların normatif boyutunun, her zaman belli bağlamlara dayanan belli uygulamalara gönderme yaptığını ve evrensel bir ahlakın ifadesi olmadığına işaret etmek için, etik-politik bir doğası olduğunu savunur²⁶⁰.

---

²⁶⁰ Mauffe, *a.g.e.* , s.140.

SONUÇ

Postmodern liberal demokrasi anlayışının; toplumsal hareketleri belli bir mekân ve zaman içinde durağan ve sınırları belli kimlikler olarak görmesi, siyasal eylemi devlet/birey ilişkisiyle bağlantılı anlaması iktidar kavramını son kertede devlet bağlamında düşünür. Toplumsal hareketler arasındaki mekânsal farklılaşmayı formalleştirmeyi ve toplumsal oluşumun yeniden üretilmesi sürecinin eşitsiz refah dağılımının sürdürüldüğü kapitalist bir düzenin varlığının korunması anlamına geldiğini yadsıması gibi sonuçları olduğu düşünülebilir.

Postmodernist söyleme radikallik kazandıran unsur ise farklılık kategorisinin ilişkisel ve dinamik olarak tanımlanması ve buna bağlı olarak kimlik politikasının toplumsal yaşamın demokratikleşmeye dönük yeniden üretimidir. Kurumları ve düzeniyle bu toplumsal kavramını kuran liberal demokratik söylem, böylece toplumsal çelişkilerin çözümlenmesinde imtiyazlı bir statü içinde görülür. Postmodernizmin liberal demokratik söyleme müdahale ettiği nokta ise bu söylemin evrenselliğe ve bütünselliğe dönük nitelikleridir. Bu niteliklerin reddi, liberal demokratik söylemin imtiyazlı konumuna dokunmadan, bu söylemin postmodernist yeniden formülasyonu olasılığını ortaya çıkartır. Postmodernizm radikal bir demokrasi anlayışıyla eklenildiği zaman, eleştirilen temel nokta ise liberal demokratik söylemin kendisidir.

Radikal çoğulcu demokrasi bu anlamda, radikal demokratik söylemin kurumlarının işleyişine şüpheyle bakar. Bu şüphecilik, bu kurumlara karşı güvensizlik, radikal çoğulcu demokrasinin, toplumsal çelişkileri yalnızca sınırları belirlenmiş bir siyasal mekân-devlet- içinde değil, aynı zamanda ve daha önemli olarak, toplumsal ve bireysel ilişkiler temelinde (sivil toplum bağlamında) görmesinde kendisini gösterir. Radikal çoğulcu demokrasi bu anlamda, siyasallığı, devlet ve devlet kurumlarını içeren siyasal düzeyde değil, toplumsal ve bireysel ilişkiler içinde görür; diğer bir deyişle bu ilişkilerin siyasal ilişkiler olarak algılanması radikal çoğulcu demokrasinin temel ilkelerinden biridir. Postmodernizmin kimliği tarihsel, mekânsal ve söylemsel olarak kurulmuş ilişkisel bir nitelik içinde görmesi iktidar ilişkilerini kimlik üretimine bağlı açıklaması, radikal çoğulcu demokrasi anlayışının toplumsal ilişkileri siyasal ilişkiler olarak ele almasını olanaklı kılar²⁶¹.

---

²⁶¹ Keyman, *a.g.e.* , s. 73.

Kimliğin iktidar ilişkilerine bağlı olarak siyasallaştırılması, radikal çoğulcu demokrasi anlayışının iktidar kavramını Marksist ve liberal söylemlerin tersine; belli bir merkezde (devlet, ekonomi ya da hukuk gibi) yer almayan genellikle aşağıdan yukarıya (sivil toplumun içinden devlete doğru) hareket eden ve baskıcı değil, fakat üretken bir mekanizma olarak işlevselleştirmenin sonucudur. Liberal demokrasi anlayışının, siyasal eylemi devlet/birey ilişkisi içinde kurumlar yoluyla gerçekleştirilen bir etkinlik olarak kavramsallaştırır. Buna karşın, radikal çoğulcu demokrasiyi harekete geçiren siyasal eylem, sivil toplumun devlet mekanizmasından ve ulusal düzeyde işleyen karar alma süreçlerinden bağımsızlaşmasını hedefleyen mekânsal, yerel ve kendi içinde özgün ve tikel varlık koşulu olan bir etkinlik biçimidir. Radikal çoğulcu demokrasi projesinin önemi sivil toplumun farklılıkların tanınması ve ötekine karşı sorumluluk ilkeleriyle yeniden kurulması olasılığında yatar.

Demokrasi tartışmalarının odağının devlet, vatandaş-birey ya da sınıf gibi bütünselleştirici siyasal öznelerden kimlik/fark ilişkiselliğine kaydırılması sivil toplumun demokratikleştirilmesi sorusunu kaçınılmaz olarak gündeme getirir. Ancak liberal demokratik sistemin işleyişini güçlendirecek ve toplumsal gelişmelere çok daha duyarlı olacak kurumsal ve kavramsal cevap verilebilirliğe yönelik katkılar ihmal edildi. Özellikle temsili demokrasiye ve siyasal katılıma yönelik olarak etik ve felsefi argümanlar kazandırılmaya yönelik tüm girişimler terk edildi. Macpherson'un "denklik modeli" adlandırdığı düşüncesinin gelişimiyle birlikte, saf yönetimleri seçme ve yetkilendirme mekanizması haline gelen demokrasi, seçkinler arasındaki bir yarışmaya indirildi. Yurttaşlara gelince, onlara siyasal piyasanın tüketicileri muamelesi yapıldı. Bundan dolayı da bugün batı toplumlarının çoğunda, demokratik süreçteki düşük katılım düzeyi olarak sonuçlandı.

Demokrasi, bir özdeşlik ve denklik mantığı iken çoğulcu demokrasi uzlaştırılmaz ilkelerin çelişkili bir bileşimidir; demokrasinin tam olarak gerçekleşmesi bütüncül bir özdeşleşme sistemine engel oluşturan çoğulculuk mantığı tarafından olanaksız hale getirildiği dile getirilir. Nitekim bütünlüşmeye yönelik her girişimi yıkmaya çalışan çoğulcu kurumsallaşma ve her kimliği pozitif biçimde yorumlama eğilimi liberal farklılık mantığının, demokratik denklik mantığıyla ilişkilendirilmesinin, liberalizm ve demokrasinin eklemlenmesinin bir sonucudur. Bu nedenle iki mantık uyumsuzdurlar. Smitt'in açıkladığı gibi liberal demokrasinin yaşanamaz bir yönetim biçimi olduğu anlamına gelmez. Tam tersine çoğulcu demokrasinin özünü tanımlayan ve çoğulcu demokrasiyi modern siyasetin kararlaştırılmazlık niteliğiyle, son derece uygun bir yönetim biçimi haline getiren şeyin özdeşlik mantığı ile farklılık mantığı

arasında var olan gerilimde yattığı ileri sürülür. Bu gerilim demokratik siyasetin de savunulması gereken temel kaynağıdır. Aslında modern demokrasi projesinin en iyi teminatı, çoğulculuk tarafından oluşturulan yerleşim ve hayat alanındaki bu farklılıktan kaynaklanan gerilimdir²⁶². Yani özgürlük ve eşitlik ilkeleriyle, yurttaşlar ve bireyler olarak kimliklerimiz arasındaki gerilimdir. Bu gerilimin çözülme ve hatta yok edilme isteği demokrasinin tahrip edilmesi sonucunu doğurur.

Liberal demokratik ideolojiyi radikal ve çoğulcu bir demokrasi doğrultusunda derinleştirmek ve genişletmek idealiyle yola çıkan radikal demokratların, bu ideolojinin ötesinde bir yaklaşım getiremediğini görüyoruz. Bu uğurda sınıfsal bir perspektifi terk eden radikaller, bunun yerine çok parçalı özneleri –batıda gelişen hareketleri- özne olarak kabul etmelerine karşın, yönetime katılım noktasında pratikte ortaya yeni bir şey koyamamışlardır. Böyle düşünüldüğünde, kitlelerin yönetimine katılımı anlamında radikaller, daha çok liberal demokratik teori kapsamında ele alınabilir. Zaten çıkış noktası olarak radikal demokrasi liberal demokrasiyi liberalleştirmek düşüncesini ortaya koymuşlardır. Bunun yanında önerdikleri postmodern siyaset, kapitalizm şartlarında atomize edilmiş, parçalanmış olan toplumun parçalanmışlığını daha da pekiştirmekten öteye gidememiştir. Bütünlüğü reddetme prensibi üzerine kurulu söz konusu siyaset modeli de, pratikte siyasetsizlikle sonuçlanmak ya da liberalizmi yeniden siyasi alanda üretmekten öteye ulaşamamış bir yaklaşım olarak kalmıştır.

Siyaset üretmenin temel unsuru noktasına getirilen kimlik/birey/farklılık çatışmayı önceleyen siyasal yapısıyla toplumsal barışı ve onun yeniden üretimini engelleyen bir ortamı öngörmüştür. Radikal demokratların siyasetinin belirleyicisi olan uzlaşma ve dışarda bırakma yöntemlerine tamamen karşı olduklarını ve antagonizmaların yok edilmemesi gerektiğini savunurlarken bunun sınırlarını ve aynı türden bir çatışmanın ne kadar sürdürüleceğini, bitmek bilmeyen bıktırıcı çatışmaların sonuçlarının nasıl özgürlük ve katılım düzeyi oluşturacağı konusuna hiç girmedikleri görülür. Bütünlük ve homojenlikten kaçınırken, siyasetin makul sınırlarını ve kurallarını oluşturan hukuk birliğinin ve meşruiyetin, radikal demokrasinin istisnası olarak dikkate değer olduğunu da unutmamak gerekir.

Parçalanmış ve atomize olmuş toplumsala yönelik siyaseti incelemek, kimlik siyasetini kurumsallaştırmak, iktidar ve otorite elde etmek amaçlı mücadelelere

---

²⁶² Chantal Mauffe, *Siyasetin Dönüşü*, Epos Yayınları İstanbul 2008, s. 197-198.

dönüşerek demokratik katılım hedefinin çok ötesine geçerek çatışmacı ve yok edici bir siyasetle sonuçlanabilecektir. Sonuç olarak radikal demokrasinin öngördüğü politikalar, halk üzerine kurulu çoğul modern toplum yerine etnisite ve kabile üzerinde temellendirilmektedir. Bu sebeple merkez kaç nitelikli hareketler ve düşünceler etkili olmaya başlamakta, süreç gerici, faşizan ve kanlı politikaların odağını da oluşturabilmektedir. Yabancı düşmanlığı, dinsel çatışmalar, ırkçılık, şiddet ve soykırım, kabileleşme, hareketlerinin rehberliğinde ortaya çıkan hareketlerdir. Kimliğin parçalanması ve öznenin atomize olması, özgürlük ve katılım olarak sonuçlanmayabilir. Hatta içine kapanık, sömürü ve feodal ilişkilerin bir benzerinin günümüz dünyasındaki yansımalarıyla sonuçlanabilmektedir. Bireysel özgürlükler ve siyasal katılım, toplumsal birliğin sağlandığı demokratik hukuk düzenlerinde mümkün olmaktadır.

Demokrasinin yeniden tesisine yönelik arayış, toplumların parçalanma süreçlerine girdikleri, sınıf mücadelesinin anlamını kaybettiği, sağ-sol ayrımının kalmadığı ve toplumsal dayanışmanın sekteye uğradığı postmodern çağda daha da aciliyet kazanmıştır. Toplum, özgür özneyi kuran ve geliştiren bir yapıya kavuşturularak siyasal katılım demokrasinin temeli haline getirilmeli ve bunun sürekliliği sağlanmalıdır. Toplum temel ortak değerler etrafında birleşerek toplumsal taleplerin siyasal alanda karşılık bularak bireysel toplumsal anlamda gelişmelere ortak süreçlerle destek verilmelidir.

Modern devlet, katı ve otoriteyi refleks olarak ortaya koyan bir yapıda değil, taleplerin değişimini yönetebilen ve siyasetine ve hukukuna bu farklılıkları yansıtabilen demokratik bir devlet anlayışında olmalıdır. Devletin olmadığı veya zayıfladığı bir siyasal düzen bireyin de haklarına karşılık bulamadığı bir siyasal düzenin ve toplumsal yapının oluşmasını hızlandıracaktır. Böylelikle demokrasiyi geliştiren tarihin akış yönü, demokrasiyi gerileten, tersine bir akış yönüne dönüşebilecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- BABER Benjamin, Güçlü Demokrasi Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset, Çev. Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, Ankara 1995.
- BERTING Jan, Kimlik Siyaseti Krizler İnşalar Aktörler, Çev. Hüsamettin İnanç, Bilge Kültür Sanat Yayınları İstanbul 2018.
- BAUMAN Zygmunt, Kimlik, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yayınları, Ankara 2019.
- BARRY Norman P. , Modern Siyaset Teorisi, Liberte Yayınları, Ankara 2003.
- BİLGİN Hasret Dikici SAYARI Sabri, Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- BİNGÖL Yılmaz, Yirmi Birinci Yüzyılda Demokrasi Tartışmaları, Umuttepe Yayınları Kocaeli 2011.
- BIÇAK Ayhan, Devlet Felsefesi Eleştiriler ve Öngörüler, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.
- CROUCH Colin, Post-Demokrasi, Dost Kitapevi, Ankara 2016.
- CANDAN Rabia Beyza, Demokrasi Yolunda Bir Adım Olarak Radikal Demokrasi Kurumları, XII Levha Yayınları, İstanbul 2015.
- DALH Robert A. Demokrasi ve Eleştirileri, Çev. Levent Köker, Türk Demokrasi Vakfı- Türk Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara 1993.
- DALH Robert A. Siyasi Eşitlik Üzerine, Dost Kitapevi Ankara 2006.
- DEMİR Gökhan, Postmarksizim ve Radikal Demokrasi, Patika Kitap İstanbul 2014.
- ERDOĞAN Mustafa, Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm, Orion Yayınevi, Ankara 2006.
- FUKUYAMA Francis, Devlet İnşası Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni Profil Yayınları, İstanbul 2015.
- GENTILE Emile, Demokraside Halk Her Zaman Egemendir (Yalan) Çev. Volkan Çandar, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- GIDDENS Anthony, Modernliğin Sonuçları, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018.
- GIDDENS Anthony, Siyaset Sosyoloji ve Toplumsal Teori, Metis Yayınları, İstanbul 2017.
- GINDIN Sam, PANITCH Leo, Küresel Kapitalizmin Oluşturulması, Çev. Ümit Şenesen, Yordam Kitap, İstanbul 2015.
- GÖZE Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul 2016.
- GÖZLER Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Basım Yayın, Bursa 2014.
- GRAMSCI Antonio, Hapishane Defterleri Seçmeler, Sol Yayınları, Ankara 2016.

- HAHNEL Robin, İktisadi Adalet ve Demokrasi Rekabetten İşbirliğine, Çev. Yavuz Alagon, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2006.
- HAKYEMEZ Yusuf Şevki, Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı, Doğu Gelişimi Kavramsal Çerçevesi ve Dönüşümü, Seçkin Yayınevi, Ankara 2004.
- HARDT M. NEGRİ A. İmparatorluk, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.
- HEYWOOD Andrew, Siyaset, Liberte Yayınları, Ankara 2006.
- İNCE Murat, Çağdaş Siyaset Felsefesinde Agonistik Politika, Atıf Yayıncılık, Ankara 2014.
- İSPİR Naci, C.B Macphersonun Liberal Demokrasi Eleştirisi, Arı Sanat Yayınevi 2008.
- JOUVENEL Bertrand De, İktidarın Temelleri, Çev. Nejat Muallimoğlu, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1993.
- KATSAMBEKIS Giorgos, KÍOUPKÍOLÍS Alexandros, Radikal Demokrasi Kitlenin Biyopolitikası Halkın Hegemonyası, Çev. Esmâ Kartal, Hayrullah Doğan, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- KAZGAN Gülten, Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik düzen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.
- KAZGAN Gülten, Liberalizmden Neo Liberalizme Neo liberalizmin Getirisi ve Götürüsü, Remzi Kitapevi, İstanbul 2016.
- KEANE John, Sivil Toplum Ve Devlet Avrupada Yeni Yaklaşımlar, Ayrıntı Yayınları İstanbul 1993.
- KEYMAN E. Fuat, Türkiye ve Radikal Demokrasi Geç-Modern Zamanlarda Siyaset Ve Demokratik Yönetim, Alfa Yayınları, İstanbul 2000.
- LACLAU Ernesto, Populist Akıl Üzerine Epos Yayınları, Ankara 2018.
- LACLAU Ernesto, Siyasal Kimliklerin Oluşumu, Çev. Ahmet Fethi, Köprü Kitapları İstanbul 2015.
- LIJPHART Arend, Demokrasi Motifleri Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları, Çev. Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2006.
- LIPSET S.M. Siyasal İnsan, Çev. Mete Tuncay, Teori Yayınları, Ankara, 1986.
- LIPSON Leslie, Siyasetin Temel Sorunları, Çev. Figen Yavuz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005.
- MAZZINI Giuseppe, Avrupada Demokrasi Üzerine Düşünceler, Köprü Kitap, İstanbul 2014.

- MAUFFE Chantal, Dünyayı Politik düşünmek Agonistik Siyaset, çev. Murat Bozulolcay, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- MAUFFE Chantal, Demokratik Paradoks, Epos Yayınları, Ankara 2015.
- MAUFFE Chantal, Siyasetin Dönüşü, Çev. Fahri Bakırcı, Ali Çolak, Epos Yayınları, Ankara 2008.
- MAUFFE Chantal, Siyasal Üzerine, Çev. Mehmet Ratip, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- MAUFFE Chantal, LACLAU Ernesto, Hegemonya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- OKTAY Cemil, Siyaset Bilimi İncelemeleri, Alfa Yayınları, İstanbul 2003.
- ÖZENÇ Berke, Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- SARIBAY ALİ YAŞAR, Demokrasinin Sosyolojisi Çoğunlukculuk ve Çoğulculuk Çoğulculuk Arasında Türkiye, Timaş Yayınları 2012.
- SARTORI Giovanni, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş Çev. Tuncer Karamustafaoğlu Mehmet Turan, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2014.
- SCHMITT Carl, Siyasal Kavramı, Çev. Ece Göztepe, Metis Yayınları, İstanbul 2018
- SCHULZE Hagen, Avrupada Ulus ve Devlet, Çev. Timuçin Binder, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2005.
- SİLİER Yıldız, Özgürlük Yanılsaması Marx ve Rousseau, Yordam Kitap, İstanbul 2013.
- SPENCER Herbert, Devlete Karşı İnsan, Çev. Yavuz Selim Altındal, Litera Yayıncılık İstanbul 2016.
- PIERSON Christopher, Modern Devlet, Çev. Neşet Kutluğ, Burcu Erdoğan, Chivi Yazıları Yayınevi, Ankara 2015.
- TILLY Charles, Demokrasi, Çev. Ebru Arıcan, Phonix Yayınevi, Ankara 2014.
- TOSUN Gülgün Erdoğan, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.
- VERGİN Nur, Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar Tanımlar Yaklaşımlar, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2007.
- WOOD Ellen Meiksins, Sınıftan Kaçış Yeni Hakiki Sosyalizm Çev. Şükrü Alpagut Yordam Kitap, İstanbul 2006.
- YAYLA Atilla, Sosyal Siyasal Teori Seçme Yazılar, Siyasal Kitapevi, Ankara 1993
- YILMAZ Aytakin, Çağdaş Siyasal Akımlar Modern Demokraside Yeni Arayışlar, Vadi Yayınları, Ankara 2001.
- YILMAZ Aytakin, Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000.

MAKALELER

ŞEN Hasan, Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (İlke) Bahar 2010 Sayı 24.

ÖZKAN Sezal Çınar, Radikal Demokrasi Projesi ve Müzakereci Demokrasi, Yönetim Bilimleri Dergisi, Journal Of Administrative Scences, Cilt/ Volume: 15.Sayı/ N:30. Ss. /PP. : 231-252,2017.

KANATLI Mehmet, Chantal Mauffe' un Radikal Demokrasi Projesi Üzerine Bir Değerlendirme, Tesam Akademi Dergisi, Temmuz 2014, 1(2). 115-135
ISS: 2148-2462

BATI Uğur, Liberal Demokrasinin Dönüşümü Ya da Post-Marksist Teorinin Zafiyeti: Radikal Demokrasi Projesinin Eleştirisi, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 22,Ekim - Kasım- Aralık 2010, ISSN: 1694-528X.

ÖZDEMİR Gürbüz, Farklılıkların Kesiştiği Coğrafyalar İçin Bir Öneri: Radikal Demokrasi, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Yönetim ve Ekonomi, Yıl 2013, Cilt/20, Sayı:1, Manisa.

TARHAN Ahmet Bora, Türkiye'de Postmodernizm ve Siyasal Değişim, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 4, No 2, 2012 ISSN: 1309-8012(Online)

ÜSTÜNER Fahriye, Radikal Demokrasi: Liberalizm mi Demokrasi mi Evet ve Lütfen, ODTÜ Gelişme Dergisi, 34(Aralık), 2007, 313-336.